

Fodor Gabriella

Roma kulturális programok megjelenése egyes településeken

Az írás célja, hogy konkrét példák segítségével bemutassuk, hogyan jelenik meg a roma kultúra egyes települések kommunikációjában, egyáltalán juthatnak-e valós lehetőségekhez az ilyen jellegű kezdeményezések. Bódvalenke, a freskófalú, a Ferencvárosi Roma Kulturális Fesztivál és a Máriapócsi cigány búcsú példáin keresztül arra keressük a választ, hogy az ilyen jellegű projektek hogyan járulnak hozzá egy településen az esélyegyenlőség megvalósításához, és vajon valóban segíthetnek-e a társadalmi problémák megoldásában, a roma kultúra népszerűsítésében.

Bevezetés

Megdöbbenő tapasztalat, hogy egyes települések imázs filmjeiben, ahol nagyon magas a roma lakosság aránya, ez a népcsoport, kultúra egyáltalán nem kap szerepet. Egy Borsod megyei fesztiválról készült helyi összefoglalóban például csak szőke hosszú hajú kislányok táncbemutatójára fókuszál a kamera, és a panel lakótelepek között megbúvó játszótéren csak fehér bőrű szerelmes párok találkoznak.

Ózd város honlapján látható egy 12 perces videó a közel kétmilliárd forintból megépülő multifunkcionális Nemzetiségi és Roma Kulturális Központról, amelynek narrációja kifejezetten azt hangsúlyozza, hogy minden kisebbséget meg akar szólítani, ezért „egyáltalán nem igaz, hogy csak a cigányságnak épülne, így az se, hogy kizárólag a romák használnák” az egykori lepusztult gyár területén megvalósuló beruházást.^[1] Mindezt úgy, hogy a videóban a narrátorok összegzik a településen élő kisebbségek helyzetét és kijelentik, hogy a város lakosságának egy harmada cigány nemzetiségű.

Ezt a kisfilmet is látva felmerül a kérdés, milyen példák vannak arra, amikor többségében romák lakta települések szeretnék „eladni”, vonzóvá tenni a helyet; egyáltalán: hogyan jelenik meg a roma kultúra az egyes települések kommunikációjában.

Bódvalenke, ahol az idea követendő, a megvalósítás azonban mégsem sikeres

Legkézenfekvőbb példaként Bódvalenke, a freskófalú jelenik meg. A település tipikus és szinte egyedülálló példája lehetne annak, hogy egy többségében romák lakta település egy szociális program részeként hogyan használja fel a cigány kultúra nyújtotta lehetőségeket a település marketingcélú „értékesítésére”, ezáltal a helyi életszínvonal javítására.

A projekt 2009-ben indult egy olyan borsodi faluban, amely lakosságának 95 százaléka roma, és ahol az egy főre jutó havi jövedelem nem érte el a 40 eurót. A cél az volt, hogy egy teljes munkanélküliségben, reményvesztettségben élő roma közösség számára segítsen a talpra állásban. Az alapgondolat az volt, hogy a helyiek házainak falait cigány művészek és helyiek közösen cigányfreskókkal díszítsék, s ezáltal egy különleges, turistákat a településre csalogató látványosságot teremtsenek. A turizmus alkalmat ad egymás megismerésére, ami hozzájárulhat az előítéletek csökkentéséhez – írja a projekt oldala.[\[2\]](#) A projekt kitalálója és motorja Pásztor Eszter, akinek célja az volt, hogy hozzájáruljon a globális előítéletek lerombolásához és lokálisan segítse a helyi érvényesülését.

A projekthez kapcsolódóan az ötletgazdák a következő sikereket említették meg:

- Egyedülálló műalkotások jöttek létre (13 művész – 26 freskó), a Velencei Biennálén is megjelentek.
- Megindult a faluban a fejlődés, takarosabbá váltak a házak, a lakók igyekeznek megművelni a kertjeiket. A projekt elején az is jelentős akadály volt, hogy a freskó falaként szolgáló házakba még a víz sem volt bevezetve, így a látogató turisták csak a szegénységgel szembesülhettek volna. Megkezdődött egy munkahely-teremtési program is a faluban.
- Kialakult egy összetartó helyi közösség, valamint híressé vált a falu Asszonykórusa.
- A gyermekeket megszólító közösség-szervező és oktatási programok indultak.
- 3 éve minden esztendőben megrendezésre kerül a Sárkányfesztivál elnevezésű, helyi kulturális program.

A projekt nagyon egyedi ötletként, óriási médianyilvánosság mellett indult, azonban még befejezetlennek tűnik, több dolog is hiányzik a kézzelfogható sikerhez.

2012 nyarán a HVG Online közölt egy riportot, amely a falu lakóinak helyzetét elég szókimondóan érzékelteti.[\[3\]](#) Az írásból kiténik, hogy az emberek helyzetét nem tette érezhetően jobbá a projekt; nagy a különbség a romák hétköznapi élete, valamint a között az élet között, amelyet a falu lakossága a nyilvánosság és az érkező forgatócsoportok előtt mutat.

1. kép: Települési életkép a projekt honlapjáról

Ebben a projektben több elem ténylegesen megvalósult, ez a kis, eddig ismeretlen település a párbeszéd részévé vált, a médiakommunikációs kampány eredményeként az emberek tudatában sikerült összekapcsolni a településnevet a freskófalú kifejezéssel.

Ez a projekt azonban két, egymással összekapcsolódó okból jelenleg még nem mutathat fel látványos eredményeket:

- Egyrészt igaz ugyan, hogy a településen megvalósult kulturális projekt gyors sikereket ért el, a településen megkezdett szociális és gazdasági fejlesztések ugyanakkor ennél lényegesen lassabban haladnak. Egy ilyen mélyszegénységben élő környezet még nem tudja befogadni a turisztikai célból érkező látogatókat. Tény, hogy a településen pozitív változások kezdődtek meg, azonban ezek egy nagyon hosszú folyamat első lépései csupán. Ha gyakorlati oldalról nézzük, például olyan házakban, ahol nincs bevezetve a víz és egy szobában öten élnek, egy kávéra vagy mosdóhasználatra se tudják beinvitálni az érkezőket. A látványosságot kereső, kikapcsolódni vágyó turista nem szívesen szembesül azzal, hogy az ott élő gyerekeknek cipőre sincs pénzük. Ezért a faluba érkező turisták vélhetően a „látszófényt” találkoznak, amely elválik a valós mindennapoktól.
- Másrészt, egy 200 főt sem számláló, kis település, amely az ország északi csücskében fekszik és nehezen megközelíthető a látogatók számára, önmagában nem jelent kellő vonzerőt ahhoz, hogy a turisták odautazzanak. Ehhez szükség lenne – legalább kistérségi szinten – olyan szolgáltatás-kínálat kialakítására, amelyben a látogatók jól érzik magukat. A freskófalú megtekintésén túl az emberek elmehetnének túravezetővel kirándulni, szállodai ellátást kaphatnának, helyi ételeket kóstolhatnának, egyéb programokon vehetnének részt. Ezeket az igényeket azonban egy ilyen apró falvacskának önmaga nem tudja kiszolgálni, még akkor sem, ha éppenséggel színtere egy jó kezdeményezésnek.

A projektről tehát elmondható, hogy egyedülálló, segítő szándékú szociális kezdeményezés, amely elindított egy párbeszédet és fejlődési folyamatot a településen, azonban önmagában nem „forgalmazható” turisztikai termékként, így az eredeti cél megvalósulása, hogy magát eltartsa a projekt és a település, még nagyon sokáig várat magára.

Ha a projekt kommunikációját megfigyeljük, abban is elsősorban a szociális kezdeményezés üzenete jelenik meg, a honlap is szociális kezdeményezésről, segélykérésről számol be és nem olyan látványosságról, ahová csalogatni kívánják az embereket.

A hely egyetlen igazi, valós kommunikációs eszköze a sajtó, de ezek a sajtómegjelenések, valamint a helyi konfliktusokkal, problémákkal foglalkozó cikkek is a kezdeményezés szociális oldalát hangsúlyozzák. (Például a polgármester és a civil szervezetek konfliktusai 2012 tavaszán kaptak nyilvánosságot.) A hely Facebook oldalának még nem gyűlt össze 500 lájkolója, a programok nagy nyilvánosság előtt nincsenek meghirdetve, a Sárkányünnepről is alig található előzetes plakát, népszerűsítő anyag az Interneten.

Ez a segélykérő, szociális fókuszú kommunikáció problémát és akadályt jelent a turisztikai célok elérésében. A turisták nem jótékonykodni szeretnének, hanem kikapcsolódni, érdekes dolgokat látni, kényelmes helyen megszállni, jókat enni-inni. Ez az, amiről a projektkommunikáció megvalósítása során megfélekedtek, pedig az egyéb települések bevonásával, esetleg más látványosságok – mint például Aggtelek – turisztikai programkínálatként való összekapcsolásával ebben is elérhetnének eredményeket.

Helyi roma kulturális fesztivál – Ferencváros

Összességében sajnos nagyon kevés az olyan kezdeményezés, amelynek hatására megjelenik a cigány kultúra a jelentős roma népességgel rendelkező települések kommunikációjában. Ebből a szempontból kivételt jelent Ferencváros, ahol a roma kulturális fesztivál keretében legalább egy-két napon át bemutatkozhatnak a roma művészek, közösségek. A Ferencvárosi Roma Kulturális Fesztivál lassan egy évtizede kerül megrendezésre és célja, hogy „a művészet eszközeivel teret adjon az interkulturális párbeszédnek. A művészi produciók nagymértékben hozzájárulhatnak a hétköznapi félreértések csökkentéséhez és az emberi méltóság tiszteletben tartásához.”^[4] A 2012-es programról az Önkormányzat honlapján megjelent cikk túlságosan bürokratikus nyelven fogalmazott, ez a programleírás így csak arra alkalmas, hogy hangsúlyozza: az önkormányzat tesz az esélyegyenlőségért. Egy ennyire hivatalos hangvétellű, népszerűsítőnek szánt írás azonban sajnos valójában nem éri el sem a roma közösségeket, sem a nem roma helyi és budapesti lakosságot. Ilyen hirdetés olvastán a programra vélhetően csak azok mennek el, akik konkrétan a felsorolt nevek között szereplő, országosan ismert és a kerülethez kötődő, meghívott roma előadókra kíváncsiak.

A korábbi, archív programokból kitűnik, hogy ez a kezdeményezés kulturálisan széles programkínálatot felvonultató, több napos találkozó volt.^[5] 2004-ben például komolyzenei programoktól az irodalmi művek bemutatásáig, naiv festők kiállításáig, filmvetítésekig és a cigánybálig számos kulturális ág képviseltette magát ezen a fesztiválon, a programhelyszínek a Ráday utcára is kiterjedtek, amely a kerületnek egy gasztronómiai, szórakoztató, kulturális helyszíneket magában foglaló „tematikus utcája”. A tavalyi programról azonban már kevesebb információ lelhető fel a neten, inkább egy napba besűritett, kevésbé strukturált kínálatnak tűnik, fő helyszínként a művelődési házat megjelölve.

Ferencváros lakossága az anyagi, társadalmi körülményeket tekintve nagyon sokféle. A régi és új lakosok szinte blokkonként váltják egymást. Ezt a kerület képe is jól mutatja, ahol egy utcán belül megtalálhatók a város-rehabilitáció részeként újonnan épített lakóparkok, illetve felújított, parkos kerületrészek, valamint a régi, lepusztult állapotban lévő bérházak –

többségében munkanélküli, szegénységben élő lakókkal. Egy több helyszínen megrendezett, közönségszórakoztató programokat és mélyebb tartalmakat bemutató kulturális fesztivál lehetőség arra, hogy a kerület minden lakója számára érdekes programokat kínáljon, valamint a roma kultúrát ténylegesen megismertesse az emberekkel.

Kérdés, hogy az elkövetkezendő években ez a fesztivál vajon kötelező módon megrendezendő önkormányzati feladat, tévés tehetségkutatók roma sztárjait felvonultató, lakosságot szórakoztató koncert lesz-e, vagy pedig speciális, a helyi kulturális értékekre is fókuszáló program irányába fejlődik-e tovább.

Máriapócsi cigány búcsú – a katolikus cigányság ünnepe

Máriapócs a hazai Mária-kultusz olyan helyszíne, ahol a vallási hagyományok őrzését és az egyházi programokat tudatosan, a hívők különböző csoportjait külön-külön megszólítva kommunikálják. Máriapócs Magyarország egyik legismertebb kegyhelye, a görög katolikus hívők zarándokhelye. A roma kultúra szempontjából is jelentős helyszín Máriapócs, mert itt tartják az egyetlen cigánybúcsút az országban, amely sajátos tradíciói miatt jelentős eseménnyé vált a városban.

Először 1942. szeptember 13-án zarándokoltak el a pócsi búcsúba a hodászi romák, Sója Miklós atya vezetésével. Azóta ezen a napon vagy a hozzá legközelebb eső vasárnapon tartják a keresztfelmagasztalási búcsút Máriapócson, amely a pócsi búcsúk rendjébe, mint „cigány búcsú” került be, a szertartás is cigány nyelven folyik.[\[6\]](#)

2. kép: Életkép a búcsúból. Forrás: mariapocskegyhely.hu

Az esemény több napos lelkigyakorlatból, valamint a vasárnapi búcsúból áll, amelyen lehetőség nyílik az egyházközösségek bemutatkozására, közös zenélésre, éneklésre. Vallási

tematikájú médiumok, rádió- és televízió-műsorok előben közvetítik, illetve összefoglalókkal hívják fel a figyelmet erre a szertartásra. Sója Miklós, az első cigánypásztor személye nagyon erősen kötődik ehhez az ünnephez, az ő hittérítő munkásságáról is megemlékeznek a résztvevők. A cigánybúcsú jelentősége, hogy immár több mint hetven éves hagyományt őriz, évről évre újra megrendezésre kerül, ezáltal a következő generációknak tovább örökítve ezt az ünnepet. Máriapócs több mint harminc búcsúja közül ez az esemény az egyik legkülönlegesebb, hiszen a görög katolikus szertartási elemek mellett a roma kultúra elemei is megjelennek, a szertartás cigány nyelven folyik. A régi hagyományok őrzése, bemutatása olyan elem, amely könnyen kommunikálható, a település környezetében élő roma lakossághoz pozitívan köthető, mindenképpen imázsépítő hatású.

Összefoglalás

A dolgozatomban röviden bemutatott példák nagyon sokfélék, nagyon sok irányból, célból közelítik meg a roma társadalmat, kultúrát.

- Az első példa kívülről jövő szociális kezdeményezés, annak minden hátrányával. Az észak-magyarországi romák jelenlegi helyzete, életkörülményei még nem érettek meg kívülről meghatározott dinamikájú, gyorsan lezajló kulturális projekt befogadására és az abban rejlő lehetőségek kihasználására. A projektgazda civilek megkezdték ugyan a terület fejlesztését, a munkahelyteremtést és a gyermekekkel való foglalkozást, de ez még sajnos nem jelenti azt, hogy a település alkalmas volna turisták fogadására. Ebben a projektben még hiányzik a kívülről jövő kezdeményezés összekapcsolása a belső igényekkel, a helyi, kistérségi roma véleményformálók erőteljesebb bevonása, helyi együttműködések kialakítása, javítása.
- A második példa egy klasszikus önkormányzati fesztivál, kulturális program, amelyet – helyi civilek közreműködésével – az adott helyi vezetés koordinál. Ilyen jellegű, a fővároshoz is köthető roma kulturális fesztiválra van igény; lehetőséget teremt a kerületben élő roma kulturális csoportok, művészek bemutatkozására, minden célcsoport számára érdekes programelemek megjelenésére. Ugyanakkor az évente megrendezett fesztivál veszélye, hogy – költségvetés, megfelelő humánerőforrás, együttműködő partnerek hiányában – kötelezően teljesítendő, helyi művelődési házban megtartott délutáni összejövetellé szűkül.
- A harmadik példa egy hosszú hagyományra visszatekintő egyházi ünnep, amely a vallásos cigányság közösségét erősíti. Az ilyen jellegű esemény sajátossága, hogy egy célcsoportot – a vallásukat gyakorló roma lakosságot – szólít meg, s ezáltal mind a kultúra közvetítésére, mind a vallási közösségépítésre alkalmas.

Összefoglalva: a hazai településeken kevés a roma kultúrát bemutató tudatos programkezdeményezés. A projekt sikerességét láthatóan javítja, ha a meglévő helyi hagyományokra, kulturális forrásokra is épül. Ezek a kezdeményezések fontosak, mert különböző eszközökkel ugyan, de mind segítenek az előítéletek, társadalmi falak lebontásában, még ha csak azáltal is, hogy hosszabb-rövidebb ideig a médiaérdeklődés középpontjába helyezik az adott települést, így pozitív híreket generálva.

Jegyzetek

---

[1] http://www.ozd.hu/content.php?cid=cont_519b59b63c2f04.01267600

[2] http://www.bodvalenke.eu/sites/default/files/projektleiras_hun.pdf

[3] http://hvg.hu/itthon/20120810_bodvalenke_roma_getto

[4] http://www.ferencvaros.hu/index0.php?name=hir_120606_RomaFeszt

[5] <http://hvg.hu/kultura/00000000005B41FE>

[6] <http://www.minap.hu/news.php?extend.58402>.

Abstract

Gabriella Fodor

Roma culture in urban communication

The aim of this paper is to answer questions regarding the Hungarian representation of Roma culture: How does the Roma culture appear in urban communication? What are the roles of these initiations? Do they help to solve the social problems and to moderate the level of prejudice in the local communities? The paper presents three examples: Bódvalenke, the fresco village, the Roma Cultural Festival in Ferencváros and the Gypsies' pilgrimage in Máriapócs.

FODOR GABRIELLA

PhD hallgató – ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások Program

gabi.fodor@gmail.com

Az elmúlt 10 évben politológus és kommunikációs végzettségű szakemberként jelentős tapasztalatot szerzett az önkormányzati, a településfejlesztési kommunikáció területén. Az ELTE doktorandusz hallgatójaként kutatási területe a településmarketing, a települési imázs fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata.

Nógrádi András

Roma választási ígéreték, 2002–2010

A választások a magyar politikai élet kiemelt eseményei: rendkívüli figyelmet szentelnek nekik a közvélemény, valamint a politikatudomány. A kampányok alatt elhangzott ígéreték, választási programok a médiaérdeklődés középpontjában állnak, ugyanakkor az ígéreték tematikus feldolgozásával még adós a hazai politológia. Írásom annak rövid összefoglalása, hogy a 2002-es, 2006-os, valamint a 2010-es országgyűlési választásokon parlamentbe kerülő pártok hivatalos választási programjaiban milyen gyakorisággal fordulnak elő romákkal és általánosabban kisebbségekkel kapcsolatos ígéreték. Bemutatom a három választási év programjaiban fellelhető trendeket, az egyes pártok hangsúlyeltolódásait, valamint a különbségeket a jobb- és baloldali pártok között.

A napi sajtó folyamatosan reflektál a romák életkörülményeire, esélyegyenlőségük helyzetére, integrációjuk kérdéseire. A romák munkaerő-piaci helyzete, a telep-felszámolási programok sikerei vagy éppen kudarcuk gyakran szerepel a magyar televíziós csatornákon és újságokban, éppúgy, mint az erre reagáló politikusok nyilatkozatai, akik jellemzően ígéretet tesznek, hogy a negatív helyzetet orvosolják, a pozitívat pedig fenntartják. Ezen ígéreték legitimitását azonban messze meghaladja a parlamenti választásokon induló pártok választási programjaiban megfogalmazott választási ígéreték, hiszen azt az adott párt egésze elfogadja az egyes választások előtt. A választási programok olyan kiemelt dokumentumai a magyar politikai életnek, amelyet még nem elemzett a hazai politikatudományi szakirodalom a cigányokkal kapcsolatos ígéreték szempontjából. Dolgozatom témája annak összefoglalása, hogy a 2002-es, 2006-os, valamint 2010-es országgyűlési választásokon parlamentbe kerülő pártok hivatalos programjaiban milyen gyakorisággal fordulnak elő cigányokkal és általánosabban kisebbségekkel kapcsolatos ígéreték.

A választási programok részletesebb elemzésének elmaradása azért is feltűnő, mert a romákkal kapcsolatos témák a hazai társadalomtudományi érdeklődésnek kiemelt területei. Ugyanakkor a hazai politikatudományi irodalom kisebbségekkel kapcsolatos publikációi eddig elsősorban a határokon túl élő magyarokkal kapcsolatos kérdéseket vizsgálták (A. Gergely, 1998; Juberias, 1998; Kurkó, 2006), a romák és a politika kapcsolata a kevésbé kutatott területek közé tartozik. A magyar társadalomtudomány azonban nem csak magukra a romákra, hanem médiában való megjelenésükre is kiemelt figyelmet fordít (Bernáth–Messing, 2011). A magyar politikatudománynak is előszeretettel kutatott témája a sajtó, valamint a sajtó és a politika kapcsolata (Kumin 2005; Mazzoleni–Schulz 2002; Szabó 2011), hiszen a médiának folyamatosan kiemelt szerepe van a politika világában. Ezt különösen a politikai élet középpontját elfoglaló, hazánkban leglátványosabb és legnagyobb szabású országos esemény, a parlamenti választások kapcsán tapasztalhatjuk (Török 2002). A választáskutatás szintén kedvelt elemzési tárgya a hazai politikatudománynak, ide sorolhatjuk a választási ígérettel kapcsolatos írásokat is. Ugyanakkor a cigányokkal kapcsolatos választási ígéret elemzésével még tartozik a hazai politológia.

A választási ígéret két, markánsan eltérő megközelítését ismeri a politikatudomány: az ún. *pledge*, valamint a *saliency* teóriát. A *pledge* megközelítés hívei az egyes ígéretet tekintik elemzési egységnek és azt vizsgálják, hogy ezek az egyes ígéretet teljesültek-e a kormányzati ciklus során (Costello–Thomson 2008; Thomson 2001). Ezen elméleti keretből kiindulva választási ígéretnek tekinthetünk minden olyan kormányzati cselekvés vagy eredmény iránti elkötelezettséget, amelynek teljesülése objektív megállapítható (Royed 1996). Ezzel szemben a *saliency* megközelítést alkalmazók nem az egyes ígéretre helyezik a hangsúlyt, hanem arra, hogy az egyes pártok választási programjaiban mely témák milyen súllyal szerepelnek (Budge–Laver 1986; Hofferbert–Budge 1992). Dolgozatom témája szempontjából az utóbbi megközelítés mutatkozik gyümölcsözőbbnek, két okból is. Egyrészt a terjedelmi keretek nem teszik lehetővé az egyes ígéret teljesülésének még felületes bemutatását sem, másrészt írásom arra koncentrál, hogy milyen hangsúlyeltolódások figyelhetők meg az évek múlásával az egyes pártok választási programjaiban, amikor romákkal kapcsolatos ígéretet tesznek.

Dolgozatom témája a 2002 és 2010 közötti országgyűlési választásokra készült választási programok tartalomelemzése, a romákkal kapcsolatos ígéret összehasonlítása. Írásom az elmúlt 10 évben megtartott 3 választáson (2002, 2006, 2010) induló meghatározó pártok (Fidesz, FkGP, MDF, Jobbik, MSZP, SZDSZ, LMP) választási programjainak *saliency* típusú – az egyes ígéret helyett a programok hangsúlyainak változásaira koncentráló – összehasonlítása alapján készült. Az elemzésbe vont pártok kiválasztásának szempontja – a parlamentbe jutási küszöb elérése mellett –, az adott politikai erőterben reális kormányalakítási és koalíciós partneri esélyük megléte volt.

Összehasonlításom célja hármas: 1. kiemelem azokat a különbségeket, amelyek a négy vizsgált párt között figyelhetők meg, illetve 2. azonos párton belüli hangsúlyeltolódásokat mutatok be az egyes választási programok között, végül 3. az egyes választási években megfigyelhető átlagos utalási arányokat vizsgálom. Az összehasonlítás első felében, a különbségek bemutatásakor elemzésem elsősorban a vizsgált kulcsszavak előfordulási számára, illetve e kulcsszavaknak az egész pártprogramban elfoglalt súlyára koncentrálok. Ehhez a tartalomelemzés egyik egyszerűbb módszertanát alkalmazom: az egyes keresési kifejezések előfordulási számát kódolom és ez alapján vonok le következtetéseket a választási programokkal és az azokat megfogalmazó pártokkal kapcsolatban (Antal 1976). Az összehasonlítás második felében az előzőekben bemutatott szempontok alapján azt elemzem, hogy a vizsgált tíz év alatt megfigyelhetünk-e valamilyen irányú hangsúlyeltolódást a

parlamentari pártok kisebbségekkel – különösen cigányokkal – kapcsolatos választási programjaiban.

Ezzel összefüggésben hipotéziseim a következők: 1. az elemzésbe bevont, az ideológiai tengelyen jobboldali pártok – a Fidesz, az MDF, az FkGP és a Jobbik – programjában konzervatívabb világképet sugalló elképzeléseket fogalmaznak meg, mint a liberálisabb kisebbségi és romapolitikát kommunikáló baloldali pártok, az MSZP, az SZDSZ és az LMP. Ennek oka feltételezésem szerint abban keresendő, hogy Magyarországon a jobboldal közösségfelfogása, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a közösség „határterületein” élők megítélése a *Gemeinschaft*, míg a baloldal inkább a *Gessellschaft* Tönnies-i kategóriáival írható le (Tönnies 2004). Ennek igazolásaként azt várom, hogy a jobboldali pártok programjaiban gyakrabban fognak szerepelni a határon túl élő kisebbségek, mint a cigányok. Feltételezem továbbá, hogy 2. a politikai tér polarizálódásával a választási programokban megfogalmazott ígéretre centrifugális hatás fog hatni, az ígéret radikálizálódik, és nagyobb számban fordulnak a kisebbségek, különösen a romák felé. Ennek tesztelésékor azt várom, hogy a későbbi választási programokban nagyobb számban találunk cigányokra vonatkozó választási ígéreteket. Tekintsük át röviden, hogy milyen módszertan segítségével nyerhetünk elemezhető adatokat az elmúlt három ciklus választási programjaiból!

Forrásdokumentumként a hét kiválasztott párt[1] rendelkezésre álló választási programjait vizsgáltam, így összesen 15 választási program összehasonlítására nyílt lehetőségem[2]. A programokból kvalitatív elemző szoftver segítségével[3] kikerestem a vizsgált csoportra vonatkozó szövegrészeket: a romákkal/cigányokkal és tágabb értelemben a kisebbségekkel kapcsolatos ígéretre és azok szövegkörnyezetére voltam kíváncsi[4]. A dolgozat következő részében hipotéziseim tesztelésének eredményét ismertetem.

Első hipotézisem egyik választási évben sem igazolódtott: a jobboldali pártok választási programjaiban nem tapasztaljuk, hogy nagyobb számban fordulna elő kulcsszóként a „kisebbségek”, mint a „cigányok”, illetve „romák” kulcsszavak, akár együttvéve is. Eredményeinket, a találatok összegyűjtése után tapasztalt előfordulási arányokat keresőszavainkra az egyes választási programokban – amit választási évek szerinti bontásban az 1.–3. táblázat mutat – jobban szemlélteti az 1. ábra. A kulcsszavakat kumulatív vizsgálva a következő eredményeket kapjuk: 2002-ben az SZDSZ foglalkozott a legtöbb választási programjában cigányokkal, illetve kisebbségekkel, 198 helyen szerepeltették kulcsszavainkat. Őket a Fidesz követi jóval kevesebb, mindössze 13 előfordulással. Az MSZP és az FkGP nem említette választási programjában az általam vizsgált témákat. 2006-ban szintén az SZDSZ-nél találjuk legnagyobb számban keresési kifejezéseinket, összesen 40 db-ot, ezt a Fidesz és az MSZP programja követi, 20–20 előfordulással, végül az MDF 3 előfordulással. A Jobbik 2006-os választási programja nem tartalmaz cigányokra, illetve kisebbségekre utaló kifejezéseket. 2010-ben az LMP választási dokumentumai tartalmazzák a legnagyobb számban a romákra, illetve a kisebbségekre utaló kifejezéseket, 94 darabot (lásd 3. ábra).

Az egyes pártok időbeli hangsúlyeltolódásainak vizsgálatakor csak rendkívül korlátozott eredményeket tudunk felmutatni, ennek ellenére három különböző mintát látunk. Az első mintában a korábbi évekhez képest nőtt a cigányokra, illetve a kisebbségekre vonatkozó kulcsszavak előfordulási aránya. E csoportba tartozik a Jobbik, az MSZP és az MDF. A második csoportban azokat a pártokat találjuk, amelyek választási programjában a későbbi választási évben kisebb szerep jutott a kisebbségeknek, mint a korábbi években. Ilyen az SZDSZ, akinél 2006-ban a 2002-es előfordulási számok ötödét találjuk csak. A harmadik

csoporthoz azokat a pártokat sorolhatjuk, amelyek a vizsgált választási években viszonylag állandó figyelmet szenteltek a kisebbségeknek, illetve cigányoknak – ilyen a Fidesz.

Mivel az egyes években nem azonos számú pártot [5] vontam be a vizsgálatba, ezért az idődimenzió elemzéséhez szükséges a kapott eredmények súlyozása. Egyes kulcsszavaink évenkénti átlagos megjelenési számát a vizsgálatba vont pártok számával súlyozva – ezzel az egyes választási évek eredményeit összehasonlíthatóvá téve – a következő átlagokat kapjuk: 2002: cigány/roma: 32,35, kisebbség: 20,5; 2006: cigány/roma: 10,8, kisebbség: 5,8; 2010: cigány/roma: 35,66, kisebbség: 14,33. Ezt a 1. ábra szemlélteti a mellékletben. Adataink alapján megerősíthetjük korábbi feltételezésünket: választási ígéreteikben az egyes pártok 2010-ben foglalkoztak a legnagyobb mértékben a cigányokkal, ezt 2002 követte; a legkisebb számban 2006-ban fordultak elő ilyen kulcsszavaink. A kisebbségek előfordulási arányának csökkenő sorrendjében a 2002-es, majd a 2010-es, végül szintén a 2006-os év következik.

A 2. ábra elemzése alapján azt tapasztaljuk, hogy 2010-ben tartalmazzák a választási programok a legnagyobb arányban vizsgált kulcsszavaimat, trendet azonban nem figyelhetünk meg, ezért második hipotézisem csak részben igazolódott. 2002-ben hasonlóan magas előfordulási arányokat találunk, mint 2010-ben, 2006-ban azonban jóval kisebb számban találunk romákra, illetve kisebbségekre vonatkozó választási ígéreteket. Ehhez képest rendkívül jelentős változásnak lehetünk tanúi a 2010-es évben, különösen a romák/cigányok esetében: ezen szavak előfordulási aránya megduplázódott 2002-höz képest. Az elemzés terjedelmi korlátai sajnos nem teszik lehetővé, de ennek a jelenségnek mélyrehatóbb vizsgálata mindenképpen indokolt, elképzelhető ugyanis, hogy az adott választás „konfliktusosságának” mutatója lehet a kisebbségek mint hagyományosan érzékeny téma gyakoribb említése a választási programokban.

Dolgozatomban röviden bemutattam az egyes, parlamentbe jutott pártok választási programjaiban megjelenő kisebbségekre, elsősorban romákra utaló kulcsszavak előfordulási számát és arányát, valamint azok időbeli változásának alakulását. Bebizonyítottam, hogy a kiválasztott kulcsszavak előfordulási számának vizsgálata alapján nem állja meg helyét az a feltételezés, miszerint a jobboldali pártok választási programjaikban nagyobb hangsúlyt fektetnének a kisebbségekkel kapcsolatos választási ígéretekre. Ugyanakkor a csak a kulcsszavak előfordulási gyakoriságából a választási ígérek jellegével kapcsolatban nem, csak mennyiségükkel kapcsolatban vonhatunk le következtetéseket.

Sikerült bemutatnom, hogy az országgyűlési választási programok egyre nagyobb mértékben foglalkoznak Magyarországon romákkal, illetve kisebbségekkel, ugyanakkor a három választási év adatai alapján nem beszélhetünk egyértelmű trendről, a növekedés nem folyamatos. Az, hogy a konkrét szakpolitikák területén milyen, a választási programokból kiolvasható változásoknak lehetünk tanúi, további kutatás tárgyát képezhetné.

A dolgozat terjedelmi korlátai miatt nem vállalkozhattam a téma részletesebb kifejtésére, ugyanakkor a kapott eredmények is rendkívül érdekes és újszerű következtetések levonását tették lehetővé. A kutatás következő lépéseként rendkívül érdekes eredményeket produkálna a vizsgált kifejezések szövegkörnyezetének elemzése, különösen a kulcsszavak előtt, illetve után megjelenő jelzők, határozók által felépített nyelvi kép részletesebb elemzése és az egyes pártokra jellemző nyelvi képek feltérképezése, ezek tipizálása. A tartomelemzés szofisztikáltabb módszereinek felhasználásával, illetve meglévő eredményeim mélyrehatóbb kvantitatív elemzésével olyan további új tudásra tehetünk szert, amelyek eddig elkerülték a magyar társadalomtudományok figyelmét.

Melléklet:

2002	cigány	roma	kisebbség
Fidesz	11	1	1
FkGP	0	0	0
MSZP	0	0	0
SZDSZ	17	100	81

1. táblázat

2006	cigány	roma	kisebbség
Fidesz	16	2	2
Jobbik	0	0	0
MDF	0	0	3
MSZP	0	8	12
SZDSZ	1	27	12

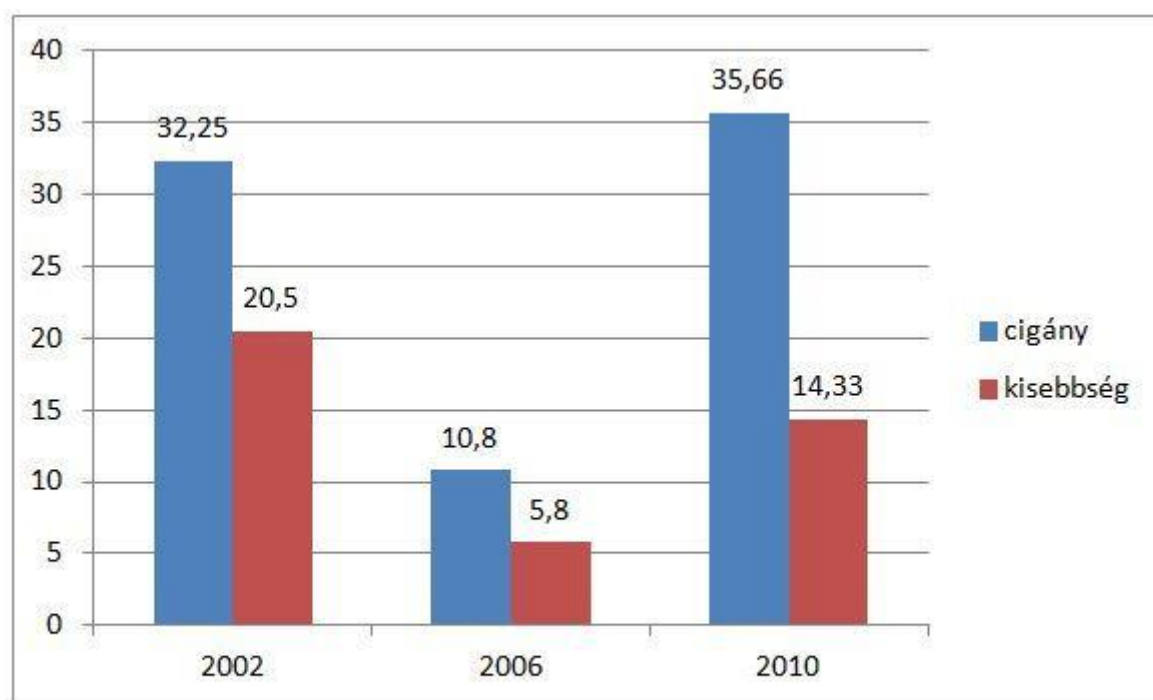
2. táblázat

2010	cigány	roma	kisebbség
Fidesz-KDNP	14	2	1
Jobbik	73	0	14
LMP	48	26	20
MDF	0	2	2
MSZP	11	19	9
SZDSZ	2	17	40

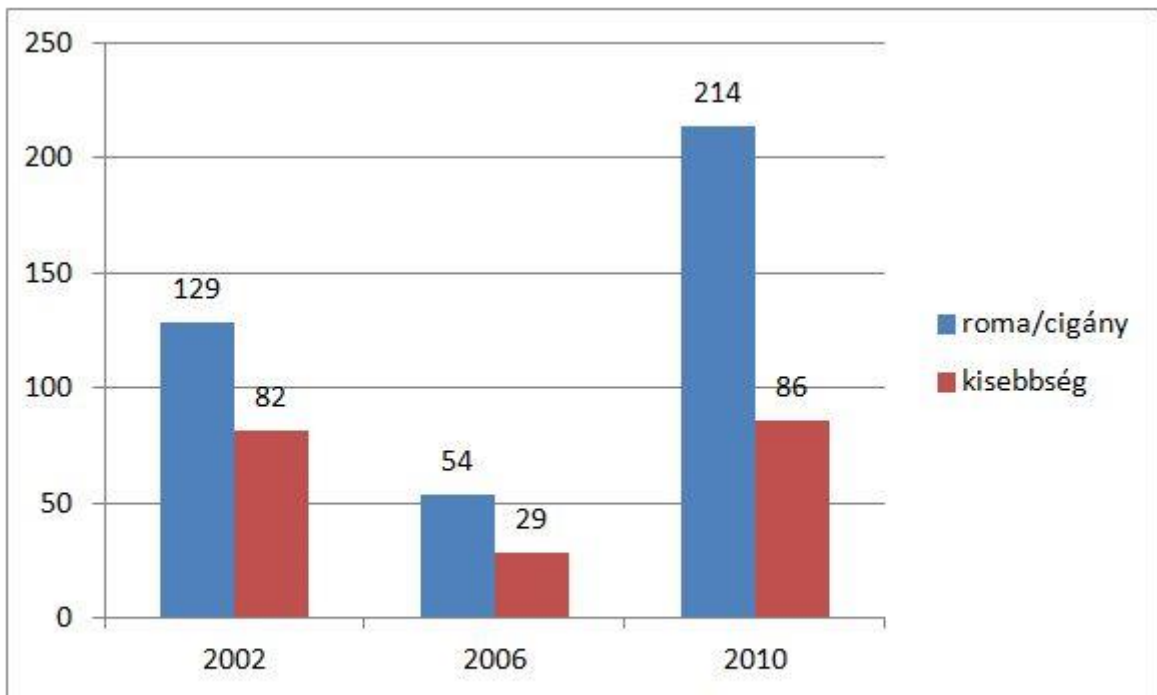
3. táblázat

párt/választási év	2002	2006	2010
Fidesz	13	20	17
MDF	-	3	4
MSZP	0	20	39
SZDSZ	198	40	59
Jobbik	-	0	87

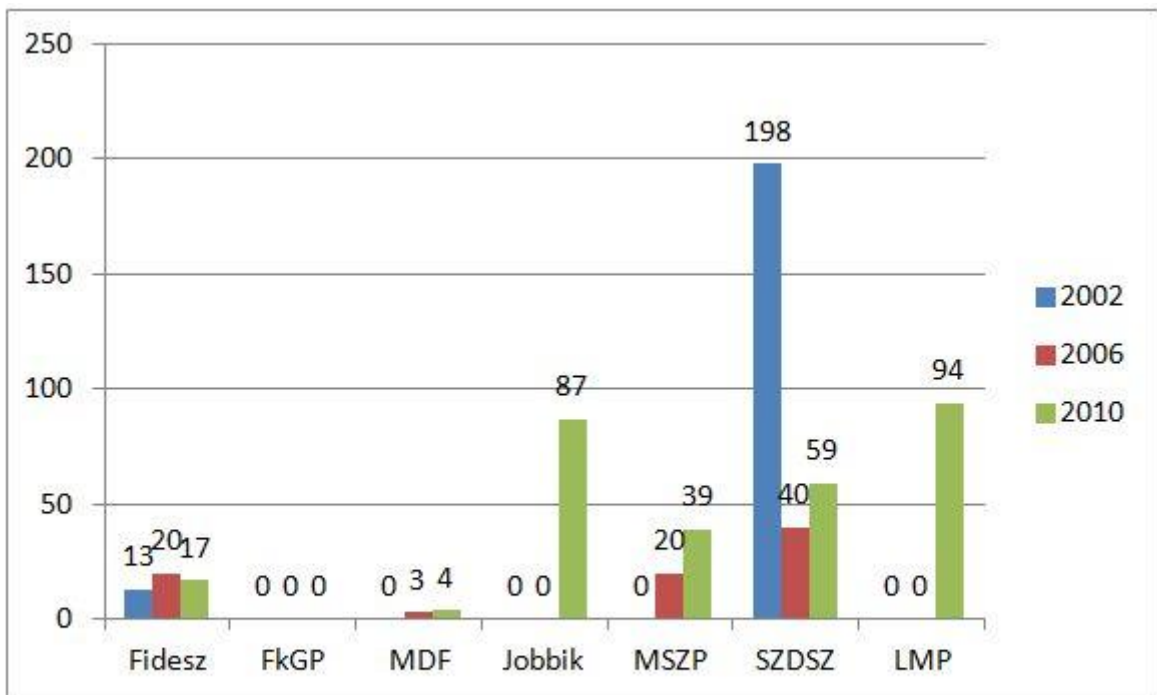
4. táblázat

1. ábra

2. ábra

3. ábra

Irodalom

A. Gergely András 1998: Kisebbségek és integráció. *Politikatudományi Szemle*, 7(3), 59–92.

Antal László 1976: *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest, Magvető Kiadó.

Bernáth Gábor–Messing Vera 2011: *Szélre tolva. Kutatási zárójelentés a roma közösségek többségi médiaképéről, 2011*. Budapest.

Budge, Ian–Laver, Micahel 1986: Policy, Ideology, and Party Distance: Analysis of Election Programmes in 19 Democracies. *Legislative Studies Quarterly*, 11(4) (Nov., 1986), 607–617.

Costello, Rory–Thomson, Robert 2008: Election Pledges and their Enactment in Coalition Governments: A Comparative Analysis of Ireland. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 18(3), 239–256.

Hofferbert, Richard I–Budge, Ian 1992: The Party Mandate and the Westminster Model: Election Programmes and Government Spending in Britain, 1948–85. *British Journal of Political Science*, 22(2 (Apr., 1992)), 151–182.

Juberias, Carlos Flores 1998: Választási törvényhozás és etnikai kisebbségek Kelet-Európában. *Politikatudományi Szemle*, 7(2), 61–92.

Kumin Ferenc 2005: Gondolatok média és politikai kommunikáció kölcsönhatásáról. *Politikatudományi Szemle*, 14(1), 103–124.

Kurkó Noémi 2006: Érdekérvényesítés, lobbizás, kisebbségvédelem. *Politikatudományi Szemle*, 15(4), 137–166.

Mazzoleni, Gianpetro–Schulz, Winfried 2002: A politikai mediatizációja: kihívás a demokrácia ellen? *Politikatudományi Szemle*, 11(1–2), 135–156.

Royed, Terry J. 1996: Testing the Mandate Model in Britain and the United States: Evidence from the Reagan and Thatcher Eras. *British Journal of Political Research*, 26(1), 45–80.

Szabó Gabriella 2011: Vox Pop – A populáris média politikaképe a 2010-es országgyűlési választási kampány idején. *Politikatudományi Szemle*, 20(1), 75–96.

Thomson, Robert 2001: The programme to policy linkage: The fulfilment of election pledges on socio-economic policy in the Netherlands, 1986–1998. *European Journal of Political Research*, 40, 171–197.

Tönnies, Ferdinand 2004: *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Török Gábor 2002: Hatásvadászat. Választási kampány a médiában. *Politikatudományi Szemle*, 11(1–2), 73–92.

Jegyzetek

---

[1] Fidesz, FkGP, MDF, Jobbik, MSZP, SZDSZ, LMP

[2] Az elemzésbe vont választási programok:

- 2002: Fidesz-MDF (A jövő elkezdődött), FkGP (A Független Kisgazdapárt gazdaságpolitikai programja. Számvetés, kiindulópontok, irányok), MSZP (A jóléti rendszerváltás programja), SZDSZ (Magyar Bálint: Egy liberális választási és kormányzati program vázlata)

- 2006: Fidesz (Hajrá, Magyarország! A Cselekvő Nemzet Programja), Jobbik (Független állam, élhető ország, büszke nemzet. A Jobbik Magyarországért Mozgalom rövid programja), MDF (A normális Magyarországért), MSZP (Biztonság, igazságosság, bátorság), SZDSZ (Szabadság, verseny, szolidaritás)

- 2010: Fidesz-KDNP (Nemzeti ügyek politikája), Jobbik (Radikális változás), LMP (A fenntartható jövő, a befogadó társadalom és a megújuló demokrácia stratégiája), MDF (MUNKA ÉS MÉLTÓSÁG = MEGÚJULÓ MAGYARORSZÁG. A tartós gazdasági és társadalmi felemelkedés programja), MSZP (Nemzeti modernizáció, összetartó közösség), SZDSZ (Újratervezés. Közpolitika és szakpolitika)

[3] MAXQDA 11, ver. 11.0.2

[4] A keresés során a „rom”, cigá” és „kisebbs” betűkapcsolatokra kerestem, így a választási programokban megjelenő ragozott alakokat is összegyűjtöttem.

[5] 2002-ben 4, 2006-ban 5, 2010-ben pedig 6 parlamenti párt választási programját vizsgáltam.

Abstract

András Nógrádi

Roma election pledges, 2002–2010

Parliamentary elections are of great importance: the public and the Hungarian political sciences are paying utmost attention to them. The election programmes and the pledges within are in the centre of media attention as well, however, the Hungarian political sciences literature still lacks the thematic processing of election pledges. My paper is a short summary of the frequency of the election pledges related to minorities and especially Roma in the official election programmes of Hungarian parties in the elections 2002, 2006 and 2010. I

present the trends, the focus shift of selected parties and the differences between right and left wing parties in the last three Hungarian elections.

NÓGRÁDI ANDRÁS

PhD hallgató (ELTE TáTK Interdiszciplináris Doktori Képzés), tudományos segédmunkatárs (MTA TK PTI)

nogradi.andras@tk.mta.hu

Politológus, tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte. Jelenleg az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója, emellett az MTA Politikatudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, többek között a „Választási ígérek és kormányzati teljesítés Magyarországon, 1990–2014” kiemelt kutatásban vesz részt.

Érdeklődési és kutatási területe a választási ígérek multidiszciplináris vizsgálata, különösen az ígérek rezponzivitás szempontú vizsgálata.

Fekete Mariann

Akiket mindenki feldobott, de soha senki nem kapott el

Meggyőződésem szerint a színház, a képekben, hangokban, zenével vagy mozdulatokkal elmesélt történetek sokat tehetnek az elfogadás, a befogadás, az integráció, a MÁSOK-hoz való odafordulás érdekében. A jelen azonban más képet mutat hazánkban. Az elit egy része nyíltan értelmiség-ellenes, nyíltan antiszemita, homofób és kisebbségellenes.

Az elmúlt időszak két fontos darabja, amely szembesíti a színházi nézőket a cigánysággal szembeni sztereotípiákkal, közhelyekkel, életükkel és halálukkal, a Kaposváron bemutatott „Csak egy szög” és a fővárosi Katona József Színház előadása, a „Cigányok”. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy egy tartalomelemzési módszer, a harvardi pszichoszociális szótár segítségével megvizsgáljam, e két színdarab kapcsán az online médiában megjelent kritikák hová helyezik a hangsúlyt, mit tartanak fontosnak kiemelni, milyen aspektusból értelmezik a látottakat.

„A sógorom mondta, hogy a cigányságról kellene egy darabot írni, mert van egy olyan náció Magyarországon, amelyet mindenki feldobott, és soha senki nem kapott el. Ez hihetetlen mondat volt. Ez 1996-ban történt...” (Mohácsi János)

A „Csak egy szög”^[1] a cigányok története a Mohácsi testvérek által elmesélve, mely szembesíti a nézőt a cigányokkal kapcsolatos közhelyekkel, sztereotípiákkal. Tömör és erős képekbe fogja össze az évszázadok történetét a rendező. Feltűnik a színen a Golgota a szöglopással, a cigányholokauszt, az emberevéssel vádolt cigányok pere, majd korunk tipikus jelenete: egy falu potentátjai az EU-s hivatalnok jelenlétében lerombolják a faluba betelepülő cigányok házait.

A „Cigányok”^[2] Tersánszky Józsi Jenő népszínművének jelenkori átdolgozása. Grecsó Krisztiánt a tatárszentgyörgyi romagyilkosság készítette a darab megírására. A bevezető zsánerképpen megismerkedünk a linkóci, érzelmes cigányzenészekkel, majd a felvonás végén lövés dördül, és a primás életét veszti. A második felvonás a cigányok ellen elkövetett merényletek ügyében folytatott nyomozásról, az eltussolási kísérletekről szól, és azt mutatja be, hogyan halmoztak hibát hibára a hatóságok.

Dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy a tartalomelemzés módszerével, a harvardi pszichoszociális szótár segítségével megvizsgáljam, vajon a két darab kapcsán megjelent kritikák^[3] írói hová helyezik a hangsúlyt az előadások kapcsán, mit tartanak fontosnak kiemelni, milyen aspektusból értelmezik a látottakat.

Az első két táblázat a „kulturális világ” kódhoz tartozó kifejezéseket tartalmazza.

1. táblázat: „Csak egy szög” – kulturális világ

Érzelemnyilvánítás	Szerepek	Élelem	Ruházat	Eszközök	Kulturális környezet
röhögés	férfi: Úristen, Krisztus, Kolompár Károly	kávé	rongy	vonat	színpad
sírás	munka szerep: cigány közösség vezetője	vattacukor	római sisak	busz	színház
	színész				
büszkeség	bíró	kovászos uborka	római pajzs	bicikli	Androméda-galaxis
szégyenkezés	cigányok	sör	jelmez	ló	díszlet
megrendülés	égiek			autó	alagút
	földiek			kereszt	esküvő
	német			szög	India
	robotpilótakeksz			műanyag rács	Magyarország
	római katona			mosogató	kínvallatás
	magyar			szövegkönyv	zongoraszt op.25.
	kvázimesélő			CD	Auschwitz
	zsidók			Magyar Szent Korona	vason
	falubeli				gázkamra
	nő szerep: idős cigányasszony				előadás
	női szerep: főméltóságú hölgy				Nyúzóvölgy
	üldözött				rendszer váltás
	üldözött				diktatúra
					POSZT
					ház
					Nyílt Fórum
					jelenet
					süllyesztő
					játéktér
					haláltábor

2. táblázat: „Cigányok” – kulturális világ

Érzelmenyikvítés	szerpek	élelem	ruházat	eszközök	kulturális környezet
lubickolva	rendező	garatra való	bajusz	Molotov-koktél	színdarab
kacagtatóan	szerplők		gyűrű	festék	bemutató
ízesen	cigányasszony		sapka	toll	Katona József Színház
hangoskodás	cigány		télkabát	abló	jelenet
nevet	színészek		vékony ruha	jelmez	jelen
siratják	kishivatalnok		svájcisapka	hangszer	előadás
fél	Dani cigány			brillantin	játéktér
nem mer bemenni	Harkocsány primás			aranyhegedű	kocsma
sipákolva tétovázó	Áskára			füstokádó robbanóüveg	vendéglő
	Kakuk Marci			sörétes puska	ház
	Szidike			jegyzőkönyv	díszlet
	dzsentri			drót	vidéki kisvilág
	Kisasszony			pálinka	viskó
	mostohatestvér			pengő	díszletfal
	Tűzoltó			papírdoboz-díszlet	cigányzene
	rendőr			fényképkocka	zene
	Cigány politikus				nóta
	orvos				első felvonás
	Vendéglős				tetthely
	Kisasszony-kurva				Tatárszentgyörgy
	Újságíró				ravatal
	riporter				
	író				
	Kukac úr				
	magyar pincérlány				
	brácsás				
	álarcos fegyveres				
	orvos				
	nyomozó				
	kvázivajda				

Az érzelemnyilvánító kifejezések a két látványos érzelem (sírás, nevetés) mindkét végpontját és a közte lévő állapotokat is felölelik, a durva röhögéstől a megrendülésen át a félelemig, majd a siratásig jutunk el, ahogy a színpadi történések is a mulatozástól a halálig vezetnek.

Mindkét darab kritikájában találkozunk férfi, női és munkaszerepekkel, a „Cigányok”-at elemző írásokban mennyiségileg több nevesített szerep található, noha ez ölel fel időben kisebb egységet a kettő közül. Női munkaszerep a „Cigányok”-ban három található: az örömlány, a pincérlány és a fejét kapkodó naiva, a budai újságíró. A jelentős, a cselekményt előmozdító munkaszerepeket a férfiak viszik, különösképp a „Csak egy szög”-ben, ahol női munkaszerep egyáltalán nincs és önmagában vett női szerep is kevés van. A férfi munkaszerep több rétegű a „Cigányok” esetében, mivel a második felvonás a jelenben játszódik, középpontjában a nyomozás, illetve annak elkenése áll, ami szükségessé teszi a hivatali szerepek megjelenítését.

A kulturális tárgyak (élelem, ruházat, eszközök) bemutatására nem vesztegetnek sok szót a szerzők, a Katona József Színház darabjához kapcsolódóan csak az alkohol jelenik meg („garatra való”) a kocsmai jelenetben az étel-ital variációkból. A Mohácsi-darab kapcsán néhány, rendkívül fontos élelmiszert hangsúlyoznak a kritikusok: a kávé, amely Kolompár Károly Úristennel való kvaterkázásának kerete; a sört és kovászos uborkát, amely fontos bizonyíték az emberevési pör során, hiszen ettek uborkát, amit egyébként biztos loptak, és akkor ettek embert is, sőt ittak is, sört. Meg embert.

A kritikákból hiányolom a Nyúzóvölgyben játszódó koncepció per mélyebb értelmezését, erőteljesebb megjelenítését, mivel ez a darab egyik kulcsjelenete, amely rávilágít, hogy a cigányokkal szemben minden képtelenségnek van létjogosultsága, semmi sem lehet elég nagy ostobaság és hazugság, hogy ne higgye el a többségi társadalom, ha érdeke úgy kívánja. Az emberevési pörön megjelenik a megevett áldozat és tanúvallomást tesz, a tárgyi bizonyítékok között van tojás, csirkecsont és torta is. Ugyanez a mechanizmus működik a „Cigányok” második felvonásában is, ahol a nyomozás arra fut ki, hogy a tüzesetet nem Molotov-koktél okozta, hanem elektromos zárlat, noha a cigánytelepen nincs áram, egy szál elektromos vezeték sem.

A ruházat esetében tipikusan a cigánysághoz köthető tárgyak (rongy, bajusz, gyűrű), illetve – színdarabról lévén szó – a jelmezek kerültek kiemelésre. Az olyan eszközök, mint a „Molotov-koktél”, a „szög” és a „kereszt” a darab cselekményét emelik ki. A kulturális környezetet kódoló kifejezések bemutatják a két darab cselekményének időbeli és térbeli határait egyaránt, a színpadtól az auschwitzi haláltáborig, illetve Tatárszentgyörgyig bezárólag. A „Csak egy szög” c. darabban az egész történelmi ív rajzolódik ki, melynek kiindulópontja az Androméda galaxis és egy féreglyuk, majd Krisztus megfeszítésén és Indián át a Nyúzóvölgybe, onnan pedig vonaton és a gázkamrákon át eljutunk a rendszerváltásig, végül a jelen színpadára érkezünk. A cigányoknak mindenhol tovább kell állniuk.

A 3. és 4. táblázat megmutatja a legfontosabb eszközt, amellyel a kritikusok élnek: az értékelő kifejezéseket, a jelzők halmozását. A „Csak egy szög” kapcsán a darabot, magát a szöveggönyt, a színészi játékot és a hatást magasztalják fel a kritikusok erőteljes jelzők használatával („megrendítő”, „bravúros”), tapasztalhatunk műfaji kavalkádot („lírai”, „mitologikus”, „ironikus”) és egy új műfaji meghatározás megszületésének is tanúi lehetünk („mohácsi”).

A Katona József Színház darabja kapcsán másféle, de nem kevésbé hatásos, műfajjal kapcsolatos jelzőket találhatunk („szürrealisztikus”, „parodisztikus”, „groteszk”), és megállapíthatjuk a negatív töltetű értékelő kifejezések túlsúlyát a Mohácsi-darabhoz képest. Mindkét darab kapcsán megjelennek a társadalomban elfogadott normáktól való eltérést, a devianciát megjelenítő kifejezések, de a „Cigányok” kapcsán ezek szintén erőteljesebbek, bűnnel telítettebbek („vérfertőzés”, „tolvaj”), míg a „Csak egy szög” esetében inkább a társadalmon kívüliséget fejezi ki a normális – a társadalmi közmegegyezés alapján normálisnak tekintett – állapothoz képest. A jelzők: „számkivetettség”, „kitaszítottság” permanens jellemzői a cigányok létezésének valamennyi korban, valamennyi társadalmi formációban.

A színdarabok témaválasztásának megfelelően valamennyi írás tartalmaz halállal kapcsolatos, erőteljes és kifejező megfogalmazásokat („keresztre feszítés”, „megnyúztatás”, „cigánygyilkosság”, „merénylet”), illetve ezek kontrasztjaként eszmei értékekre vonatkozó („szép”, „reneszánsz”), illetve érzéki („fájdalmasan finom”, „tüzes”) hivatkozásokat, amelyek a szenvedélyes cigány életstílus és a halállal végződő cselekmények durvasága közötti ellentétet emelik ki.

3. táblázat: „Csak egy szög” – szociális világ

eszmei érték	normától való eltérés	normatív akció	értékelés	halál
szép	előítélet	kívégzés	radikális	felrobban
régi	otthontalanság	kompozíció	ismerős	haláltánc
ősi	vándorlás	magatartás	hatásosság	megbékül a halállal
reneszánsz	számkivettség	gesztus	hatékonyság	halálra rémült
gyönyörű	kítaszítotttság	koreográfia	hányattatott	vég
		történelem	vicces	keresztre feszítés
		misztériumjáték	ironikus	kivégzés
			félelmetes	felszögelés
			megrendítő	megnyúzgatás
			lírai	megötlék
			mitológikus	megfeszített
			erőtéljes	
			társulatspecifikus	
			sokoldalú	
			magas színvonalú	
			bravúros	
			nyers	
			hőmpölygő	
			hatalmas	
			idejelenes	
			szedett-vedett	
			átalakuló	
			farrangó	
			különös	
			húsbavágóan	
			aktuális	
			valódi	
			mindennapi	
			emlékezetes	
			hétköznap	
			félreismerhetetlen	
			érdekes	
			véletlen	
			szerepcsés	
			lelkiismeretes	
			reprodukálható	
			legerősebb	
			kegyetlen	
			monumentális	
			elérhető	
			mozaikszerep	
			zenés-táncos	
			fergeteges	
			lényeges	
			banális	
			„mohácsi”	

4. táblázat: „Cigányok” – szociális világ

értékelés	normától való eltérés	normatív akció	halál	érzéki hivatkozás
nyikhaj	részeg	fizetség	vérzi be	nyers
dörzsölt	tolvaj	teljhatalom	merénylet	fekete
alamusi	vérfertőzés	siker	gyilkosság	zamat
közös	bűn	ügy	gaztett	steril fehér
ikonikus	házastársi hűtlenség	házasság	vérontó	fülbemászó
magyar	öntörvényűség	frigy	tragédia	tűzes
súlyos	hazudik	jelentés	cigánygyilkosság	gyöngyörű
korrekt		áram	vérköny	vadító
üdén		állapot	túlélés	színes
tartalmas		igazság	felboncol	láthatatlan
problémátlan		jog		szép
színonalás		nemzetiség		legszebb
szürrealisztikus		probléma		hibátlan
függőyös-rolettás		ügymenet		teljes
karakters		információ		sejtelmes
tarka		hit		tobzódva
festői		eszmény		izzás
klasszikus-megújított		elődítélet		durva
színderítő		törvény		fájdalmasan finom
ötletes		szavak		hófehér
mulatságos		közmegegyezés		
túlfeszített		segély		
parodisztikus		tartozás		
szemrevaló		pénzkereset		
koszosan		világ		
bűdösen		póz		
meszesen		képmutatás		
piti		ígéret		
eszesen becselen		hit		
nívós		tulajdon		
kőkemény		állítások		
nagyszabású		kérdés		
illogikus		válasz		
tőredezett				
groteszk				
tagbaszakadt				
kibeszéltetlen				
felhalmozott				
őszinte				
megráadt				
felfoghatatlan				
fess				
borzalmas				
gerinctelen				
érthetetlen				

Az 5. és 6. táblázat különböző pszichológiai folyamatok kódolását, illetve az írásokban szereplő, különböző üzenetformákat, nem specializált tárgyakat mutatja meg. Kiemelném

közülük a „problémaérzékenység”, a „kommunikációképtelenség” és „bulvárbotránynarratíva” kifejezéseket, amelyek nagyjából le is fedik a cigány kisebbséggel szembeni attitűdöket. A többségi társadalom tudatában van annak, hogy valami nagy probléma van az egészszel, de hogy mit kellene tenni, hogyan kellene megoldást találni a gazdasági-oktatási-társadalmi-foglalkoztatási gondokra, arról fogalmuk sincs, azaz hosszútávra szóló, következetesen végrehajtott koncepció nincs. Ehhez járul hozzá a kommunikációképtelenség, a szereplők elbeszélnek egymás mellett. A kérdés jellemzően választások idején, illetve olyan események kapcsán kerül elő, amelyek a bulvárbotránynarratíva fogalmkörébe tartoznak; vonatkozó kifejezés továbbá a „cigánybűnözés”.

Valamennyi írásban túlsúlyban vannak a támadást, kétségbeesést és haragot megjelenítő kifejezések, alig találunk gyengédségre, kedvességre vonatkozó szavakat. Nemi kapcsolatra vonatkozó kollokáció csak a „Cigányok” kapcsán található, de a lehetséges variánsok közül a kritikusok csupán durva, sértő, negatív tartalmú szókapcsolatokat használnak („megdug”, „felkínálja magát”), amitől az egész lealacsonyodik, aljassá válik.

5. táblázat: „Csak egy szög” – pszichológiai folyamatok

törekvés	gyengédség	kétségbeesés	támadás	nem specializált tárgy
kihegyezett	boldogabb	feszítés		féregyuk
intenzív	érzékenység	zsúfolódnak	merénylet	ügy
beszélni		préselődnek	kiűzés	vád
szóljon		megrémülni	sós kútba vet	szociofotó
kitágítja		elvesztette	kerék alá tesz	falusi életkép
szublimálja		önmagába fordult	listázták	valóság
építi		kiszolgáltatott	verték	realizmus
szívós következetességgel		szenvedés	szétveri	problémaérzékenység
kalauzol		menniük kell	felelősségre von	teatralitás
szembesít		szorongó	rá mér	stáció
		szűkülő	összekülönböznek	zárókép
		kétségbeesett	begyűjtési akció	jelenetfolyam
			lerombolják	játékidő
				mondanivaló
				szimbólum
				költői kép

6. táblázat: „Cigányok” – pszichológiai folyamatok

üzenetforma/nem specializált tárgy	törekvés	gyengédség	kétségbeesés	harag	támadás	szex
cigányzene	tartotta meg	összemelegedik	férjét veszti	átok		
pantomim	kerekedik	nemesül	menekülés	gyűlölet	vadul méreget	magáévá tesz
báboos testkultúra	imitál	szerelmes pillantás	siratják	megbocsáthatatlan	kiolt	vérfertőzés
háromdimenziós vetítő- és árnyfelület	tehermentesít	megsajnál	tehetetlenség		fojtogató	megdug
testpingálás-virág	Plántál	szív			dézsmáló	felkínálja magát
hó- és sárnyom	eltussol				viaskodva	férfit/nőt találni
mulatóskedv	kellemetlenkedik				ócsárolva	
csizmás-szűrős-mentés-pengős XX. század	nekidurálás				kifosztják	
szakadt-koszmosz realitás	kinyomoz				bejelent	
Kommunikáció-képtelenség	továbbgondol				vádol	
széjjárás	komolyan vesz				bosszút áll	
bulvár-botrány-narratíva	meggyőz				lő	
ismeri a dörgést	próbál					
régi motoros	megmutat					
	traktál					
	konfabulál					
	kibeszélés					
	megpróbál					
	kicsikar					

Az előítéletes attitűd és a színház kapcsolatát illetően osztom Mohácsi János véleményét: „Az előítéletesség valószínűleg soha sem tűnik el teljesen. De nem szabad odáig fajulnia, hogy emiatt újra emberéletek kerüljenek veszélybe. Egy színházi előadással nagyobb történelmi kataklizmát természetesen nem lehet megállítani. De ha egy produkció ráébreszti a nézőt bizonyos szituációk, gondolatok vagy akár csak mondatok abszurditására, kegyetlenségére és veszélyességére, akkor már óriási dolgot értünk el anélkül, hogy a rendező barikádokat emelt volna. Talán segítettünk valamennyire abban, hogy az előítéletekkel átitatott gondolkodásmód egyszer csak kételkedni kezdjen önmagában.” (Mohácsi János)

Ez a két színdarab nem old/oldott meg semmit az együttélési problémákból, de nagyon sokat tett a jobb megismerés és az elfogadás irányába való elmozdulás érdekében. Sok ilyen darab kellene még, de nincs, és a hivatalos kultúrpolitikai irányvonalat elnézve nem is lesz. A nagymagyarkodás ideje jött el, nem az integrációé, a befogadásé.

Érdekes kísérlet lenne annak kiderítése, hogy csupán a táblázatok, a kódolt kifejezések elolvasása után a kísérletbe bevont személyek – természetesen olyanok, akik nem látták az előadásokat – hogyan határoznák meg, miről szólnak a darabok, mi a történet főbb vonala.

Jegyzetek

---

[1] Bemutató: 2003.10.10. Kaposvári Csiky Gergely Színház

[2] Bemutató: 2010.10.05. Katona József Színház, Budapest

[3] „Csak egy szög”-kritikák: Magyar Narancs (2003.12.11.), Kontextus (2003.10.29.). „Cigányok”-kritikák: www.kultura.hu (2010.10.16.) 7óra7 (2010.10.17.)

Abstract

Mariann Fekete

Those who were thrown up by everybody but were never caught by anybody

I am totally convinced theatre, stories told by either pictures, music, sounds or movements can help a lot with acceptance, adaptation, integration or turning to OTHER people.

However, in our country the present itself depicts a completely other image. The a part of the elite are clearly against the intellectual; they are anti-semite, homophobe and totally against minority groups.

The two major plays of the recent period “Only a Pin” (“Csak egy szög”) performed in Kaposvár and the performance called “Gipsies” (“Cigányok”) of Katona József Theatre make the viewers face with stereotypes against gypsies, commonplaces about them, their lives and deaths. In my study with the help of a controlling method – namely a psycho-social dictionary from Harvard – I attempt to analyse where online critics put an emphasis, what they intend to emphasize and from what aspect they interpret the seen scenes.

FEKETE MARIANN

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások Program

feketemariann1@gmail.com

Szociológus, a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén végzett 2011-ben. 2011 őszétől az ELTE TáTK Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások PhD program hallgatója. Kutatási területe a kultúra, ezen belül kiemelten foglalkozik azzal, hogyan változott a kulturális fogyasztás szerkezete az internet elterjedésével és általánossá válásával.

Sarlós Gábor

Romák az Európai Unióban

Problémák, megoldások, médiakép

A roma probléma súlyosságának mértéke elérte azt a szintet, hogy további megoldatlansága az Európai Unió értékeit és hitelességét veszélyezteti. Mélyreható változás csak akkor történhet, ha a szükséges cselekvéssorozatok horizontális, strukturális és longitudinális szempontból koordináltan történnek. A cselekvéseknek európai közösségi, nemzetállami és helyi közösségi szinten, összehangoltan kell megtörténniük. Mindebben fontos szerepet kell, hogy játsszon maga a roma közösség, cselekvésének fókuszában az aktivista megközelítés kell, hogy álljon. Ennek megfelelően a roma közösség nem a folyamatok szenvedő alanya, hanem annak részese, sőt egyre inkább formálója. Mindehhez fontos a média által közvetített roma-kép formálása is, amely jelentős részben meghatározza mind a többségi társadalomnak a romákról, mind pedig a roma közösségnek önmagáról szóló képét.

Európa legnagyobb kisebbségét a roma közösség alkotja. Becslések szerint 10–12 millió, sok szempontból összetett rétegződésű roma él Európában, közel fele az Európai Unió országaiban, a többiek pedig elsősorban Dél-Kelet-Európa és a Balkán államaiban. A szám pontos meghatározását jónéhány tényező nehezíti, így a népszámlálások módszertana és az adott népességhez tartozás bevallása is jelentős eltéréseket eredményez. Miközben a többségi társadalom gyakran egységesen tekint a roma népességre, a kontinens cigány lakosságát valójában számos szempontból, így a földrajzi, társadalmi, gazdasági tekintetben a széttagoltság és a töredezettség jellemzi. Népségük aránya egyes országokban (Szlovákia, Románia, Bulgária, Magyarország) eléri vagy megközelíti a 10 százalékot, míg a többi ország esetében néhány százalékra tehető (Európa Tanács, 2010). Szinte az összes európai országban kisebbségnek tekinthetők, sőt a legtöbb ország esetében a cigányok alkotják a legjelentősebb kisebbségi csoportot. Relatív súlyuk ellenére a romák mégsem tekinthetők a mai európai országokban markánsan reprezentált csoportnak, aminek elsődleges oka a gazdasági és társadalmi értelemben hátrányos helyzet, a diszkrimináció és – nem utolsósorban – saját helyzetük felfogása és értelmezése. Az Európai Bizottság már 2004-ben úgy fogalmazott,

hogyan alkotják Európa legnagyobb és leginkább marginalizált etnikai kisebbségét (Európai Bizottság, 2004). Vannak olyan vélekedések is, amelyek már azt feszegetik, hogy egy ilyen, országhatárokon átnyúló közösség esetében antropológiai, politikai és morális alapon a „terület nélküli nemzet” fogalmában kellene gondolkodni (Rövid 2009). Mások szerint a határokon átnyúló kisebbség kifejezés jeleníti meg legpontosabban a romák helyzetét (Bauböck 2007).

Az elmúlt 2 évtizedben az európai cigány népesség helyzetében tömeges és jelentős romlás következett be. A kelet-közép-európai országokban lezajlott politikai rendszerváltás és az ezzel járó gazdasági átalakulás a cigányság hagyományos foglalkoztatottsági kereteinek túlnyomó részét szétrobbantotta. A bányászat és a nehézipar részbeni megszűnése, illetve jelentős technikai fejlesztései, a mezőgazdasági szövetkezetek szétbomlása elsősorban a cigány férfiak tömegeit fosztotta meg a hagyományos munka lehetőségeitől. A nők esetében a könnyűipar, a textilipar és a szövetkezetekhez kapcsolódó kisipari termelés megszűnése eredményezett tömeges leépítést és munkahelyük elvesztését. Az a lassú modernizálódási folyamat, amely a 60-as évektől kezdődően a munka-, a lakhatási és az oktatási lehetőségek feltárására és kihasználására épült, az 1990-es évek kezdetétől megállt, majd számos eleme szertefoszlott. A változás hatására az is nyilvánvalóvá vált, hogy a munka és lakhatás biztosítására építő homogenizálási törekvések, az anyagi alapokra építő integrálási kísérlet is kudarcot vall, és az anyagi körülményekben bekövetkező romlás drámai mértékben szakítja szét a korábbi integrációs hálót.

Az Európai Unió és a tagországok

Európa nyugati felében a roma kérdés súlyosbodását hosszú ideig Kelet-Európa sajátosságának és problémájának tekintették, amelyet részben az országok gazdasági és társadalmi fejletlenségére, részben pedig a modernizációs és integrációs eszközök hiányosságaira vezettek vissza. Bár a nyugat-európai országok szinte mindegyikében történelmileg él roma kisebbség és körükben szintén megfigyelhető a többségi társadalom szokásaitól és normáitól való eltérés, elhanyagolhatónak tekintett arányuk miatt^[1] a kérdés társadalmi súlyossága nem merült fel.

A nyugat-európai országok hozzáállásában, a probléma súlyának felmérésében, majd a politikai szintű kérdés felvetésének és a megoldás keresésének a megjelenésében néhány év alatt lényeges fordulat következett be, két különböző okból. Egyrészt az Európai Unió 2004-ben történt bővítésével és 10 új tagország csatlakozásával – elsősorban Kelet-Közép-Európából – jelentős számú roma népesség került az Európai Unió „falain” belülré. A kérdés súlyával az Európai Unió már jóval a csatlakozás előtt tisztában volt, nem véletlen, hogy a csatlakozási tárgyalások egyik lényeges elemét alkotta a roma népesség helyzete. Az Unió roma népességének több milliós gyarapodása azt eredményezte, hogy arányuk alapján az Unió egészét tekintve a legnagyobb kisebbségek közé került. Másrészt a munkaerő-piaci korlátok megszűnése és a munkaerő áramlásának több lépcsőben történő felszabadítása következtében több százezres roma népességszámmal gyarapodtak a korábban alacsony roma népességarányú országok. A Nyugat-Európába, ezen belül pedig elsősorban Olaszországba és Franciaországba érkező romák hazájukban a munkával és egzisztenciával nem rendelkező lakossághoz tartoztak, ők tehát a megélhetési esélyek, valamint a minimális jog- és szociális biztonság reményében vállalkoztak a migrációra. Mindehhez kapcsolódott az Unió bővítésének következő szakasza, amely Bulgária és Románia csatlakozásával következett be.

Európa két, legnagyobb roma népességgel rendelkező országának csatlakozásával a roma kérdés immár végképp össz-európai üggyé vált.

A roma népesség kérdésköre a gazdasági nehézségek fokozódásával vált igazán élessé. A 2008-ban kezdődő – és az egyes tagországokban eltérő mélységben, intenzitással jelentkező – válság még élesebben jelenítette meg a romák helyzetének megoldatlanságát. Nyugat-Európa jónéhány országában a munkaerőpiac drámai beszűkülése, valamint a munkanélküliség megugrása és tartósan magas szinten maradása visszavetette a társadalmi mobilitást, és különösen az aluliskolázott, a változó helyzethez nehezen alkalmazkodó csoportokat, így a romák túlnyomó részét sújtotta. Minden európai országra kiterjedően elmondható, hogy a roma népesség életszínvonala, várható élettartama, anyagi javakkal való ellátottsága, a civilizációs feltételekhez való hozzáférése lényegesen elmarad a többségi társadalom adottságaitól (UNDP 2003, 2005; Ringold et al. 2005).

A válság politikai következményei szintén sújtották a romákat. A stagnálás, a recesszió, a munkanélküliség számos országban felerősítette a rendpárti, populista és gyakran kisebbség- és idegenellenes erők hangját. A cigányság bűnbakként történő beállítása és a romló közbiztonsági helyzettel történő összekapcsolásuk rendre visszaköszönő képpé vált az európai médiában. Mindez a cigányok elutasítottságának további emelkedéséhez vezetett. Egy európai uniós kutatás (Eurobarometer 2008) szerint az európai polgárok negyede nem szívesen látna roma szomszédot, egyes országokban pedig az elutasítók aránya megközelíti az 50 százalékot. A politikai, gazdasági és társadalmi tényezők együttesen vezettek oda, hogy Franciaországban és Olaszországban – elsősorban közbiztonsági okokra hivatkozva – kezdeményezzék a romák tömeges kiutasítását és származási országukba történő visszatelepítésüket. Ezek a kormányzati szándékok óriási felháborodást és ellenállást váltottak ki nemcsak a közvetlenül érintett romák, hanem a társadalomnak a kisebbségi jogokra és a diszkriminációra érzékeny rétegeiben is, míg az emberjogi szervezetek és az Európai Parlament tiltakozását fejezte ki. Sokan egyenesen az európai értékek súlyos sérelmét vélték felfedezni ezekben a lépésekben, amelyek semmi mást nem szolgáltak, mint az adott – elsősorban jobboldali – politikai erők megerősítését, a bűnbakképzést, a sztereotipizálás erősödését és az etnikai diszkriminációt.

Egyre többen ismerik fel a helyzet élességét. Ezt tükrözi az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása az Európában élő romák és utazók gazdasági és foglalkoztatási helyzetének javításáról. A dokumentum kitér a romák egyedülálló történelmére, amely „Európa egészében széleskörű, hosszan tartó diszkriminációnak, elutasításnak és marginalizációnak tette ki őket” (O’Nions 2011). Az Európa Tanács 2008-as határozatában felszólította a tagállamokat, hogy dolgozzanak ki stratégiákat, amelyek a jogi és társadalmi diszkrimináció ellen hatnak és amelyek elősegítik a roma és utazó népek egyenlőségének megvalósulását.

Az Európai Unió tevékenységében is nyomon követhető, ahogy az egykor nomádnak vagy épp utazónak nevezett közösségekből alig egy évtized alatt az Unió legjelentősebb etnikai kisebbsége lett. Ezt tükrözték az EU 2005-ben meghirdetett, Roma Integráció évtizede, az Unió anti-diszkriminációs és állampolgársági direktívái és az Európai Szociális Alapnak jelentős részben a romák integrációjára szánt forrásai. Az Európai Unió többek között ennek hatására határozott úgy, hogy a kérdés kezelését európai síkra helyezi, és átfogó stratégiát dolgoztat ki a tagállamokkal. Ennek keretében az Unió előírta a tagállamoknak, hogy 2011 végéig dolgozzák ki 2020-ig szóló saját romaintegrációs stratégiájukat. A kidolgozott stratégiák kiindulási pontja, hogy nemzetalkotó elemnek tekintik a roma kisebbséget, ahol a

nemzetállam felelőssége, hogy mindent megtegyen a kisebbség egyenjogúsítása és felzárkóztatása érdekében. A célzott megközelítések arra irányulnak, hogy az egyenjogúsítás legfontosabb területein, így az oktatáshoz, a munkavállaláshoz, az egészségügyi ellátáshoz, valamint a lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés megkülönböztetés-mentes módon kerüljön biztosításra.

Összetett probléma – komplex megoldás

Számos véleményvezér, kutató és politikus sürgeti, hogy a roma kérdés megoldását és a roma népesség életkörülményeinek látható felemelését csakis egységes stratégiával és eszközökkel lehet elérni. A kirívó szegénység, a származásra utaló nyílt ellenségesség, a saját kultúra mesterséges és kényszerből történő felszámolása, a társadalom közös életéből való kirekesztés és a médiában történő egyoldalú megjelenítés csakis átfogó megközelítéssel oldható fel. Ennek alapját a kisebbségi jogok normatív keretrendszerben történő alkalmazása teremtheti meg (Kostadinova 2011). Kostadinova véleménye szerint csakis ennek megfogalmazásával és következetes végrehajtásával lehet elérni, hogy a romákat halmozottan sújtó megkülönböztetés – így az etnikai ellenségesség, a kulturális alávetettség, a közügyekből való kirekesztés, a roma szegénység, a lakhatási problémák, valamint az egészségügyi, az oktatási és a foglalkoztatási diszkrimináció – megszűnjön.

Három szempont szól amellett, hogy a problémakört kizárólag komplex módon lehet szemlélni és kezelni. Ezeket a megoldás-halmazokat horizontális, strukturális és longitudinális halmazoknak nevezem.

Fentebb már szó esett a probléma horizontális összetettségéről. Egymással szorosan összefüggő gazdasági, társadalmi, egészségügyi és oktatási kérdések alkotják azt a halmazt, amelynek megoldása eredményezheti a roma lakosság felemelkedését, a társadalomból, a gazdaságból, a közügyekből és a médiából történő kirekesztődésük oldódását. Ezek a kérdések nemegyszer bonyolult, gyakran ellentmondásos ok-okozati összefüggésben állnak egymással; vannak közöttük olyanok, amelyek feloldása egyértelműen módosít a többi állapotán is, más összefüggések esetében nem ennyire egyértelmű a helyzet. Megoldásukra csakis komplexitásuk elfogadásával kerülhet sor..

A második szempont alkotja a strukturális halmazokat. Ennek lényege, hogy meglátásom szerint mára a helyzet súlyosságából következően egyszerre három szinten van szükség a probléma kezelésére. Az Európai Unió-szintű cselekvésre azért van szükség, mert a roma népesség ügye össz-európai ügygé vált. Megoldatlansága számos olyan elvvel ütközik, amelyek mentén az Európai Unió létrejött és amelyek mentén az EU ma is meghatározza önmagát (esélyegyenlőség, munkához, lakhatáshoz való jog, munkaerő szabad áramlása, diszkrimináció tilalma, stb.). Ugyanakkor a roma népesség ügye Európa problémamegoldó képességének – vagy éppen képtelenségének – egyfajta szimbólumává is vált. A második szintet a nemzeti szint alkotja. A korábban leírt módon – részben az Európai Unió készítésére – minden egyes országnak olyan stratégiát és cselekvési tervet kellett összeállítania, amely a jogrendszerben is biztosítja és szavatolja a szükséges jogokat, míg a kormányzati feladatokat ellátó intézményrendszer biztosítja ezek érvényesülését is. Az egyes stratégiák és cselekvési tervek sikerét természetesen törvényi kötelezettségi szintre emelésük, majd azok betartásának súlya adja majd. A harmadik szintet a közösség – nevezetesen az adott országban élő roma közösség maga – alkotja. A jogszabályi feltételek megléte és

biztosítása esetén a közösség elemi érdeke és egyben kötelessége mindent megtenni azért, hogy a felemelkedése útjában álló tényezőket elhárítsa és a saját erejéből mindent megtegyen a hátrányok megszüntetésére. Önmagában semmilyen törvényi kötelezettség nem ér el célt, ha azt az érintettek nem töltik meg tartalommal. A roma lakosságot illetően mindez a jogokért történő kiállást, önszerveződést, a közös és a társadalom egésze számára elfogadható normák érvényesítését jelenti. Mindennek pozitív következménye lehet majd az a tény, hogy a romák önreprerentációja módosul, saját magukra pedig nem a társadalmi folyamatokat jobbra elszenvedő alanyként, hanem a folyamatok formálóiaként tekintenek.

Végül a harmadik szempontot a longitudinális halmaz alkotja. Ennek lényegét az a tény jelenti, hogy a korábban leírt problémahalmaz kezelése időrendben egyszerre több síkon kell, hogy történjen. A problémakörnek számos olyan eleme van, amelynek megváltoztatása hosszú éveket, sőt évtizedeket igényel. Az oktatás fontosságának felismerése és a diszkrimináció megszüntetése például önmagában is jelentős időt igényel, ennek igazi eredményei pedig csak hosszabb távon, az óvodától az általános- és középiskolán át akár az egyetemig húzódó időszak elteltével válhatnak érzékelhetővé. Bizonyos elemekhez azonnali lépések is megtehetőek, másokat hosszú előkészítés kell, hogy megelőzzön, ismét mások esetében pedig elképzelhető, hogy fontos döntések csakis hosszas folyamatok eredményeként szülehetnek majd meg.

Összességében tehát a romákat sújtó problémákat horizontális, strukturális és longitudinális halmazukban kell kezelni. Mindehhez azt is fontos hozzátenni, hogy a problémakör irányított kezelésére van szükség. Irányítás híján megnövekszik annak az esélye, hogy egyrészt tovább erősödnek és a kérdéskör meghatározásának, tematizálásának letéteményeséivé válnak a populista, sőt a szélsőjobboldali, kirekesztő nézetek képviselői. Kellő irányítás híján és a problémakör eszkalálódása esetén annak az esélye is megnő, hogy megerősödik a cigányságot mint állam nélküli európai nemzetet tekintők száma és súlya. Ezek a nézetek rendre megjelennek a Roma Világkongresszusokon és egyre erősebben sűrűlnek a területi demokrácia és a nemzetállamok jelenleg uralkodó koncepciójával.

Eközben a médiában

Mindezeknek a problémáknak különös dimenziót ad az a tér és mód, ahol és ahogy a romákat érintő társadalmi diskurzus zajlik. A téma több elemzője is megállapítja, hogy a közügyek és a nyilvánosság előtt megjelenő témák nagyon pontosan körülhatárolható csoportjában jelennek meg rendre a romák. Pontosabban: létezik a témáknak egy köre, amelyben a témát bemutatók lényegesnek tartják az adott szereplő származását, mégpedig a roma etnikumhoz tartozását nevesíteni. Ezek között a témák között mindenekelőtt a bűnügyeket érdemes megemlíteni. A roma diskurzus kriminalizálásának egyik fontos eleme, hogy bűnügyek kapcsán – akár vélt vagy valós elkövetőként vagy épp áldozatként – hangsúlyosan kerül említésre az illető roma származása. Egy a magyar média romaképét elemző, átfogó kutatás szerint (Bernáth–Messing 2011) a magyarországi médiában nyomon követhető roma tematikát alapvetően a roma kifejezés említésével közös témák alapján lehet megállapítani. A több mint 10 évet átfogó elemzés utolsó évében, 2011-ben a legtöbb alkalommal – az összes említés 37% százalékában – a bűnözés kifejezéshez kapcsolódva szerepelt a „roma” szó, majd ezt követte a politika és közpolitika (33%), a diszkrimináció (23%), elsősorban a celeb vonatkozások kapcsán a kultúra (22%), majd a szegénység és szociális helyzet (21%). A televíziós hírműsorok esetében a kép még élesebb, itt már az említések 40%-a történt a

bűnözés kapcsán, amit 21% százalékkal követett a politika és 10–10 százalékkal a szegénység tematika és az etnikai csoportok közötti konfliktusok és előítéletek témája.

Mindennek több szempontból is különös jelentősége van. A mediatizált társadalom sajátossága, hogy a valós képet annak mediatisztikus bemutatásával helyettesítjük, az adott téma reprezentációját elsősorban annak média-reprezentációja adja. Ennek megfelelően a romákról alkotott kép elsősorban a média által sugallt képre épül és a média így járul hozzá a valóság konstruálásához. A romák maguk is nem kis részben a médiában formált kép alapján alakítanak ki képet magukról, önreprezentációjukat tehát jelentős mértékben befolyásolja mediatisztikus reprezentációjuk. A változtatást itt is meg kell tenni – mégpedig egy a médiában megjelenő kép lassú és tudatos átfórmálásával. Ennek első jeleit már érzékelni lehet. Roma aktivisták és emberjogi témák iránt fogékony újságírók részéről a témák újrakerepezése indult meg és elsősorban az interneten teret is nyer. Erre legjobb példa az a kezdeményezés-sorozat lehet, amely a korábbi francia elnök, Sarkozy ellen indult, és amely a romák Franciaországból történő kiutasításának újraértelmezését célozta. Ennek fókuszában a szerepek és a bizonyítási teher megfordítása állt. Így a francia elnökre és államra tolták annak feladatát, hogy bizonyítsa: miért is gondolja, hogy a cigány származású ott élőkkel másképp kell bánni, mint a nem cigány ott élőkkel. Ennek megfelelően a korábbi áldozati, passzív szereplőkből a folyamatban aktívan részt vevő szereplők képe bontakozott ki. Ez a megközelítés átvitt értelemben is irányt mutathat a jövőre nézve.

Összegzés

A roma problémakör elérte azt a szintet, hogy további megoldatlansága az Unió értékeit és hitelességét veszélyezteti. Ennek felismerése a jelek szerint megtörtént. Sikeres cselekvés csak akkor történhet, ha ezek a cselekvéssorozatok horizontális, strukturális és longitudinális szempontból koordináltan történnek. Mindebben fontos szerepet kell, hogy játsszon maga a roma közösség, cselekvésének fókuszában az a megközelítés kell, hogy álljon, miszerint a roma közösség nem a folyamatok szenvedő alanya, hanem annak részese, sőt egyre inkább formálója. Mindebben fontos a média által közvetített roma-kép formálása, amely jelentős részben meghatározza mind a többségi társadalom, mind pedig a roma közösségnek a romákról szóló képét.

Irodalom

Bauböck, Rainer 2007: The trade-off between transnational citizenship and political autonomy. In Faist, Thomas–Kivisto, Peter (eds.): Dual citizenship in global perspective. London, Palgrave Macmillan, 69–72.

Bernáth Gábor–Messing Vera 2011: Szélre tolva. Kutatási zárójelentés a roma közösségek többségi mediaképéről. Kézirat.

Eurobarometer 69.1 2008: Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences, Attitudes, July 2008. Special Eurobarometer 296 (Brussels: European Commission).

Európai Bizottság 2004: The Situation of Roma in an Enlarged European Union. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.

Európa Tanács (frissítve: 2010. szeptember 14.): A roma népesség megoszlása Európában. http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp,

Galina Kostadinova 2011: Minority Rights as a Normative Framework for Addressing the Situation of Roma in Europe. Oxford Development Studies, Vol. 39, No. 2, June 2011. Routledge. 163–183.

Helen O’Nions 2011: Roma Expulsions and Discrimination: The Elephant in Brussels. European Journal of Migration and Law, 13. 361–388.

Plaut, Shayna 2012: Expelling the Victim by Demanding Voice: The Counterframing of Transnational Romani Activism. Alternatives: Global, Local, Political. Vol. 37. Issue 1. Sage. 52–65.

Ringold, Dena–Orenstein, Mitchell A–Wilkens, Erika 2005: Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle. Washington DC., World Bank Publications.

Rövid, Márton 2011: One-size-fits-all Roma? On the normative dilemmas of the emerging European Roma policy. Romani Studies 5, Vol 21, No 1 (2011), Liverpool University Press, 1–22.

UNDP 2003: Avoiding the Dependency Trap. Roma Human Development Report. Bratislava, Regional Bureau for Europe and the CIS.

UNDP 2005: Faces of Poverty, Faces of Hope. Roma Regional Human Development Report. Bratislava, Regional Bureau for Europe and the CIS.

---

[1] Jelentős számú roma kisebbség hagyományosan Franciaországban, Görögországban, Olaszországban és Spanyolországban él.

Abstract

Gábor Sarlós

Roma population in the European Union

Problems, solutions, media

The level of problems affecting the Roma population in Europe reached a point where the further existence threatens the values and the credibility of the European Union. Fundamental changes can only be achieved if a set of horizontal, structural and longitudinal actions are taken. Actions on the European, national and local community level need to be addressed parallel to each other. All along, the Roma community needs to play an active role and to consider itself not as a passive subject but as a constructive actor of the process. It is furthermore critical to work on the Roma image constructed by the media as this image formulates significantly the representation of Roma people for the majority society as well as the self representation of the Roma themselves.

SARLÓS GÁBOR

Közgazdász, a PeppereR Kommunikációs ügynökség vezetője, a budapesti International Business School tanára, az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskolájának hallgatója

gabor.sarlos@pepperpr.hu

Sarlós Gábor 1986-ban, a Budapesti Corvinus Egyetemen szerzett közgazdász diplomát, majd a melbourne-i Swinburne University of Technology-n végzett üzleti tanulmányokat.

1993-ban alapította a PeppereR Kommunikációs Ügynökséget, melyet azóta is vezet. Stratégiai kommunikációs megbízások keretében számos egészségügyi, telekommunikációs, számítástechnikai, energiaipari, élelmiszeripari, mezőgazdasági,

turisztikai és logisztikai kommunikációs kampányt szervezett. Stratégiai kommunikációs tanácsadóként a közegészségügy, az infrastruktúra fejlesztés, a környezetvédelem, a telekommunikációs liberalizáció, az élelmiszerbiztonság témáiban, valamint az európai uniós csatlakozás kommunikációjában működött közre, továbbá társadalmi szerepvállalási és munkáltatói márkáépítési feladatokat végzett.

2009 óta a budapesti International Business School tanára, emellett számos területen, így a sajtókapcsolatok, a személyes kommunikációs készségek, a krízis-kommunikáció és a változásmenedzsment területén tart képzéseket. Jelenleg az ELTE Szociológia Doktori Iskolájának hallgatója, kutatásai során az atomenergiához kapcsolódó európai társadalmi kommunikációs jelenségeket vizsgálja.

A magyar kormányzati romapolitikák 20 éve

Beszámoló a 2013. június 11-én, az MTA Jakobinus termében tartott konferenciáról

„A romapolitikák értékelési módszerei és a magyar kormányzatok romapolitikái” című műhelykonferenciára 2013. június 11-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Jakobinus termében. A konferenciát a Nemzeti Közszerológati Egyetem, a Tom Lantos Intézet és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete szervezte az ÁROP-2.2.5 sz. „Emberi erőforrások építése a központi közigazgatásban” c. projekt keretében.

„A romapolitikák értékelési módszerei és a magyar kormányzatok romapolitikái” című műhelykonferenciára 2013. június 11-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Jakobinus termében. A konferenciát a Nemzeti Közszerológati Egyetem, a Tom Lantos Intézet és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete szervezte az ÁROP-2.2.5 sz. „Emberi erőforrások építése a központi közigazgatásban” c. projekt keretében.

A rendezvényt **Kovács Gábor**, a Nemzeti Közszerológati Egyetem oktatási rektor-helyettese nyitotta meg, aki bevezetőjében a közelmúltban létrejött Nemzeti Közszerológati Egyetem küldetéséről, struktúrájáról, működéséről beszélt. Ezt követően **Bíró Anna-Mária**, a Tom Lantos Intézet igazgatója üdvözlő beszédében az általa vezetett intézetben folyó kutatásokról beszélt, és ismertette az ÁROP-2.2.5. sz. „Emberi erőforrások építése a központi közigazgatásban” c. projekt keretében az előző napon, június 10-én megtartott „Evaluation methodologies and methods of policies targeting the Roma” című nemzetközi workshop munkáját is.

A konferencia délelőtti első blokkja a kormányzati romapolitikákat vette górcső alá 1990-től kezdődően. A levezető elnök **Vizi Balázs**, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kara Nemzetközi Intézetének docense, az MTA TK Kisebbségkutató Intézete tudományos munkatársa volt. Elsőként **Kállai Ernő** társadalomkutató tartotta meg előadását.

Kállai Ernő „A romákat célzó kormányzati politikák húsz éve” c. előadását a „Csinibaba” c. filmből vett részlet felidézésével kezdte. „...*Terike, én szeretnék, de nem tudok hinni magának...!*” Az előadó e frappáns bevezető fordulattal a rendszerváltás óta eltelt időszak kormányzatainak szándékaira utalt. „Vajon szükség van-e kormányzati romapolitikára?” – tette fel a kérdést, majd így folytatta: „S ha igen, miért nem?” Úgy tűnik, a romakérdés „kötelező” eleme a mindenkori kormányzati politikának, miközben egységes népcsoportról nem is beszélhetünk a romák esetében. A roma népesség a legkésőbb érkezett Európába, ezért „fáziskésésben” van, ez azt is jelenti, hogy életmódja, körülményei, jellemzői nem összehasonlíthatóak a többi nemzetiségekkel. Nem lemaradás jellemzi őket tehát, hanem az elmaradt modernizáció. A roma népesség kevésbé tűnik integráltnak. De a „felzárkóztatás” szó nem a megfelelő fogalom a roma népesség problémáinak megoldására. A romák sokáig a társadalom peremén éltek, és nem is került szóba integrációjuk. Az 50-es évektől kezdve került sor a kormányzat beavatkozására. Az 1961. évi párthatározat mondta ki először, hogy a cigányok nem alkotnak önálló népcsoportot, és a cigánykérdés szociális probléma. Ha tehát megszűnik a szociális probléma – sugallták –, maga a cigányság is megszűnik létezni. A munkakötelezettség előírása és a telepfelszámolás nyomán a szociális felemelkedést tűzte ki célul a kormányprogram. Az évek folyamán sok előrelépés történt, de a programnak hibái is bőven voltak. A rendszerváltozást követően azután önálló romapolitikát folytató szervezetek (pl. Roma Parlament) jöttek létre, és 1993-ban sor került a kisebbségi törvény megalkotására. Ugyanakkor sajnálatos, hogy az egyes pártokból kiszorították az aktív roma politikusokat, s a pártok csupán arra törekedtek, hogy meglegyen a maguk „díszcigánya”. A rendszerváltás vesztesei a cigányok lettek, akik képzetlenségük miatt kiszorultak a munkaerőpiacról. A munkanélküliségből következő szociális feszültségekből társadalmi feszültségek adódtak, s ezek kezelésére születtek a romapolitikával kapcsolatos kormányrendeletek. (Az első intézkedés A cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgetőbb feladatokról szóló 1125/1995. (XII.12.) Kormányhatározat volt.) A kormányrendeletek bizonyos prioritásokat tartalmaztak (oktatási szegregáció megakadályozása, tehetséggondozó programok, foglalkoztatás, telepfelszámolás). Ezekkel a kormányrendeletekkel azonban nem sikerült a problémát megoldani. (A telepfelszámolásban komoly eredményeket értek el a 80-as évekre, később azonban a telepek újratermelődtek, s ma 700–800 telep található Magyarországon, amelyek a nyomor szigeteit jelentik hazánkban.) Komolyabb eredmény csak 2002 után született, amikor is konkrétumok jelentek meg az intézkedési csomagokban. A közoktatási törvény szövegébe belekerült az antidiszkriminációs passzus, 2003-ban pedig az Országgyűlés elfogadta az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt. Több ígéretes program is elindult („Útravaló” „Utolsó padban”), 2004-től azonban megtorpanás volt tapasztalható a romapolitikában. A 2010-es kormányváltást követően a szociálpolitikához való visszakanyarodás jellemzi a kormányzati romapolitikát. Az állam munkahelyteremtést ígér, de vajon piacgazdaságban hogyan tud az állam munkahelyeket teremteni? Olyan gazdasági környezetet kellene teremtenie, amelyben fellendül a gazdaság, ez azonban csak álom. A kormány a közmunkát tekinti megoldásnak, az előadó azonban kételkedik abban, hogy ez megoldás; nem megoldja, csak átmenetileg orvosolja a bajokat ez a rendszer. A szakpolitikák összehangolatlanok; a szakképzést igyekeznek kiterjeszteni, ezzel azonban Kállai Ernő éppúgy nem ért egyet, mint ahogy a tankötelezettségi kor leszállításával sem. Ez nemhogy javítja, hanem rontja a roma tanulók helyzetét, lehetőségeit, mivel nem biztosítja versenyképességüket a munkaerőpiacon. Ezt követően Kállai Ernő cáfolta, hogy az elmúlt 3 évben nem történt semmi a romapolitikában, és felsorolta mindazokat az intézményeket, jó gyakorlatokat, amelyek az elmúlt 3 évben megszüntetésre kerültek. A helyzetet csak súlyosbítja, hogy nem alakult ki vezető roma értelmiségi réteg. Kállai Ernő összegzőképpen annak a véleményének adott hangot, hogy ha van szükség kormányzati

romapolitikára, akkor annak visszafogottnak kell lennie, és arra kell irányulnia, hogy a roma népesség maga vegye kezébe sorsának irányítását.

A következő előadó **Benkő János** nyugalmazott számvevőszéki főtanácsadó volt, aki „A cigányság felzárkóztatására fordított támogatások mértéke és hatékonysága (Egy ÁSZ kutatás és annak utóélete)” címmel tartott előadást. Benkő János elmondta, hogy a magyarországi cigány lakosság életkörülményei, társadalmi helyzete részletesen kutatott, elemzett területnek számít. A kutatók, politikusok, jogvédők körében egyöntetű a vélemény, hogy a cigány népesség helyzete lényegesen rosszabb az országos átlagnál. A helyzet ismeretében joggal merül fel a kérdés, hogy az elmúlt években a cigányság helyzetének javítására fordított támogatások mennyire voltak eredményesek. A cigányság életkörülményeit objektíven bemutató átfogó helyzetértékelés sem a 90-es évek elején, sem azóta nem készült. Megfelelő információ híján nem lehet pontosan számszerűsíteni a cigányság helyzetében bekövetkezett változásokat. A támogatások eredményességének számszerűsítéséhez szükséges objektív adatok hiánya miatt a támogatások hatékonyságát csak közvetett módon lehetett vizsgálni.

Az egyes kormányzati koncepciók, tervek megfogalmazása során különböző nézőpontokból közelítették meg a cigányság felemelkedésének kérdését. A fő dilemma így fogalmazható meg: miként kezelje az állam a cigányság ügyét: emberi jogi-kisebbségi vagy szociális foglalkoztatási kérdésként? Az utóbbi esetben is létezik két megközelítés mód, nevezetesen az, hogy az állam egységes szegénypolitikát vagy romapolitikát folytasson-e, azaz a cigányság helyzetének javítását a szociálpolitika általános eszközeivel kísérelje megoldani, vagy célzott, csak a cigányság számára elérhető programokat, támogatásokat is alkalmazzon? A cigányság helyzetének átfogó javítását célul kitűző első – 1995. évi – kormányhatározat óta a magyar kormányok a cigányság problémáit egyszerre kisebbségi és szociális kérdésként kezelik. A „romapolitika versus szegénységpolitika” dilemmát egyik kormány sem tudta következetesen feloldani. A kettős szemlélet a szabályozásban és finanszírozásban is tükröződött. A cigányság helyzetének javítására irányuló intézkedések fokozatosan alakultak ki. 1995-ig egyedi programok voltak a jellemzők. 1995-ben megszületett egy rövid távú kormányprogram. 1997 júliusára elkészült az első intézkedéscsomag, amely a cigányság társadalmi integrációjához szükséges feladatokat határozta meg. Ezt további kormányhatározatok követték. Az egyes minisztériumok maguk határozták meg, milyen, a romák számára is elérhető programokat kívánnak megvalósítani, és ezekre mennyi pénzt áldoznak a tárca keretéből. A kilencvenes évek végén hosszú távú stratégia kidolgozása kezdődött meg. A stratégia elfogadására azonban akkor nem került sor. 2003-ban, nemzetközi kezdeményezésre kezdődött el egy újabb stratégiai program előkészítése. Az ennek eredményeként kidolgozott dokumentumot az Országgyűlés 2007-ben fogadta el. „A 1105/2007. (XII. 27.) kormányhatározat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008–2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről” a korábbi kormányzati intézkedésekhez képest konkrétabb és a pontos határidők következtében jobban számon kérhető feladatokat tartalmaz a stratégia végrehajtása érdekében. Elvileg előrelépésnek tekinthető, hogy a határozat az egyes intézkedések forrását is rögzíti. A cigányság felemelkedésével kapcsolatos stratégiai feladatok meghatározására további lehetőséget kínált az I. Nemzeti Fejlesztési Terv, majd az Új Magyarország Fejlesztési Terv kidolgozása, amelyek az Európai Unió és Magyarország fejlesztési együttműködésének 2004–2006, illetve 2007–2013 közötti időszakára vonatkozóan foglalmaztak meg kormányzati feladatokat.

A rendszerváltás óta a roma integráció irányításának 6 tárca volt a gazdája, a koordinációs feladatokat pedig 4 szervezet látta el. A tárcák részben nevesített, főként azonban nevesítetlen

forrásokból tervezték és finanszírozták a rájuk háruló kötelezettségeket. Az így kialakult finanszírozási rendszer nemcsak sokcsatornássá, de áttekinthetlenné is vált. A roma célú támogatásokban egyre nagyobb szerepet kapnak a pályázati úton elérhető pénzek. A források nagyságrendjének növekedését pozitívan kell értékelni, ugyanakkor az ellenőrzési tapasztalatok alapján a csak pályázati úton elérhető támogatások bővülése esetén számolni kell súlyos problémákkal is. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – köztük a romák – hozzáférési lehetőségei a pályázati forrásokhoz erősen korlátozottak, mert hiányoznak azok a civil és önkormányzati érdekérvényesítő kapacitások, amelyek szükségesek a forrásokhoz való hozzájutás elősegítéséhez.

Összefoglalóan az állapítható meg, hogy a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére fordított támogatások a rendszerváltás óta megsokszorozódtak, a támogatási rendszer, a támogatási programok egyre komplexebbé váltak. Ezzel a változással azonban nem tartott lépést a támogatások tervezésének, végrehajtásának, monitoringjának a rendszere. A kormányzati koordináció hagyományos eszközei pedig nem voltak alkalmasak az átfogó kormányzati programok hatékony menedzselésére. Az Európai Uniótól kapott támogatások révén a közvetett módon a cigányság helyzetének javítására fordítható források megnövekedtek.

A kávészünetet követően került sor a délelőtti panel második blokkjára, amelyen szintén Vizi Balázs elnökölt. A téma a kormány 2011. évi felzárkózási stratégiája volt. Elsőként **Ulcska László**, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Stratégiai és Igazgatási Főosztályának helyettes vezetője tartotta meg előadását a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról. Először ismertette a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia előzményeit, melyek közül kiemelendők az EU2020-as célkitűzések, a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia, a Roma Integráció Évtizede Program és a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatási programja. A főosztályvezető-helyettes röviden ismertette a Stratégia kidolgozásának folyamatát. A Stratégia 2011. november 30-án került elfogadásra. Főbb stratégiai céljai: a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre. E cél a munkaerő-piaci integráció elősegítésével és a szakpolitikákkal kapcsolatos információs rendszerek fejlesztésével érhető el. A következő fontos célkitűzés a szegénység, a szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása; e cél a gyermekek szegénységének csökkentésével, az oktatás hozzáféréseinek javításával és az iskolai lemorzsolódás csökkentésével érhető el. További célja a stratégiának a társadalmi, gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása és a társadalmi összetartozás erősítése. E cél az alábbi eszközök segítségével érhető el: a lakhatási körülmények javítása; a települési és térségi szegregáció csökkentése; az egészségi állapot javítása; a diszkrimináció csökkentése; az érintettek bevonása a programok tervezésébe, végrehajtásába és értékelésébe.

Szintén a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról szólt **Majtényi Balázs**, az ELTE TáTK Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete Európai Tanulmányok Tanszéke vezetőjének az előadása, aki a romapolitikák és a felzárkózási stratégia jogi, jogpolitikai, illetve konkrét szabályozási kérdéseit elemezte. A korábbi dokumentumok rövid áttekintése után a romapolitika egyik alapvető – immár három évtizede folyamatosan napirenden lévő – kérdését fogalmazta meg újra: vajon a stratégia megalkotása szegénységi vagy romaügy-e. Válaszában rámutatott: a „romastratégia” kifejezés használata elvben egyben azt is sugallja, hogy a döntéshozó nem tartja elegendőnek a szociálpolitikai intézkedéseket, a romák helyzetére és adottságaira holisztikusan reflektáló tervet lát eredményesnek. Ezzel szemben a jelenlegi Stratégia a két ügyet szerves egységként kezeli, így a romaügyet részben

bagatellizálja, részben téves útra tereli, ezzel tehermentesítve annak későbbi végrehajtóit. A gondolat kapcsán az előadó először a hatályos jogi környezet elemzésére vállalkozott. Az Alaptörvény radikálisan szakított a kisebbségeket érintő korábbi egalitárius szemlélettel. Ez a nemzeti hitvallásnak nevezett preambulum nyelvi és szemantikai utalásaitól, az egyenlőség, mint fogalom száműzésén át a kisebbség konkrét „kifelejtésig” terjedő lista azonban részben szimbolikus eredményekkel jár. Jóval kézzelfoghatóbb problémát jelent, hogy a megszülető jogszabályok sem illeszkednek semmilyen eszmei irányvonalba, így az ugyanazt a területet holisztikusan megközelíteni kívánó szabályozás egyszerűen szétesik. A Stratégiával kapcsolatban az előadó még kritikusabb hangot ütött meg. Elismerve, hogy 126 oldalával valóban részletes és szakmailag megalapozott dokumentum készült, felhívta a figyelmet arra is, hogy túlnyomó része leíró jellegű, inkább elemző, így egyfajta háttér tanulmánynak tekinthető. Problémát jelent továbbá, hogy az anyagban, illetve az ahhoz csatolt helyzetelemzésben nincs közös normatív szál, amire fel lehetne fűzni a Stratégia gondolati fonálát. Ez alól talán csak egy kivétel van szerinte: a sorozatos redundáns utalások az előző intézkedési tervek hibáira és ellentmondásaira. A Stratégia nem jelöli ki a haladás irányát és a konkrét célokat, valamint nem ad érdemi választ az etnikai adatokkal kapcsolatos régi vitákra és a megfelelő monitoring-rendszer hiányának égető kérdésére. Az ellenőrzés kérdése komoly aggályokat vet fel a finanszírozással kapcsolatban is. Majtényi szerint a fentiek miatt továbbra sem biztosított, hogy a források – különösen a nagy arányban bevonni kívánt európai uniós pénzek – valóban eljussanak a romákhoz. A program esetleges kudarca azonban nem csupán a kormányzati politika vereségét jelentené, de a romaügy összetársadalmi megítélése is tovább romlana, amit egyszerűen nem lehet megkockáztatni. Majtényi Balázs előadása végén megállapította: a Stratégia összemosza a célcsoportokat, és emiatt nem orientál megfelelően, ráadásul a jogszabályi környezettel sincs összhangban, így a hosszú távú építkezésnek csak gyenge kiindulópontja lehet.

A blokk utolsó előadójaként **Berki Judit** esélyegyenlőségi szakember „A civil monitoring jelentés és a felzárkózási stratégia” címmel tartott előadást. Mint mondotta, a Civil társadalmi jelentést a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról Magyarországon 2012-ben a Roma Évtized Titkársága kérésére több civil szervezetből álló konzorcium készítette.

A Stratégia több társadalmi csoport felzárkózását célozza, így például gyermekek, hátrányos helyzetű térségekben élők és romák egyaránt a célcsoportjai közé tartoznak. A civil monitoring jelentés ugyanakkor rámutat, hogy a Stratégia csupán szociálpolitikai intézkedések együttese, nem kimondottan antidiszkriminációs, valódi felzárkózást célzó intézkedéscsomag. Az egymással időben párhuzamosan futó beavatkozások és szakpolitikai döntések nem összehangoltak, és így tovább gyengül a társadalmi befogadási folyamatokra gyakorolt hatásuk, amivel maga a Stratégia megvalósulása is veszélybe kerülhet.

Magyarországon 2011-ben a 15–64 éves romáknak mindössze negyede volt foglalkoztatott. A magyar roma nők foglalkoztatási rátája – kutatási eredmények alapján – 13 és 16 százalék között rekedt meg. Az alkalmi munkavégzés és az informális, rejtett foglalkoztatás aránya rendkívül magas az aktív korú romák között. A romák *foglalkoztatási helyzetét* a többségi munkavállalókhöz képest sokkal nagyobb kiszolgáltatottság és bizonytalanság jellemzi, alacsonyabb jövedelemszint mellett. A roma népesség munkaerő-piaci esélyeit erősödő mértékben korlátozza a diszkrimináció Magyarországon, ennek a kihívásnak a kezelése a Stratégiából teljesen kimaradt. A többnyire EU-s forrásból támogatott munkaerő-piaci programokban, szolgáltatásokban az alacsonyan képzettek és a romák hatékony elérése nagyon korlátozott. A legalacsonyabban képzett felnőttek képzését célzó programok jelentős

forrással indultak el 2011 óta. Tény ugyanakkor, hogy a romák tömegeinek képzésére vállalkozó projektek megvalósításához szükséges szervezeti és szakmai kapacitások megléte kérdéses, a képzések indítása csúszik, a képzések eredményességének hatékony ellenőrzése pedig nem biztosított. A kormány és az Országos Roma Önkormányzat közötti keretmegállapodás ambiciózus tervének (100 ezer roma visszavezetése a munkaerőpiacra) teljesítése előreláthatólag nem a romák tömegeinek hatékony és tartós munkaerő-piaci reintegrációjával fog történni. Ennek teljesítését a kormányzat kötelező tömeges közmunkaprogramokkal biztosítja, amelyek szigorú feltételekhez és szankciókhoz kötöttek. A közmunka jelenlegi rendszere olyan zsákutca, amelyben a foglalkoztatottak osztályrésze a kiszolgáltatottság, bizonytalanság, méltánytalan munkafeltételek és gyakran értelmetlen munkavégzés.

Az alacsony foglalkoztatottsági szint szoros összefüggésben van az *oktatás* gyenge eredményeivel. Jelenleg ebben az ágazatban a legsúlyosabb problémának tekinthetők az iskolai szegregáció, valamint a romák korlátozott hozzáférése a koragyermekkorai fejlesztéshez, az óvodához és a minőségi általános és középiskolai oktatáshoz. Nem javult a helyzet az iskolát idő előtt elhagyók arányát és a felsőoktatásban részt vevők alacsony számát tekintve sem. A tankötelezettségi korhatár 18-ról 16 évre történő leszállítása pedig növelni fogja az alacsony szakképzettséggel, és így a munkaerőpiacon kisebb eséllyel rendelkező fiatalok arányát. Az iskolák államosítása – a jelenlegi helyzet szerint – nem eredményezheti a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek kiegyenlített újraelosztását az iskolák között, ami hozzájárult volna a roma gyermekek szegregációjának megszüntetéséhez és az oktatás minőségének javításához. Az egyetemi felvételi rendszerben végrehajtott jelentős változtatás és az állami finanszírozású helyek csökkentése minden bizonnyal tovább fogja csökkenteni a romák amúgy is alacsony arányát a felsőoktatásban. A társadalmi kirekesztődés újratermelődése az oktatási rendszeren keresztül a legnagyobb valószínűség szerint fel fog gyorsulni.

A romák társadalmi kirekesztettsége az *egészségügyi szolgáltatásokhoz* való hozzáférésben is megnyilvánul. A roma népesség egészségi mutatói lényegesen rosszabbak, mint a magyarországi átlag, jelentősek a területi egyenlőtlenségek, és a népegészségügyi intézkedések nem érik el kellően a leghátrányosabb helyzetűeket.

A roma népesség rossz egészségügyi állapotához – több más tényező mellett – a *lakáskörülmények* is hozzájárulnak. A lakhatási kirekesztettség különböző formáinak lehetünk tanúi, úgymint a perifériális elhelyezkedésű és/vagy rossz minőségű lakások, melyek gyakran párosulnak illegális vagy bizonytalan jogviszonnyal. A lakásfenntartási támogatás és a tágabb körű szociális juttatások átalakítása azt eredményezte, hogy a legrászorultabbaknak kevesebb jövedelem áll rendelkezésükre a minimális szükségleteik kielégítésére. A szociális bérlakás szektor növelését célzó kezdeti intézkedések sem történtek meg, kivéve a hátralékos lakáshitelek megmentését célzó programot, amely azonban nem érinti a legszegényebbeket. Mindezek fényében megállapítható, hogy a mélyszegénységben élők, köztük a roma családok lakáshelyzetét a lakáspolitikai intézkedések érdemben nem befolyásolták.

Az egyes szakpolitikák hiányosságai összefüggenek az *antidiszkriminációs és esélyegyenlőséget célzó politikák* eredménytelenségével. A Jelentés bemutatja, hogy Magyarországon a romákat az élet szinte majdnem minden területén diszkrimináció éri. A szakpolitikai változások nyomán megszűnt a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézménye. Az alapvető jogok biztosának a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó helyettese a korábbi országgyűlési biztoshoz képest

jóval szűkebb hatáskörrel rendelkeznek. A magyar hatóságok nem lépnek fel a gyűlöletbeszéd ellen. Magyarországon a roma nők és gyerekek jelentős részét érinti a súlyos kirekesztés. Helyi szinten is egyre gyengül a roma nemzetiségi önkormányzatok helyzete: a jövőben nincs szükség az egyetértésükre a helyi roma közösségek sorsát illető kérdésekben. Mindeközben az Országos Roma Önkormányzatot a jelenlegi kapacitásait sokszorosán meghaladó önkormányzati felelősséggel ruházták fel, ezzel túllépve a nemzetiségi kisebbségi önkormányzatokra vonatkozó, általános legitím politikai jogosítványok körét. A kormány kizárólagos roma partnere az ORÖ. Az Alaptörvény negyedik módosításával a civil szervezetek szabályozása is módosult, így az ORÖ is „civil” szervezetté sorolódott át, ezzel lehetőséget kapva a még erőteljesebb szereplővé válásra, sőt gyakorlatilag kizárólagos szerep betöltésére olyan esetekben, amikor a kormányzati–civil partnerségi folyamatokban a romák társadalmi befogadásával kapcsolatos civil vélemények becsatornázása volna a feladat. A helyi önkormányzatok bevonása a Stratégia megvalósításába szinte csak az EU-s források elosztásán alapuló pályázati rendszerben megvalósuló helyi projekteken keresztül zajlik. A Stratégia szempontjából egy további kulcsszereplő a nemrégiben alapított Türr István Képző és Kutató Intézet, amely az EMMI háttérintézménye, és amely intézmény a roma felzárkózással kapcsolatos számos feladat felelőse, valamint az ehhez kapcsolódó források egy jelentős részével is rendelkezik. A Stratégia megvalósításának fő forrását fejlesztéspolitikai források, azaz EU-s pénzek biztosítják. A nemzeti források a szakpolitikákat finanszírozzák, többek között a közmunkaprogramokat és az integrált pedagógiai program működtetését. A különböző forrásokból – pl. fejlesztéspolitikai vagy EU-s, illetve hazai költségvetési forrásból – finanszírozott beavatkozások koherenciája gyenge.

Előadásának végén Berki Judit általános ajánlásokat fogalmazott meg a Stratégia további végrehajtásával kapcsolatban. Nagyobb teret kell adni a Stratégiában, illetve annak végrehajtásában az emberi jogi, alapjogi megközelítésnek, beleértve ebbe a diszkriminációtilalom elvének érvényesítését. A nemzeti jogszabályi kereteket és a szakpolitika alakítását össze kell hangolni a Stratégiával. Különös tekintettel kell lenni arra, hogy a jogszabályok és a hazai szakpolitikai kontextus támogatja vagy éppen gátolja-e a Stratégia megvalósítását.

A konferencia délutáni szekcióját **Feischmidt Margit**, az MTA TK Kisebbségkutató Intézet tudományos főmunkatársa vezette. Elsőként **Papp Z. Attila**, az MTA TK Kisebbségkutató Intézet igazgatója tartotta meg „Az iskolai integráció eredményei” c. előadását. Az elmúlt évtizedekre visszatekintve felelevenítette a fejlődés rögzös és egyelőre túlnyomórészt eredménytelen útját. Az 1993–2002 közötti kulturalista, eszencialista paradigma, a 2002–2005-ös deszegregáció, a 2004–2007 idején követett integráció, a 2007–2010 között követett esélyegyenlőség és mainstreaming vonal és a napjainkban is érvényesülő felzárkózás fogalmainak, rendszerének és összefüggéseinek bemutatása után minden jelenlévő meggyőződhetett róla, hogy a gyermekekért folytatott harcban továbbra is a gyermekek állnak vesztesre. Álláspontja szerint az oktatáspolitikai mai irányait alapvetően négy tényező befolyásolja. Az első és legfontosabb a szabad iskolaválasztás kétértelműsége és kétségessége, amely egyértelműen erősíti a szegregációt. Ennek kapcsán Papp Z. Attila felhívta a figyelmet, hogy a szakirodalomban „white flight”-nak nevezett jelenség megnevezése önmagában félrevezető, mert implicit módon etnikai dimenziót hoz be, miközben valójában „rich flight”-ról, a középosztály elkülönüléséről is szól. A második tényező a 2010 után megváltozó oktatáspolitikai szemléletváltás, amely az antiszegregációs programok helyett komplex felzárkózást tűz ki célul. További nehézségeket jelent a rendszerszintű integrációs sikereket blokkoló helyi ellenállás, vagyis az „esetlegesség uralma”, illetve az integráció mozaikjellege.

A kutatók és a politikusok azonban nem kell, hogy elveszessen bolyongjanak a szemléletek és módszerek rengetegében, hiszen számos olyan adatbázis áll a rendelkezésükre, amelyek az aktuális és tervezett programok hatékonyságáról is pontos információkat adhatnak. Az országos kompetenciamérés adatai és a telephelyi mérések például lehetővé teszik, hogy az iskolai teljesítmények a roma tanulói arány, a családi-háttér index mellett több más, az iskola belső és külső világával kapcsolatos tényező függvényében is vizsgálhatóak legyenek. A kompetenciamérések telephelyi kérdőívében néhány éve ugyanis arra is irányul kérdés, hogy a tanulók hány százaléka roma származású. Személyre szabott etnikai adatgyűjtést a jelenleg hatályos magyar jogszabályok szerint nem lehet végezni ugyan, de ezzel a kérdéssel telephelyi szintű becslések mégis megtudhatóak. Ez pedig óriási előny, hiszen a kompetenciamérés manapság teljes körű, azaz elviekben az összes magyar iskola, illetve telephely vonatkozásában rendelkezhetünk információkkal, ezáltal pedig rendszerszintű megállapítások is tehetőek. A kistérségi adatok idősoros érdekessége például az, hogy míg a 2005/2006-os tanévre született becslések szerint egyik kistérség roma általános iskolásai sem érték el az 50 százalékot, 2008/2009-ben már három kistérség is (Szikszói, Edelényi, Bodrogi) túllépte az 50 százalékot, a 40 százalék és afölötti becsült roma arányt mutató többi térség közül pedig majdnem az összes továbbra is növekvő tendenciát (pl. Sellyei, Csengeri, Hevesi, Mezöcsáti, Encsi kistérségek) vagy az 50 százalékhoz nagyon közeli értéket mutat (pl. Ózdi kistérség). A rendelkezésre álló adatok alapján viszonylag pontos kép kapható a gettósodó (31–50 százalék közötti), illetve gettó iskolának nevezett (50 százalék fölötti roma arányt mutató) telephelyek számáról is: országos szinten 2008/2009-ben például 255 telephelyről állították azt, hogy „gettósodó”, további 263-ról pedig azt, hogy a roma tanulók aránya meghaladja az 50 százalékot is. Ez azt jelenti, hogy az általános iskolai képzést folytató intézmények mintegy 20 százaléka e két típusba sorolható. A regionális különbségek is markánsak, hiszen az észak-magyarországi telephelyek mintegy fele már e két típusba tartozik. Az adatsorokból nyilvánvalóan kiderül, hogy az iskola gyenge teljesítményét nem a romák pusztá jelenléte, hanem a roma tanulókat nagyobb arányban oktató iskolák alacsony családi háttér-indexe határozza meg. Nagyon fontos következtetésként hangzott el: az adatok egyértelműen jelzik azt is, hogy az integrációs pedagógia rendszert (IPR-t) alkalmazó iskolák sokkal kisebb mértékben csúsznak le az átlagtól, mint az azt nem alkalmazó iskolák, és ez így van a gettósodó és gettóiskolákban is. Sőt, az alacsonyabb (1–30 százaléknyi) roma arányról beszámoló IPR alkalmazó iskolák átlag fölött teljesítettek.

A következő előadó, **Dinók Henriett**, az MTA TK Jogtudományi Intézetének fiatal kutatója a romastratégia oktatáspolitikai vonatkozásaival foglalkozott. Előadásában először a Stratégiáról általánosságban szólt. Elmondta, hogy a Stratégia helyzetelemzési fejezete reálisan mutatja be azokat a mélyszegénységben élők helyzetéből következő, legsúlyosabb problémákat, amelyek figyelembe vétele és orvoslása nélkül nem képzelhető el hatékony felzárkóztatási program. Számos, a Stratégia megvalósítására hivatott jogszabály várható hatása kifejezetten ellentétes a Stratégia célkitűzéseivel. A Stratégia még csak címében sem reflektál az uniós stratégiára. Az uniós dokumentum a romákat állítja a fókuszba, és következetesen romákról beszél, a magyar Stratégia *mélyszegénységről, gyermekszegénységről és romákról* szól; a Stratégia arra nézve nem tartalmaz utalást, hogy milyen technikákkal kívánják elérni azt, hogy az azonos szociális helyzetben levő csoportok számára tervezett programokból ne szoruljanak ki a legrosszabb érdekérvényesítő képességgel rendelkezők, azaz a romák; illetve arra nézve sem tartalmaz biztosítékot, hogy a szegénységellenes célokra elköltött források valóban elérjenek a roma lakossághoz. Súlyos kétségeket vet fel az is, hogy a nemrégiben elfogadott törvényekben foglaltak várható hatása kifejezetten ellentétes a Stratégia célkitűzéseivel, így nagy a kockázata annak, hogy a Stratégiában foglaltak nem segítik elő valójában a romák társadalmi integrációját. A

Stratégiában általában csak utalás történik a konkrét módszerre, amely nagy kockázatot jelent a későbbi végrehajtás szempontjából. A végrehajtás monitorozásával kapcsolatban is vannak hiányosságok. A Stratégiához kapcsolódó intézkedési terv pedig lényegében nem más, mint nagy vonalakban meghatározott intézkedések (projektek) listája. Az oktatás területéről szólva Dinók Henriett ismertette, hogy a Nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a Köznevelési törvény), illetve a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a Felsőoktatási törvény) mely pontokon mond ellent a Stratégiának, és hogyan akadályozza a Stratégia megvalósulását. A rövid bevezetőt követően az előadó rátért a konkrétumok ismertetésére. Az oktatásnak kiemelt szerepe van a felzárkózás jövőbeni sikeressége szempontjából. Az *óvodai nevelésről* szólva Dinók Henriett elmondta, hogy bár az óvodai nevelés nélkülözhetetlen a tanulók későbbi tanulmányi eredményessége és szocializációja szempontjából, a Stratégia igen szükszavúan rendelkezik az óvodáztatás kérdéséről. Alapvető célként határozza meg a halmozottan hátrányos helyzetű – kiemelten a roma – gyermekek korai életkorban történő integrált óvodáztatását. Ennek érdekében alapvető elemként jelenik meg az óvodai férőhelybővítés és a szolgáltatás elérhetőségének javítása. Kérdés, hogy megvalósítható-e ez, hiszen 2014-ig, amikor is bevezetésre kerül majd a hároméves korhatár, mintegy 25–30 ezer férőhelyet kellene létrehozni, majd biztosítani kellene ezen új létesítmények későbbi önkormányzati avagy állami fenntartását. Kérdéses, hogy valóban elegendő forrás áll-e rendelkezésre, illetve hogy az EU-s pályázati kiírást követő pályázati eljárásra és megvalósításukra elegendő idő marad-e. Ugyanakkor a hiányzó férőhelyek megteremtése önmagában nem oldja meg az óvodáztatási problémákat. Ha valóban az a cél, hogy javuljanak az óvodáztatási arányok és a legiskolázatlanabb, legszegényebb családok gyerekei valóban hároméves koruktól járjanak óvodába, akkor a férőhelyek bővítésén és a szükséges pedagógusi létszám megteremtésén túl a rászoruló családok eddiginél jóval hatékonyabb, az óvodáztatást jobban segítő anyagi támogatására is szükség van. Az *alap- és középfokú nevelés-oktatás* területén talán még több az ellentmondás, mint az óvodáztatás tekintetében. A Stratégiában foglaltak szerint a „kormány és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodás alapján 2015-ig 20 000 roma fiatal szerezhet piacképes szakmát, továbbá támogatják 10 000 roma fiatal érettségit adó képzésben tanulását, és segítik 5000 tehetséges roma személy felkészülését, hogy megfeleljen a felsőfokú oktatásban való részvétel feltételeinek.”^[1] A Stratégia kikerüli a deszegregáció kérdéskörét; nem derül ki, hogy a kormányzat az integrációt törekszik aktívan támogatni, vagy a helyi, sokszor szegregáló folyamatokat akarja szabadjára engedni. A Köznevelési törvény legtöbbet bírált pontja a tankötelezettségi korhatár 16 évre történő leszállítása. A korhatár csökkentése jelentősen növeli az esélyét annak, hogy korán kiesnek olyan – főként hátrányos helyzetű – tanulók, akik a korábbi közoktatási törvény alapján bent maradtak volna az iskolában, vagy el sem kezdik a középfokú tanulmányaikat, mert már az általános iskolában elérik a 16 éves életkort. Az előadó hangsúlyozta, hogy ez a koncepció az Európa 2020 Stratégiában szereplő kiemelt uniós célok megvalósítását is akadályozza, azok ugyanis az iskolából kimaradók arányának 10% alá csökkentését is megfogalmazzák. A mélyszegénység és a halmozottan hátrányos helyzet újratermelődése szempontjából kulcskérdés, hogy miként alakulnak a továbbtanulási arányok a 8. osztály befejezése után. Ezzel párhuzamosan a szakiskolában tanulók arányának növelése is vitatható döntés, hiszen a magyarországi munkaerőpiacon lefelé irányuló kiszorító hatás érvényesül. Az eddig említettek mellett azonban a *felsőoktatási rendszer* átalakítása érezhetőleg nagyobb káros hatását a hátrányos helyzetű – és kiemelten a roma – fiatalok esetében. A változások hatását előre vetíti, hogy a 2012-ben az előző évhez képest 25%-kal kevesebben adták be jelentkezésüket egyetemre, főiskolára. Az államilag támogatott helyek csökkenése mellett az aránytalan keretszámok, az egyre emelkedő tandíjak, a magas érettségi- és nyelvvizsga-követelmények lehetetlenné teszik, hogy a hátrányos helyzetű, főként roma fiatalok valaha is a felsőoktatásban tanuljanak. Az előadó szerint az

oktatási rendszer jelenlegi és tervezett formájában drasztikusan csökkenti a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek továbbtanulási esélyeit. A sikeres Magyarország megteremtéséért folytatott mérközésen a hatályos oktatáspolitikai kiütéssel győzött az eredetileg a romák felemelkedését célzó Stratégia célkitűzései felett – vont le a következtetést előadása végén Dinók Henriett.

A délutáni blokk második részében három, a romaügy speciális területeit érintő témáról esett szó. **Daróczy Gábor**, a Romaversitas Alapítvány igazgatója a romák felsőoktatási helyzetét foglalta össze az általános oktatáspolitikai változások és a szervezet tevékenységének elemzése segítségével, valamint felvázolta a terület lehetséges jövőbeli kilátásait. Előadásában kiemelt hangsúlyt kapott a Stratégia és a gyakorlat közötti éles különbségek megvilágítása. Elmondta például, hogy bár a Romaversitas 1997 óta kiemelkedően sikeres a roma hallgatók komplex segítségével és ezt a kormányzati dokumentum is több helyen tételesen elismeri, az anyagi és szimbolikus támogatások csökkenése, illetve az újabb forrásoktól való elzárás veszélyezteti a munkavégzés korábbi színvonalának garantálását. Komoly problémát jelent az is, hogy az újonnan induló projektek – így például a roma szakkollégiumi pályázat – mesterségesen szűkítik le a jelentkezők körét, így egyes kiemelten preferált, ám tapasztalattal kevésbé rendelkező szervezetek sikeresebben szerepelhetnek és nyerhetnek el rendkívül jelentős támogatásokat. A felhozott példát kibontva elmondta, hogy az egyik TÁMOP-os programban közel 1,15 milliárd forintot nyert el hét szervezet 150 hallgató segítésére, ez pedig önmagában nagyobb összeg, mint a MACIKA ösztöndíj keretében kiosztható teljes ösztöndíj egy évre. Kritikák hangzottak el a felsőoktatási stratégiával és a romák bekerülési lehetőségeit elősegítő programokkal kapcsolatban is. Daróczy kiemelte: a civil jelentésben az Alapítvány szerette volna bemutatni a Stratégia megalkotásával és szakmai alapjaival összefüggő komoly ellentmondásokat, így kifejezetten szóltak a szakmai szervezetekkel történt egyeztetések hiányáról, a szociális irányvonal erőltetésének buktatóiról és a megalapozatlan adatokról, amelyek mind kiindulópontként, mind célként hibásak.

A Magyarországi Női Alapítvány elnöke, **Balogh Lídia** a Stratégia gender szempontjairól és a kifejezetten a roma nőkre irányuló intézkedésekről számolt be a hallgatóságának. Elmondta, hogy specifikációja szerint a roma nőkről számos percepció szerint nyilatkozhatnak a többségi társadalom tagjai: elkerülhetik említésüket, de kezelhetik őket speciális társadalmi alcsoportként, hátrányos helyzetű személyként, a strukturális interszekcionalitás áldozataként, a politikai interszekcionalitás szereplőiként vagy éppen hasznos társadalmi erőforrásként. A Stratégia az indikátorai között alig említi a roma nők csoportját, a helyzetelemzés pedig – ezzel párhuzamosan – különböző, egyes esetekben téves aspektusokból szemléli őket. Balogh Lídia számos, a dokumentumot és egyéb társadalmi kezdeményezést érintő példát mutatott be. A roma nők problémáinak elhallgatása szinte általános; speciális alcsoportként kezelik őket a Nő az esély és a Mesélő Édesanyák (MesÉd) programok, míg az egyes kutatási jelentésekben (TÁRKI, 2011) és a specifikus országértékelésekben (CEDAW, 2013) hátrányos helyzetű egyénként jelennek meg. Az interszekcionalitásnak gyakori áldozata, vagyis a hátrányos női és roma helyzet kétszeresen rossz körülményt eredményez számukra. Ezekre a mindenki számára nyilvánvaló esetekre azonban csak ritkán, általában a nagy vihart kavarázó esetekben derül fény. Ilyen volt az elhíresült kényszersterilizációs ügy és Molnár Oszkár „gumikalapácsos” vádaskodása. Sajnos, napjainkban legkevésbé a társadalmi erőforrás jellemzőt emelik ki a roma nőkkel foglalkozók, miközben kutatások bizonyítják a csoport hihetetlen – családi és munkahelyi – teremtő erejét. Balogh Lídia kiindulópontként a paternalizmus tudatos kerülését, valamint az esszencializmus – vagyis a jóindulatú sztereotipizálás – közbeszédbeli megszüntetését és gyakorlati kiküszöbölését nevezte meg, hozzátéve, hogy a grassroots kezdeményezések, a roma és nem

roma civil szervezetek erősítése nélkül nem képzelhető el változás. Pozitív példaként említette a komoly sikereket felmutató mentorprogramokat, így a Tom Lantos Intézet által szervezett roma klubot és a MENTA-pályázatot.

A nap zárásaként **Kovács Ádám** a Partners Hungary Alapítvány keretei között, Deák Évával együtt folytatott kutatásának eredményeit osztotta meg a hallgatósággal. A szervezet egy három éves, átfogó, a Magyarországon élő hátrányos helyzetű csoportok egészségügyi hozzáférését megismerő és segítő programot indított, amelynek keretében célul tűzte ki, hogy a részletes elemzés mellett – a jelenleg tapasztalható helyzethez mérten – közös fellépéssel segítse az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférést a roma közösségi mediáció módszerével. Munkájuk első eredményeit a Stratégiáról készült civil jelentésben is nyilvánosságra hozták, hangsúlyozva például a társadalmi kirekesztettség egészségügyi vonatkozásait: az egészségügyi ellátások tekintetében jelentős területi egyenlőtlenségek mutatkoznak, a hátrányos helyzetű régiókat szakemberhiány, illetve nehezebben elérhető szolgáltatások jellemzik. Az UNDP (United Nations Development Programme) adataira hivatkozva Kovács Ádám felidézte, hogy Magyarországon a nem roma férfiak 39 százaléka jut el kardiológiai szűrővizsgálatra, míg a roma férfiak esetében ez csupán 25 százalék; a nem roma nők esetében 40 százalék, a roma nők esetében csak 29 százalék. A vizsgálat szerint nem jut hozzá az alapvető gyógyszerekhez a roma férfiak 46 százaléka, miközben a nem roma férfiak esetében ez az arány csak 22 százalék; a roma nők esetében az arány 49 százalék, szemben a nem roma nők 23 százalékaival. Az empirikus tapasztalatok alapján azonban nem csak a szakellátás gyengébb, már az alapszolgáltatással is komoly problémák vannak: gyakori, hogy – az egészségtudatosság, a település infrastrukturális adottságai vagy az orvos hozzáállása miatt – a háziorvoshoz is nehezen jutnak el a betegek.

A konferencia végén a levezető elnök összefoglalójában elmondta, hogy nagyra értékeli a nap folyamán végzett közös munkát és együttes gondolkodást, és reményének adott hangot, hogy a szakemberek megállapításai visszhangra találnak az illetékes kormányzati szerveknél.

A beszámolót készítette: Osvát Anna

---

[1] Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia, 63.

OSVÁT ANNA

A Társadalmi Együttélés szerkesztője,

Titkársági referens, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

Osvat@ajbh.hu

Az ELTE BTK francia-könyvtár szakán végzett. Pályáját a Corvina Kiadóban kezdte, ahol 1982 és 1994 között korrektorként és kéziratelőkészítőként dolgozott. Ezt követően több évig egyéni vállalkozóként műfordítói és szerkesztői munkát végzett. 2001 és 2011 között az MTA Kisebbségkutató Intézetében dolgozott tudományos ügyintézőként. Jelenleg az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában dolgozik, mint titkársági referens.

Az erdélyi magyarság kutatója

Interjú Veres Valérral

Gyermekkor, iskolák

1972. április 4-én születtem Baróton, ez egy kisváros Kovászna megyében, Háromszéken, Székelyföld déli részén. Gyermekkorom nagy részét Nagybaconban töltöttem. Gyakorlatilag az egész családom, apai, anyai részről egyaránt innen származik. Barót és Nagybacon nyelviileg teljesen homogén magyar környezetet biztosított. Barót Háromszék nyugati határán van, Brassó megye közelében, ahol az Olton túl azonban már színromán település következik, mára roma lakossággal (Ágostonfalva).

Nagyszüleim falusi gazdálkodó emberek voltak. Anyám családja lófő székely származású, ami kismemesnek felel meg, egy nagyobb földbirtokkal. Ám anyai dédnagyapám a vagyonát elzalogosította, kölcsönt vett fel rá, amit nem tudott visszafizetni, így 1913-ban majdnem mindenüket elárverezték. Anyai nagyszüleim már átlagos falusi gazdálkodóként éltek. Apám ágán a dédszülők viszonylag szegények voltak. Nagyapám azonban élni való ember volt és sok földet összevásárolt, nagy családi házat vásárolt, ahol a gyermekei felcseperedtek. A kommunizmus bevezetésekor kuláknak nyilvánították, pedig ő úgy gondolta, hogy nem is igazán gazdag. Kétségtelen, hogy jól forgatta a pénzt, mezőgazdasági felszerelése és tejfeldolgozó gépei voltak, de egyszerű, szerény életvitel jellemezte őket. A kulákság következtében a gyerekek nem tanulhattak tovább. Egy nagynénémnek sikerült csak érettségi utáni képzést szereznie egy pénzügyi technikumban, aki jelentős szerepet játszott az életében. Amikor gimnáziumba kerültem Sepsiszentgyörgyön, ez a nagynéném akkorra már egyedül élt, és én nála laktam középiskolás éveim alatt. Hatalmas családi könyvtára volt, rengeteget olvastam ott.

Szüleimet már az államszocialista iparosítás hulláma az ipar felé sodorta. Így apám az 1960-as években már Brassóba került, ahol elektrotechnikus-szerelő képzést szerzett, és egy szaküzemben dolgozott, anyám is szabó-varrónőként dolgozott egy ideig magánzóként vagy önállóként, aztán egy textilipari egységbe került alkalmazottként, amikor éppen nem minket

nevelt a lánytestvéremmel. Mindkét szülő erős deprivációként élte meg, hogy nem tanulhatott tovább, a második világháború utáni szegénység, illetve a kulákká nyilvánítás következményeként, ezért a gyermekeik továbbtanulását fontosnak tartották.

Az általános iskolát magyar tannyelven végeztem. Az iskolában az első osztálytól kezdve mindenki tanul románt is mint tantárgyat. Heti négy órában tanultunk egész végig román nyelv és irodalmat. Elemiben egy speciális tanterv keretében még figyelembe vették, hogy meg kellett tanulnunk a nyelvet, de az ötödik osztálytól már úgy tanítottak, mint a román anyanyelvűeket. Emlékszem, hogy a 8. osztályos anyagban már olyan nehéz és elvont nyelvezetű novellákat tanítottak, hogy alig néhány gyerek értette meg. Nekem nagy passzív szókincsem alakult ki románul, mindent értettem, de elég rosszul beszéltem. Tanulmányi szempontból ennek nem volt jelentősége a magyar nyelvű osztályban. Így aztán aktív román szókincsem, beszédképességem még 18 éves koromban is erősen gyenge volt. (Ez mára persze sokat változott, Kolozsváron volt alkalmam használni a román nyelvet.)

Az általános iskola után Sepsiszentgyörgyre a Matematika-Fizika Líceumba, mai és régi nevén a Székely Mikó Kollégiumba kerültem 1986-ban. Az a folyamat, ami már jóval korábban elkezdődött, hogy mindent a reáلتudományoknak rendelték alá és szellemtudományokat nem tanítottak, még az én időmben is érvényesült, sőt, a romániai kommunizmus utolsó 4–5 éve még sötétebb volt a magyarelles politikai szempontjából, de más szempontból is. A magyar nyelvű oktatást évről-évre szűkítették. Az oktatás profiljában csak reál és technikai profilú osztályokat engedélyeztek. Háromszéken, ahol a lakosság 75 százaléka magyar ajkú, a magyar nyelvű filológia osztály nem működött, románból is csupán egy. A kisebb számú kémia-biológia profil mellett a nagy többség matematika-fizika, mechanika és elektrotechnika osztályokban tanult.

A líceumban magyar tannyelvű osztályba kerültem, ami nagy dolog volt, mert már nagyon kevés magyar tannyelvű osztályt indítottak (iskolánként egy osztályt). Mind az osztálytársaim, mind a tanárain nagyon jó képességűek, értelmesek voltak. A legnagyobb hatást osztályfőnököm, József Álmos, filozófia tanárom, Király Béla és Kádár Gyula gyakorolta rám. Kádár történelmet tanított, de csak az utolsó évben. Nem mindenben értettem vele egyet, mert eléggé radikális nézetei voltak, de a lelkesedése rám is átragadt. Akkor én már több demográfiai munkát elolvastam, statisztikákat tanulmányoztam, például hogy hogyan alakult az erdélyi városok etnikai összetétele a 19. század végén, a 20. század elején. Néha vitába is szálltam vele, ha én másképp tudtam bizonyos történelmi demográfiai adatokat.

Középiskolai tanulmányaim során minden tantárgyat kedveltem, kivéve a kémiát.

Egyetemi tanulmányok és közéleti szereplések

1990-ben érettségiztem. A nyolcvanas évek restriktív oktatáspolitikája az egyetemekre is nagymértékben hatott, ami azt jelentette, hogy gyakorlatilag beszüntették a társadalomtudományi képzést.^[1] Az évtizedes kihagyás után nehezen indult újra a társadalomtudományi képzés, mert nem voltak tanárok. Azt is tudni kell, hogy akkoriban attól függően, hogy az ember egyetemre megy, vagy sem, hosszú vagy rövid katonai időt kellett eltöltenie, de a letöltendő katonaköteles időt 1990 után már az egyetem utánra tették. Ezért nagyon fontos volt, hogy egyetemre menjek (merthogy nem volt kedvem hosszú katonáskodásra). Már 1990-ben szerettem volna szociológiára jelentkezni, de a szokásos nyári

felvételikén még nem volt szociológia. Azt ígérték, hogy ősztől indul, de biztosat senki sem tudott, ezért jelentkeztem a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Matematika-Informatika Karára informatikát tanulni románul. Magyarul akkor még pár évig nem engedélyezték. Az első perctől éreztem azonban, hogy én ezt nem szeretném csinálni. Nem csak azért, mert kényszerből mentem oda, hanem rájöttem, hogy ez számomra nagyon unalmas tevékenység. Láttam, hogy az, hogy egész nap különböző programokat, folyamatokat futtassak le a gépen, nem fog menni. Ezért már év közben azon mesterkedtem, hogy hogyan tudnék szociológiára átmenni. Közben bejártam órát hallgatni a filozófusokhoz. Annak a néhány, maximum négyöt diáknak, aki bekerült 1990-ben a társadalomtudományi szakokra magyarul tanulni, tehát filozófiára, szociológiára, pszichológiára, összevontan tartottak néhány órát magyarul, mint például filozófiát. Egyed Péter tanította az ókortörténetet, és erre én is bejártam. Nagyon magas szintű órákat tartott és nagy hatással volt rám. Az is közrejátszott a váltásban, hogy az informatika szakon nem lehetett magyarul tanulni. A szociológusképzés végül elindult 1990-ben, de csak román nyelven, mert magyar nyelvű szociológiára talán ketten, ha jelentkeztek. 1991-ben egy 10 fős csoport indult, őket már jelentős részben magyarul tanították.

Az átmenet a szociológiára nem volt olyan egyszerű, mert 1990 előtt két helyre nem járhatott az ember csak akkor, ha az egyik esti szak volt. 1990 után nagyon lassan kezdett átalakulni a rendszer. Ha az informatikát otthagynom, akkor vissza kell fizetnem az ösztöndíjat. Azt mondták, hogy csak hivatalos transzferrel lehet átmenni, ami azt jelentette, hogy „viszem magammal” a helyemet. Végül 1992-től kezdhettem el szociológiát tanulni egy 15 fős csoportban.

Szociológiaképzés valamilyen formában azért korábban is létezett. A történelem-filozófiai karon volt 4–5 román tanár, akik a Kar keretében tanítottak valamit. 1990 kezdett kiépülni az önálló tanszék, amelynek Ion Aluas lett a vezetője. Az ő érdeme a magyar tanári kar kiépítése is. Neményi Ágnes, Gáll Ernő, Horváth István, Magyarai Tivadar, Mezei Elemér 1990-ben került a tanszékre, Magyarai Nándor pedig 1992-ben. Horváth István és Magyarai Tivadar a nyolcvanas években kezdték el románul a filozófia szakot, amelynek keretében specializálódtak szociológiára. Hamarabb be is fejezték az egyetemet, hogy tudjanak elkezdni tanítani. Magyarai Nándor szintén filozófiát végzett, majd kulturális antropológiára specializálódott a csikszeredai Kulturális Antropológiai Munkacsoport keretében. Szociológiaelméletet és minőségi módszertant, interjúkészítést tanított. Tivadar pedig kvantitatív kutatómódszertant és kommunikáció-szociológiát tanított nekünk. A tananyag egy kisebb részét azonban románul tanultuk. Érezni lehetett, hogy ennyi magyarul tanítani tudó tanárt is milyen nehezen szedtek össze. Rotariu professzor tanította a demográfiát románul, de az erdélyi civilizációtörténetet, a romániai szociológiatörténet is románul tanították. Az oktatásmódszertannál választani lehetett, hogy románul vagy magyarul tanuljuk-e. Emlékszem, egy nagyon szimpatikus tanár, Diaconu Monica vetette fel az első óra elején, hogy aki magyarul szeretné tanulni, az minden következmény nélkül átmehet, de sok más szakkal együtt kell tanuljuk a tárgyat. Annyira szimpatikus egyéniség volt, hogy a csoporttársaimmal összenéztünk, és maradtunk. Nem is bántuk meg. Az oktatás didaktikáját azon a nyelven szokták elsajátítani, amilyen nyelven az ember tanítani fog, de ebben a kezdeti időszakban még erre is alig voltak tanárok.

Ami a szociológia iránti érdeklődésemet illeti, már gyermekkoromban megfigyeltem azt, hogy az előítéletesség, az etnikai csoportok közötti viszonyok alakulása milyen sok szubjektív elemet tartalmaz. Amikor a történelemtanárommal vitatkoztam, már abból is érezni lehetett, hogy az embereket mennyire befolyásolják az előzetes élményeik. Az egyetemen Horváth István, aki a tanári karból a legmeghatározóbb hatással volt rám, tanított egy olyan

tantárgyat, hogy az etnikumközi viszonyok szociológiája. Emlékszem, ez volt az a tantárgy, amelyet olyan jó minőségben jegyzeteltem le, hogy minden kollégám ebből készült. Ez az érdeklődésem aztán konkretizálódott. A tanszék mellett 1990-ben létrehozták az Etnikumközi viszonyok kutatóközpontot (CCRIT), amelynek tagja, majd vezetője volt Horváth István, a kezdetben meg Ion Aluas. Az etnikumközi viszonyok, illetve az erdélyi magyarság mint kisebbség kutatása kiemelt területe lett és maradt a tanszék érdeklődésének.

Az egyetemmel párhuzamosan a kilencvenes évek elején bekapcsolódtam a kolozsvári magyar ifjúsági szervezet, a MADISZ (Magyar Demokrata Ifjak Szövetsége), valamint a KMDSZ (Kolozsvári Magyar Diákszövetség) tevékenységébe is. Az utóbbiba kevésbé, mert a két szervezet között volt némi feszültség akkoriban.

1990-ben a MADISZ létrehozta a MISZSZ-t (Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége), amely országos szövetség volt. A MISZSZ-nek nagyon jó és szoros magyarországi kapcsolatai voltak a Fidesz-szel. Ennek a MISZSZ-nek lettem 1992-ben a főtitkára. Ebben az időben a MISZSZ valamiféleképpen az RMDSZ ifjúsági szervezetének számított (később eltávolodott az RMDSZ-től). MISZSZ főtitkári minőségemben kerültem be az RMDSZ mozgalomba is a kilencvenes évek első felében. Az ifjúsági szervezet országos vezetésének részeként kerültem be az RMDSZ országos tanácsába; úgy hívták: Küldöttek Országos Tanácsa. Ez egy kb. 80–100 fős nagy testület volt, 10–15 fiatal küldöttel, akik között ott voltam én is. A Tanácson belül oktatási és ifjúsági kérdésekkel kezdtem foglalkozni. Az együttműködésem az RMDSZ-szel azután is megmaradt, hogy már nem volt ilyen közérdekű funkcióm és egyfajta informális oktatási szakértőként működtem. Formális tevékenységgé ez a közelmúltban vált; 2011–12-ben kormány szinten voltam az RMDSZ-es miniszterelnök-helyettes (Markó Béla) oktatási tanácsosa. Ez idő alatt készült el az a felsőoktatási törvény, ami ma is érvényben van, s amelynek alapján nagyobb autonómiát kapott jogi szinten az állami magyar nyelvű felsőoktatás (a BBTE-n ez meg is valósult).

Kutatások

Kutatási munkásságom az ifjúságkutatással vette kezdetét még egyetemista koromban. Közéleti szereplésemhez kapcsolódott, hogy érdekelni kezdett ez a téma. A MISZSZ 1993 táján egy Erdély szintű reprezentatív ifjúságszociológiai felmérést kezdeményezett, amely Magyarországról kapott ehhez támogatást. Ennek a felmérésnek a szervezését vállaltam, és közben diákként alkalmam volt részt venni egy igazi, nagyszabású vizsgálatban. A vizsgálat az erdélyi magyar fiatalok munkaerő-piaci helyzetét, kulturális fogyasztását és szervezeti életét vizsgálta kérdőíves módszerrel.

A másik fő kutatási téma az egyetemi tanulmányaimhoz kapcsolódott. Kérdőíves kutatást végeztem csak magyarok között Háromszéken, a szülőföldemen és Kolozs megyében, ahova kerültem, amelynek a végén összehasonlító elemzést készítettem a Kolozs és Kovászna megyei magyarok identitásáról és a románokhoz való viszonyáról. A szakdolgozatomat is ebből a témából írtam. Gáll Ernő, aki jelentős alakja volt az erdélyi szociológiának és filozófiának, eljött a védésemre. Az emlékirataiban megírta, hogy ígéretesnek tartotta a szakdolgozatot, és nyugdíjas létére eljött a védésre, hogy meghallgassa, ami nagyon jól esett, bár nem részletezte ezen túl, mi tetszett benne. Ám később megtudtam, az ő szakmai véleményének fontos szerepe volt, hogy megkapjak egy akkoriban nagy presztízsű egyéves MTA kutatási ösztöndíjat.

Akkoriban még nem készült ilyen kutatás, különösen nem erdélyi által, így minden, amit megállapítottam, érdekes és új volt. A székelyföldi és a közép-erdélyi két megye magyarsága körében végzett vizsgálat több lényeges megállapításra adott lehetőséget. Kimutattam, hogy a románokkal való fizikai együttélés (etnikailag vegyes vidék Kolozs megye) nem segíti elő az irántuk tanúsított előítéleteség csökkenését, és az a feltételezés, miszerint a háromszékiek (székelyek) előítéletesebbek lennének, nem igazolódott be.

A nemzeti szimbolika kapcsán a vizsgálatból kiderült, hogy a kanonizált nemzeti szimbólumok Erdélyben is elsőbbséget élveznek. A piros-fehér-zöld zászló és a magyar Himnusz, valamint a fiatalok esetén a nemzeti dal messze kiemelkedik a többi szimbólum népszerűségi átlagából. A székelyföldiek esetén viszonylag magas a székely népviseletnek és a székely himnusznak a szimbólumértéke is, de nyilvánvalóan elmaradnak a zászló és a Himnusz mögött. Az egyetemes magyar nemzethez való tartozás tehát a szimbolikában fejeződik ki leginkább.

Március tizenötödikét mint nemzeti ünnepet a lakosság háromnegyede megünnepli, de a „rituálékban” való részvétel jóval alacsonyabb, és társadalmi csoportonként, illetve régióként eltérő eloszlást mutat; legtöbben a székelyföldi városiak közül vesznek részt. A válaszolók 75 százaléka érzi azt március 15-én, hogy büszke a magyarságára, 15 százalékuk nem érez semmit, és szinte senki nem válaszolta azt, hogy félne. Az ünnepek „megtartásának” vizsgálata azt mutatja, hogy a vallásos és a családi ünnepek után nem sokkal elmaradva a március tizenötödikét mint nemzeti ünnepet is megtartják, míg sem a régi (május 10.) sem az új (december 1.) román nemzeti ünnep nincs „megtartva”, azaz nem számít ünnepnek a minta 95 százaléka számára.

Az egyetem befejezése után Magyarországon

Az egyetem után megkaptam egy egyéves magyar akadémiai ösztöndíjat, és kimentem Pestre az ELTE Szociológiai Intézetének Kisebbségsszociológiai Tanszékére, ahol Csepeli György és Örkény Antal „gondozásába” kerültem. 1997-ben kisebbségsszociológiai továbbképzésemet itt végeztem. A tanszék nagy nyitottsággal fogadott, frissen végzett diákként kulcsot kaptam abba az irodába, ahol Csepeli és Örkény székelt, dolgozhattam a számítógépükön. Akkoriban még nem volt annyira elterjedve a számítógép, mint ma. Nagy dolog volt, hogy volt a gépeken SPSS, akkor tanulgattuk, és emlékszem, hogy meglehetősen nehéz volt még használni a DOS-os verziót.

A tanszéken működött az Ethnic Minority Studies program angolul, amelynek óráiba szintén belehallgattam. Ez egy olyan ösztöndíj volt, amellyel bármit lehetett csinálni az adott szakterületen, olvasni, órákra járni. Én úgy értelmeztem, hogy ez az ösztöndíj hozzásegít ahhoz, hogy felkészüljek a doktori iskolába való jelentkezéshez. Következő évben el is kezdtem a doktori képzést az ELTÉ-n. Itt volt ugyan egy kis gubanc az ösztöndíj körül. Az Erdélyi Múzeum Egyesület volt Kolozsváron az az intézmény, amely a magyar állami ösztöndíjasokra javaslatot tett akkoriban. Mivel már megítélték nekem egy évvel korábban azt az egyéves akadémiai ösztöndíjat, amivel kinn voltam Budapesten, úgy gondolták, hogy túlságosan „jól járok”, ha megkapom a doktori ösztöndíjat is, pedig a pontszámom alapján nekem kellett volna odaítélniük. A probléma végül is megoldódott. Besegítettem egy olyan erdélyi nyári egyetem szervezésébe, amelyen oktatási miniszterként Magyar Bálint is előadott. Így tudtam meg, hogy maradtak szabadon állami ösztöndíjak, amit Bukarestben

kellett megpályázni. Bukarestben döntöttek, de az ösztöndíjat a magyar állam utalta ki és fordítva. A magyarországiak Budapesten pályáztak, és a román állam folyósította a pénzt. Végül is jobban jártam, mert nem kellett a Márton Áron Kollégiumban, ebben a határon túli magyaroknak „gettósított” közegben laknom. Az ELTE Kollégiumban laktam az Ajtósi Dürer soron, magyarországiakkal együtt és ezt így találtam rendjén. Így lehet megismerni egy erdélyinek a magyarországi fiatalokat, és fordítva. Ha mindig gondosan elkülönítenek, akkor a kölcsönös megismerés elmarad.

Időközben a kolozsvári Szociológia Tanszék és az ELTE Kisebbségsszociológia Tanszéke hivatalosan is felvette egymással a kapcsolatot. Ebben szerepe volt annak, hogy én kikerültem Budapestre, és megismerhettem az embereket, és összehoztam ezt a kapcsolatot. Az együttműködés a tanszékek között a Kárpát-kutatásban csúcsosodott ki. Az erdélyi és a felvidéki népesség körére is kiterjesztettük a vizsgálatot. Gyakorlatilag ez volt az első identitáskutatás a határon túli magyarokról. A koncepció kidolgozásában már részt vettem én is, de a státuszomat tekintve 1997 nyarán még PhD hallgató sem voltam, tehát a nevem csak periférikusan jelenhetett meg a kutatási jelentésekben, kiadványokban.

A doktori iskolában a szakdolgozati témámat fejlesztettem tovább Csepeli György témavezetésével. El kell mondjam, hogy nagyon sokat tanultam ebben a doktori iskolában. Ugyanis a mi szociológus képzésünk akkor volt kialakulóban, nagyon az elején voltunk még, és voltak benne „lyukak”. A doktori képzés nagyon alapos képzés volt; az ELTÉ-s diákok nem is nagyon örültek, mert sok minden ismétlés volt, de nekem nagyon jót tett. Nagy hatást gyakorolt rám a magyar szociológusok közül Csepeli György, Gábor Kálmán (ő nem a doktori iskolán keresztül), Örkény Antal, Némedi Dénes, Felkai Gábor, Angelusz Róbert, Székelyi Mária. Gábor Kálmánról külön kell szót ejtenem. Őt az ifjúságkutatások alkalmából ismertem meg. Szegeden oktatott és az Oktatáskutató Intézetben volt főállásban. Több kutatást végeztünk együtt az egyetemi tanulmányaim kezdetétől Gábor Kálmán haláláig: Tanuló fiatalok Magyarországon és Erdélyben (1997, 2005), Mozaik 2001, Sziget- és Fél-sziget-kutatások. Gábor Kálmán folyamatosan tartott kurzusokat Kolozsvárott, ezért aztán ez a kapcsolat kiterbélyesedett egészen addig, hogy a végzettjeink közül, akik az ifjúságsszociológia iránt érdeklődtek, egyeseket még alkalmazott is Pesten.

A doktori disszertációban a magyarok és a románok nemzeti identitását és egymáshoz való viszonyát vizsgáltam a társadalmi rétegződés kontextusában, az egész erdélyi régióra kiterjedően. Miután a Kárpát-vizsgálatban „kiinaskodtam” magam, 2000-ben pályáztam egy saját identitáskutatásra a Soros Alapítvány Research Support Scheme programjához. Prágában működött a központ, ahová a pályázatot be kellett nyújtani. A megítélt összegből két reprezentatív mintát lehetett venni, az erdélyi magyarokra és románokra külön-külön 800–900 fős mintát vettem. A Kárpát-kutatás korábbi kérdőívéből vettem át kérdéseket, de egyes témákat némiképp másként operacionálizáltam. Beletettem egy történeti tudat részt is, ami a Kárpátban nem volt. A vizsgálat lehetővé tette a Kárpát-vizsgálat óta eltelt 4 év összehasonlítását a 2000. év viszonyaival. A doktori disszertáció ennek a kutatásnak az alapján készült.

A doktori disszertáció megírása során az erdélyi magyar kisebbségi nemzeti identitás természetes (spontán) formájának elemeit – csakúgy, mint az erdélyi románok nemzeti identitásának esetében – operacionálizáltam, és kérdőíves módszerrel elemeztem. A magyar nyelvű almintában néhány százalékot tett ki a kettős magyar–román vagy román identitásúak aránya, ezek válaszait leszámítva a természetes kultúrnemzeti identitás elemei a szakirodalomban jelzett sajátosságokat mutatják: a pozitív szociális identitás megléte, a saját

csoport pozitív sztereotipizációja, a pozitív érzelmek a nemzeti ünnepek, szimbólumok kapcsán. A tudatos nemzeti identitás szintjéhez tartozó attitűdöket ismerők köre a magasabb iskolázottsággal rendelkezők rétegéből került ki, arányuk pedig hasonló a Csepeli György által megfigyelt magyarországi adatokhoz. A nemzetre vonatkozó tudás hierarchikus eloszlását jól lehetett szemléltetni az erdélyi adatokon: az értelmezéseket illetően az alacsony iskolázottságú társadalmi rétegek nagyobb része nem tudott válaszolni. Az érvényes válaszok azt mutatják, hogy a történelmi ismeretek tekintetében a magyar történelmi tudat hagyományos, „esszencialista” típusú értelmezései dominálnak Erdély etnikai viszonyainak történelmi alakulását illetően. A szimbolika tekintetében az erdélyi magyarok ismeretei alapvetően nem különböznek el a magyarországiakétól, ám a kulturális személyiségeket illetően van egy erdélyi rétege az identitásnak, a történelmi személyiségek esetében nem mutatható ki egy jól elkülönülő Erdély-centrikusság, hanem megfigyelhetők anakronisztikus és helyi hatások a preferenciákat illetően (hun-tudat, Gábor Áron személye mint háromszéki szimbólum, stb.).

A másik fontos tematizáció a román—magyar együttélés jellegére vonatkozik, azt konfliktusosként fogalmazza meg. Egy „jó román” vagy „jó magyar” hisz a konfliktus meglétében. Az elemzések szerint az etnikai konfliktus meglétének észlelése a nemzeti ideológiai tematizáció függvényeként értelmezhető, kisebb mértékben pedig a mindennapi élettapasztalatokból leszűrt tényítéletként. A konfliktuspercepció háttérében a bűnbakképzésnek is nevezhető, kifelé hárító oktulajdonítást találjuk, ami a maga módján erős kapcsolatot mutat a nemzeti etnocentrizmussal és a Bogardus-féle etnikai társadalmi távolságtartással. Az is kimutatható volt, hogy a nemzeti identitásprofilok nem gyakorolnak közvetlen hatást a konfliktuspercepcióra, csak áttételesen, az etnocentrizmuson és a társadalmi távolságtartáson keresztül. A különböző hatásokat összefoglalva, Katherine Verdery fogalmával élve, azt mondhatnánk, hogy a román—magyar konfliktus észlelését a nacionalista elemekkel terhelt nemzeti identitás magyarázza a legerősebben. Az összetett társadalmi státusnak mérsékelt, közvetett hatása van a konfliktus érzékelésére. A konfliktuspercepció erős ideológiai meghatározottságát mutatják a társadalmi környezet további változói is, mint a magyarok aránya a településen, illetve a megyében, míg az etnikai diszkrimináció percepciójának közvetlen hatása minimális, az ideológiailag konstruált kifelé hárításhoz képest. A kifelé hárítás a magyarok esetében részben megmagyarázható lehet a kisebbségi helyzettel, a románok esetében viszont világosan látható, hogy kisebb arányban látnak konfliktust, ám akik látnak, azok rendszerint a másik etnikumot hibáztatják érte, és tőlük várják az első lépést a konfliktus feloldásához.

A változás jelének tekinthető, hogy a fiatalabbak (16–30 év közöttiek), ha észlelik is a román—magyar konfliktus meglétét, inkább hisznek a konfliktus megoldhatóságában, mint az idősebbek, akiknek nagy része 1997-ben nem hitte, hogy a román—magyar konfliktus megoldható lenne, bár az idő múlásával ez a nézet is változik. Az iskolázott román rétegekhez tartozók nagy része hisz a konfliktus megoldhatóságában, ami azt mutatja, hogy a románok racionálisabban fel tudják dolgozni a konfliktust, mint a magyarok, akiknél a magasabb iskolázottsággal inkább a konfliktus megoldhatatlanságát mutató válaszok aránya emelkedik. A konfliktus szerepének csökkenése a fiatalok nemzeti identitásában összefüggésben áll a nemzeti sztereotípiák polarizáltságának mérsékelődésével is.

A disszertációt románul is megvédtem Kolozsváron, de a könyv sajnos nem jelent meg románul. Azt gondoltam, ha Magyarországon az Akadémiai Kiadó adta ki, akkor a román kéziratot a neves Polirom kiadóhoz adom le. De addig ültek a kéziraton, míg megváltozott a kiadó szerkesztői stábjja, s így végül nem lett belőle semmi. Azóta is készülök, hogy románul írjak egy könyvet ebben a témában. Most jelent meg egy összehasonlító tanulmányom az

erdélyi magyarok identitásáról egy a romániai nemzeti identitásról szóló román nyelvű kötetben a Poliromnál, úgyhogy van valami, ami megjelent e témában románul is, de egy teljes könyv is elkélne.

Ha a két kutatási témát, az ifjúságkutatást és a kisebbségi identitás kutatását nézzük, akkor az „első szerelem” mindenképpen a kisebbségkutatás volt. De közéleti szerepléseim az ifjúsági mozgalmakban nagy lendületet adtak munkásságomban az ifjúságkutatásnak. Hiszen ezek a mozgalmak nagy súlyt helyeztek arra, hogy megismerjék az ifjúságot. És végül is az ifjúságnak is van nemzeti identitása. Így aztán a két téma összekapcsolódhatott, de külön is futott. Először egy a Soros Alapítvány által finanszírozott középiskolás kutatásból készítettük tanulmánykötetet, amelyet magyarul és románul is megjelentettünk. Ezt a „Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban” című tanulmánykötetet én szerkesztettem, fiatalabb kollégáim, első tanítványaim voltak a többi szerzők. A kötetet a budapesti Új Mandátum adta ki, románul pedig a kolozsvári Limes. A következő lényegesebb ifjúságkutatási munka a Mozaik 2001 nevű, a határon túli magyarok és a mellettük élő többségi fiatalok körében végzett ifjúságkutatás eredményeként megjelent a „Perifériából a centrumba” című tanulmánykötet. Ezekben a kötetekben is vizsgáltam, elemeztem a fiatalok nemzeti identitásának sajátosságait, a román–magyar viszony alakulását, és emellett egy új kutatási irányom is kialakult: más, sajátos ifjúságszociológiai témát is vizsgáltam, a fiatalok önállósodásának életkori alakulását a társadalmi struktúra tükrében.

Visszatérés Kolozsvárra – harc a magyar felsőoktatás önállósodásáért

A PhD fokozat megszerzése után visszatértem Kolozsvárra. Érdekes módon nálam a magyarországi kinnmaradás sosem merült fel. Voltak pillanatok, amikor megfordult a fejemben, de éreztem, tudtam, hogy számíthatok Kolozsváron állásra, és ott is számítanak rám. Nem is építettem ki Magyarországon olyan kapcsolatokat, amelyek egy hosszú távú ott-tartózkodást biztosítottak volna. Csak tanulni akartam, és ezen a területen mindent meg is kaptam. Az a pozitív légkör, ami engem akkor körülvelt, a mai napig meghatározza a Magyarországhoz való viszonyomat mind az ELTE Szociológiai Intézetében, mind pedig az Oktatókutató Intézet Ifjúságkutató Műhelyében.

Visszatérésem után bekapcsolódtam a szakmai közéletbe. Már egyetemista koromban kialakult egy szakkollégiumi mozgalom Kolozsváron, amit Cs. Gyimesi Éva kezdeményezett, és ebbe kapcsolódtam be. Ennek keretében hoztuk létre a Max Weber Szakkollégiumot, amelynek a vezetője lettem. Egyetem után, 1998-ban kollégáimmal együtt megalapítottuk a Max Weber Társadalomkutató Alapítványt. Az Alapítvány segítette a szakkollégiumot, de az egyetemen a szociológia képzés magyar tagozatának is a szakmai háttérintézménye lett. Tehát nagyon sok olyan kutatást, amely az egyetemi körökön belül intézményileg nehezen lett volna bonyolítható, az Alapítvány keretében végeztünk el. Az Alapítványnak jelentős szerepe volt a 2000-es évek folyamán a társadalomkutatásokban, köztük az ifjúságkutatásban, ami a legfontosabb vonal volt, továbbá az identitás, az etnikumközi kapcsolatok vizsgálatában és a népeségkutatásokban. Az évtized második felében Csata Zsombor gazdaságszociológiai kutatásaival, a vállalkozások beágyazottságának vizsgálatával Péter László és Pásztor Gyöngyi városi szegénységkutatásaival, a slumosodás kutatásával, valamint Kiss Dénes falu- és valláskutatásaival bővült a paletta.

A közéleti tevékenységem másik iránya a doktori tanulmányok vége felé indult el. Létrehoztuk a Romániai Magyar Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Szövetségét (RODOSZ), aminek a vezetője lettem. Az én korábbi ifjúságpolitikai közéleti tevékenységem így kissé professzionálisabb formában tovább folytatódott. Ez a szervezet szorosan együttműködött a magyarországi Doktoranduszok Szövetségével, a DOSZ-szal is. Tudományos konferenciákat szerveztünk, egy olyan projektet indítottunk, amely felmérte a doktoranduszok helyzetét. Szervezetünk elég jelentős szerepet töltött be abban, hogy az erdélyi magyar fiatal értelmiség státusát erősítse Erdélyben. A szakmai szervezeteket az idősebb erdélyi szaktekintélyek dominálták, ezért mindenképpen szükség volt a fiatalok véleményének, nézeteinek megjelenítésére, elismertetésére.

A következő lépés 2004-ben következett, amikor létrehoztuk a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézetet (KMEI), amelynek az igazgatója lettem. Ezt a pozíciót 2011-ig töltöttem be. Az intézet úgy jött létre, hogy nem csak a szociológiának, hanem más magyar nyelvű szakoknak is voltak a Babeş–Bolyai Egyetemen olyan szakmai-tudományos szervezetei, mint nekünk a Max Weber Alapítvány. Ezek a szervezetek alapították meg az Intézetet. Ez a szövetség önálló intézetként kezdett működni és az lett a feladata, hogy a BBTE magyar oktatásának és kutatómunkájának a színvonalát növelje, és az érdekeit összefogja, képviselje, erősítse. Az Intézetet egészen 2011-ig vezettem. Vezetésem alatt az Intézet igen jelentős intézménnyé nőtte ki magát. Úgy gondolom, hogy az Intézetnek jelentős szerepe volt abban, hogy a BBTE Magyar Tagozatának sikerült szakmailag megerősödni, és mint Kar, intézményileg is önállóvá válnia. A magyar oktatók többsége ebbe az Intézetbe tömörült. Az egyetemi körülmények nem mindig tették lehetővé, hogy az oktatók formálisan összegyűljenek és mindent megbeszéljenek. A Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet erre lehetőséget adott, és sikerült meghatároznunk azokat a hiányosságokat, amelyek miatt nem tud önállóan működni a magyar tagozat.

2004-től rendszeresen pályáztunk magyarországi támogatásokra. A magyar állam jelentősen támogatta az Egyetemet az Intézetten keresztül. Így például több száz, magyar nyelvű egyetemi jegyzetet tudtunk kiadni néhány éven belül. A szakkollégiumi mozgalmat kiterjesztettük az egész egyetemre és minden szakterületre. Kialakítottunk egy belső pályázati rendszert, ahova mindenféle egyetemi, tudományos tehetséggondozó aktivitásra lehetett pénzért folyamodni. Egy összegben megpályáztuk az összeget Magyarországon, majd továbbpályáztattuk Erdélyben. Ez egy nagyon pezsgő és fontos időszak volt, amely nagyon sokat segített az egyetem (BBTE) magyar tagozatának a megerősödésében.

1997–2000 között doktoranduszként ingáztam Budapest és Kolozsvár között, és amikor otthon voltam, akkor oktattam az egyetemen. 2000-ben lettem főállású tanársegéd. 1990-ben önállóvá vált a Szociológia Tanszék, Ion Aluas volt a vezetője, és a tagjai is többségében románok voltak. Aluas halála után, 1993-tól Rotariu professzor vette át a tanszékvezetést. Rotariu professzorral, akárcsak Aluassal, a magyar oktatók jó együttműködést tudtak kialakítani. Az 1993 után indult évfolyamokon külön román és magyar nyelvű beiskolázási keretszámok voltak (ún. Bolyai helyek), és létrejött az egyetem magyar tagozata a legtöbb karon. A magyar tagozat keretében indult magyar tannyelvű képzéseken majdnem minden tantárgyat magyarul tanítottak (a specifikus tantárgyak kivételével, amilyen például a román eszmetörténet, románok története, stb). A BBTE keretén belül kialakult, jogilag (egyetemi Charta) formalizált magyar tagozat némi autonómiával rendelkezett, ám ez sokak által vitatott tény. A magyar oktatók, ha akartak, a magyar tagozathoz tartozhattak. A tanszékeken belül legálisan volt egy külön magyar rész, a tagozat (románul: *linie*), az választott magának egy vezetőt, aki kisebb státusú és hatáskörű vezetői szerepet töltött be, mint a tulajdonképpeni

tanszékvezető. Ezt a pozíciót egészen a teljes tanszéki önállósodásig Magyar Tivadar töltötte be.

Eltérően egyes más szakterületektől, ahol voltak feszültségek, nekünk ez az időszak etnikumközi szempontból problémátlan volt. Szakmai fejlődésünkben, kapcsolataink alakításában teljesen szabadok voltunk, szabadon dönthettünk a magyar nyelvű oktatás fejlesztésében és a tanári kar kiépítésében. 2011-re már 11 főállású magyar nyelvű tanárunk volt, a 14 román mellett. A román nyelvű oktatói többséget az indokolta, hogy 2–3-szor több diák tanul a román tannyelvű tagozaton, mint a magyaron. A diákvizsgálatok alapján azt láttuk, hogy az egyetemi hallgatók aránya azonos az erdélyi magyarok arányával (mindkét esetben 19 százalék). A szociológia szakon sokáig 2–3-szor több román diák tanult, mára ez az arány elérte az 1:5-öt. Ezek az arányok érthetők. Egyrészt a demográfiai okok miatt, másrészt azért, mert Csíkszeredában, a Sapientia is működtetnek magyar nyelven szociológia szakot. Ráadásul a Partium Keresztény Egyetemen is van magyar nyelvű szociológusképzés. Így nagyon szétaprózódnak a létszámok. Tehát nem azért van kevés diákunk, mert nem kapunk elég állami helyet. Annyi helyet kapunk, amennyi szükséges.

A szakmai előmeneteltem következő lépéseként 2004-ben sikeres versenyvizsga után kineveztek adjunktusnak, 2008-ban pedig docensnek. Az általam tartott előadások azóta a társadalmi struktúra és rétegződés, demográfia és népelemszociológia, valamint az ifjúságszociológia. Minden oktatónak több szakterülete van, hogy az egész oktatási kínálatot le tudjuk fedni magyar nyelven.

A 2000-es évek vége felé az egyetemen kialakult az a nézet, hogy az önálló, kolozsvári központú, magyarországi finanszírozású és kezdeményezésű Sapientia Egyetem megjelenése az egyetemi oktatási térségben ellehetetlenítette a kolozsvári állami magyar egyetem teljesen önállóvá válásának eszményét. Kivenni a teljes magyar Bolyai részt az egyetemi struktúrából és önállóvá tenni, eléggé lehetetlen vágyalomnak tűnt, miután a magyar állam, a történelmi egyházak és az erdélyi magyar értelmiség egy része is egy másik egyetem felfutását támogatta. Az oktatók nagy része azzal értett egyet, hogy a helyzetet úgy lehetne rendezni, ha a szokásos egyetemi struktúrák szintjén válnának külön a magyar részek, tehát karok, intézetek és tanszékek szintjén. Csakhogy az egyetem fejlődése úgy alakult, hogy 21 kara jött létre. Tehát a karok úgy néztek ki, mint az ELTÉ-n az intézetek. Ezekből kellett volna kiszedni a magyarokat és összerakni két karrá. A tanárok többsége azonban felismerte, hogy az előrelépéshez előbb önálló tanszékekre van szükség. Mert tanszékeket könnyebb kivenni a karokból, és más kar alá rendezni.

A Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet keretében működött és működik egy Oktatókutató munkacsoport, amelynek az alapítását én kezdeményeztem, és később én vezettem. Ez a munkacsoport 2009–2010-ben kidolgozott egy koncepciót arra nézve, hogy milyen módon kellene törvényileg szabályozni az egyetemi felsőoktatáson belül a magyar nyelvű oktatást ahhoz, hogy az intézményileg kielégítő legyen. Ebben megfogalmaztuk azokat a feltételeket, amelyeknek az alapján létre lehet hozni önálló tanszékeket, intézeteket és karokat is. Az, hogy ezt valaki elfogadja, elég illuzórikusnak tűnt, de mindenesetre mi letettük az asztalra. Fórumokat szerveztünk, egyeztettünk, végül is a tervezetet az RMDSZ a magáévá tette. Az RMDSZ 2010-ben újra kormányra került, és felkértek engem, hogy vegyek részt az új oktatási törvény kidolgozásának a munkálataiban. A törvény felsőoktatási részébe bele kellett dolgozni az általunk készített koncepciót. Én ezt a feladatot elvállaltam, és 2010 és 2012 között félállásban Markó Béla miniszterelnök-helyettesi kabinetjében, Bukarestben dolgoztam. Mivel a parlamenti többség elég ingatag volt, az új oktatási törvényt végül

parlamentari felelősségvállalással fogadták el, ami azt jelentette, hogy a miniszterelnök a Parlament előtt bemutatta a törvényt, és ezzel érvénybe lépett. Természetesen a parlamentari szakbizottságok már korábban megkapták, és tehettek hozzá javaslatokat, de a törvény utolsó változatát a kormány fogadta el. Ez az elfogadási forma nem a legdemokratikusabb, de a törvény az lett, amit sikerült egyeztetni, és kisebb módosításokkal a mai napig érvényben van, pedig egy másik koalíció van kormányon.

A törvény szerint magyar „department”-eket hoztak létre, ami inkább intézetet és nem tanszéket jelent. A departmentekhez törvény szerint oktatási programok és önálló gazdálkodás tartozik. A rendszer leginkább ahhoz hasonlít, mint ami 1990 után az ELTE Szociológiai Intézetében működött. Ebben az önállósodásban és a struktúra kialakításában nagy szerepe volt Magyarri Tivadar rektorhelyettesnek, akinek sikerült elérnie, és a rektor beleegyezését is megszereznie 17 magyar nyelvű intézet megalapításához. Így jött létre a mi intézetünk is, a Magyar Nyelvű Szociológia és Szociális Munka Intézet. Az intézet létrejöttékor Magyarri Tivadar dékánhelyettesként és tagozatvezetőként ideiglenesen vállalta az intézetvezetést is. A vezetőválasztáskor engem a kollégák választottak meg, de ezt a rektornak jóvá kellett hagynia. 2012 áprilisától 4 évig én vezetem az intézetet. Jelenleg a karon három intézet van, egy román szociológia, egy szociális munka intézet, és egy magyar nyelvű, amelynek van két tanszéke, egy magyar szociológia és egy magyar szociális munka tanszék.

Az is eredményként könyvelhető el, hogy ezek után már nem csak szokásjog, hanem törvényi előírás alapján lett kötelező a rektor a magyar oktatók által javasolt, a magyar oktatást képviselő két magyar rektorhelyettes kinevezni, és minden karon egy-egy dékánhelyettes. Jelenleg Sós Anna matematikus az egyik, az oktatási rektorhelyettes, aki a magyar tagozatot irányítja, a másik pedig Nagy László fizikus, aki az informatizálásért, értékelésért felelős. Kolozsváron lényegét tekintve megérett a helyzet a tagozati önállósodásra, amit 10 éves hosszú és kitartó építőmunka előzött meg a magyar tanárok részéről, és amihez nagyon fontos volt Magyarri Tivadar jó tárgyalóképessége is.

Meg kell azonban azt is említenünk, hogy ugyanezeknek a törvényes előírásoknak az alapján Marosvásárhelyen nem sikerült létrehozni ugyanígy az intézeteket. Az RMDSZ ekkor kiereszkolta, hogy önálló magyar kart hozzanak létre, de végül ebbe a kormánykoalíció bele is bukott, és azóta sincs sem önálló magyar kar, sem intézet a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen, de részleges magyar nyelvű oktatás továbbra is van, viszont a gyakorlati oktatás románul folyik, a román intézetvezetők irányítása alatt. Itt nem alakultak még ki korábban azok az önálló struktúrák, amelyek az önállósodás bázisát képezhették volna, nem volt elegendő magyar oktató. Mi a BBTE-n nagyon sok kritikát kaptunk menet közben, hogy sok felesleges, „informális” vagy „üres” lépést teszünk az önállósodás útján. De ezek készítettek fel a román többséget és erősítették meg a magyar kisebbséget a formális önállósodásra.

Oktatás, kutatások

Ami a tudományos pályámat illeti, az az igazság, hogy pár évig, amíg a Kolozsvári Egyetemi Magyar Intézetet vezettem a doktori megszerzése után, a tanítás és a szakmai közéleti munka mellett a kutatómunka háttérbe szorult. Tovább bővült azonban a szakmai specializációm a társadalmi struktúra- és népességkutatás irányába, és az identitáskutatással párhuzamosan az erdélyi magyarok népességszámának alakulásával is kezdtem foglalkozni.

Az egyetemre kerülésemtől először szemináriumokat vezettem társadalmi struktúra, rétegződés, mobilitás, demográfia, népeségszociológia, ifjúságszociológia témakörben. Akkoriban még nem volt elegendő végzett szakoktatónk, és sok feladattal kellett egy embernek megbirkóznia. Ezek mellett a tárgyak mellett még tartottam olyan módszertani kurzusokat, mint bevezetés a statisztikába. Más szakokon, illetve karokon is oktattam, például a földrajzon. Sokáig oktattam a politikatudományi karon módszertant. A kisebbségszociológia a hivatalos tanrendben választható tárgy, amit diákkoromtól Horváth István oktat. A kisebbségszociológiai, illetve ifjúságszociológiai kutatásaimról az Ifjúságszociológia, illetve a Társadalmi struktúra tárgyak keretében beszélek. A doktori disszertációm témáját jelentő kutatást az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásáról a társadalmi rétegződés kontextusába ágyaztam be. A kisebbségi kérdést én általánosabb, illetve komplexebb megközelítésben vizsgálom; a társadalmi struktúra etnikai sajátosságai az egyik aspektus. A demográfiába is beépül az etnikai kérdés vizsgálata (pl. az erdélyi magyarság létszámcsökkenésének, az identitásnak és az asszimilációnak a kérdései). A kisebbségkutatás tehát itt is jelen van, de más módszerekkel közelítem meg a jelenséget. Az ifjúságkutatás szintén egy speciális szempontot ad, hiszen a fiatalok identitásának kialakulása a szocializáció folyamán ugyancsak fontos kérdés: milyen csatornákon és módszerekkel jutnak el hozzájuk a nemzeti eszmék.

A népeségkutatás irányába terelt az a panelkutatás-sorozat is, ami a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetével együttműködésben valósult meg. Ezen a vonalon indítottunk el Horváth Istvánnal és Kiss Tamással egy európai szintű kutatássorozatot, a Gender és Generation Panel-ba kapcsolódó vizsgálatot. 2006-ban került sor az adatfelvétel első hullámára, ami „Az életünk fordulópontjai Erdélyben” címet kapta. Ebben az adatfelvételben a Max Weber Alapítvány, és az egyetemen, a BBTE Szociológia Kara keretében működő Etnikumközi Kutatások Kutatóközpontja vett részt. Az adatfelvétel során kitértünk nyelvpolitikai, demográfiai, valamint a társadalmi struktúra alakulását érintő kérdésekre is.

A vizsgálat során alkalmazott mintavételi mód több vonatkozásban eltért a korábbi erdélyi magyar felmérésektől. A mintát a 2002-es népszámlálás adatai alapján Erdély 14 megyéjében vettük, itt élt az erdélyi magyarok 98,3 százaléka. A kutatás címlistas rétegzett véletlen kiválasztással történt, a 14 megyében a 9 százaléknál nagyobb arányú magyarlakta településeken véletlenszerű mintát vettünk a választási címjegyzékekből, és azon belül a magyarul jól beszélő népességet kérdeztük le[2].

A kutatás feldolgozását a „Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón” című tanulmánykötetben jelentettük meg, Spéder Zsolt szerkesztésében, a KSH NKI „Kutatási jelentések” sorozat 86. számú kiadványaként, 2009-ben. Ebben a kötetben két tanulmányom jelent meg társszerzősen, és a magyarországi népességet hasonlítottuk össze az erdélyi magyarokkal. Az egyik tanulmány közös Spéder Zsolttal, ebben a gyermekvállalási szándékok alakulását és a családnagyság összehasonlító vizsgálatát végeztük el.

Mi itt két szándékváltozó összehasonlító elemzést végeztük el. Megvizsgáltuk, hogy mekkora a kívánt gyermekszám, és hogy a magyarországi és erdélyi kérdezettek meghatározott időszakon belül terveznek-e (újabb) gyermeket vállalni. Azt is tisztázni akartuk, hogy a két társadalomnak vannak-e olyan tagjai, akik egy gyermeket sem szeretnének („akaratlagos gyerektelenség”) vagy éppen nagycsaládot terveznek. Az eredmények alapján kimutattuk, hogy az erdélyi magyarok párkapcsolati magatartása és értékrendje a magyarországinál is tradicionálisabb képet mutat. Minden korosztályban

magasabbak a házasságkötési mutatók, és alacsonyabb a házasságkötés nélkül együtt élők aránya. A leglényegesebb különbség az erdélyi és az anyaországi magyarok között nemcsak, vagy nem elsősorban az együttélési formák gyakoriságában, hanem az egyes párkapcsolati formák megítélésében, az életforma választást meghatározó motivációban mutatkozik. Az eltérő motivációk hátterében nagy valószínűséggel az itteni és az ottani magyarok eltérő vallásossága húzódik meg. Az erdélyi magyarok háromszor-négyszer nagyobb arányban vallják magukat igen vallásosnak, az egyház tanítása szerint.

A másik elemzést Monostori Judittal írtuk, a címe: „A fiatal népesség rétegződése a vidéki Magyarországon és Erdélyben.” A fiatal (21–46 éves) korosztályok rétegződését motiváló tényezők között vannak hasonlóságok, de eltérések is Erdélyben és a vidéki Magyarországon. A rendszerváltás utáni időszakban összeszűkült és átstrukturálódott a munkaerőpiac, ezzel párhuzamosan megjelent a munkanélküliség, amely sokak életében tartóssá vált. A felsőoktatás expanziója egyfelől pozitív jelenség, másfelől sokak számára egyfajta parkoló pályát kínált, menekülést a munkanélküliségtől. Magyarországon ez a folyamat előbb kezdődött el, de az általunk vizsgált korosztályok esetében Erdélyben is jól láthatóan egyre növekszik azoknak az aránya, akik diplomát adó iskolába járnak vagy már diplomát szereztek.

A háztartás és a munkaerő-piaci helyzet szerint inkább a hasonlóságok, mint a különbségek dominálnak. Erdélyben valamivel magasabb azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyeknek nincs foglalkoztatott tagja, vagy csak egy van, és nem él mellette olyan személy, aki bármilyen társadalmi jövedelemmel rendelkezik. A foglalkoztatottság településtípusok szerinti differenciái Erdélyben nagyobbak, falun nagyon alacsony a foglalkoztatottság. Az erdélyi magyarok átlagos foglalkoztatottsági rátája megegyezik a vidéki Magyarországgal, de a falvakban mutatkozó sokkal alacsonyabb, míg a megyeszékhelyeken jóval átlag feletti.

További különbség, hogy az erdélyi társadalom sokkal rurálisabb jellegű, ennek következtében több a mezőgazdaságban fő- vagy mellékállásban dolgozó. Végül, de nem utolsósorban jelentős különbség, hogy az erdélyi magyarok körében nagyobb a depriváltak aránya, és a jövedelmi helyzetük is jobban elmarad az átlagtól, mint Magyarországon. Ezt a kérdést tovább vizsgáltam a kutatás második szakasza során.

A kutatás második szakaszára 2008–2009-ben került sor, ennek a megrendelője és jogtulajdonosa a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, lebonyolítója pedig a Max Weber Társadalomkutató Alapítvány volt, a BBTE Magyar Szociológia tanszékének közreműködésével. Ennek alapján Magyarország és Erdély magyarsága vonatkozásában végeztem összehasonlító társadalmi-struktúra kutatást egy közel 4000 fős, 19–75 éves népességre reprezentatív erdélyi magyar mintán, és egy több mint 11 000 fős magyarországi mintán. A kutatás során a konzulensem Spéder Zsolt volt, a feldolgozáshoz pályáztam néhány hónap Domus ösztöndíjat 2011-ben és 2012-ben.

A tanulmányban a társadalmi rétegződés konceptualizálása főleg neoweberiánus ihletésű, a társadalmi viszonyok vizsgálatában megpróbáltuk mind a foglalkozási szerkezeten alapuló, mind pedig az életmódra és az anyagi helyzetre épülő megközelítést alkalmazni. Az elemzésben felhasznált társadalmi rétegséma az Andorka-féle hagyományra épült, az aktív népesség besorolása a foglalkozási státust, az inaktív népesség esetében a kérdezéskor aktuális munkaerő-piaci pozíciót vettük alapul, ezért a nyugdíjasok vagy munkanélküliek önálló csoportot alkotnak. A tanulmány első részében e séma alapján hasonlítjuk össze a két népesség helyzete közötti eltéréseket munkaerőpiac, képzettség, jövedelmi viszonyok, anyagi helyzet, lakáshelyzet és fogyasztás-életmód elemek szerint.

A kutatás során komplexebb módszertant használtam, egy státusindexet szerkesztettem, és regresszióelemzéssel megvizsgáltam, vajon a különböző társadalmi erőforrások és szocio-demográfiai jellemzők hogyan magyarázzák a társadalmi státusz helyzetet a két népesség körében. Az inaktív népesség relatív helyzete rosszabb Erdélyben, és az egyenlőtlenségek is nagyobbak, a képzettség szerepe meg kisebb a státusszerzésben, mint Magyarországon, bár a két ország közötti eltérések mértéke jelentősen csökkent 2000 óta.

A vizsgálat során kimutatható volt, hogy Magyarország és Erdély között a jövedelmi átlagkülönbségek csökkentek 2000 és 2009 között, az erdélyi átlagjövedelmek a magyarországi 50 százalékról mintegy 20 százalékára csökkentek. A belső egyenlőtlenségek, különbségek Erdélyben nagyobbak, a szegények relatíve szegényebbek, a gazdagok gazdagabbak, mint Magyarországon, és ez nem is változott lényegesen, sőt, Magyarországon kissé csökkentek az egyenlőtlenségek ezen időszakban, míg Erdélyben stagnáltak vagy növekedtek. A fogyasztás, életmód terén viszont az erdélyiek nem állnak rosszabbul a magyarországiaknál, az életükkel, jövedelmükkel való elégedettség terén pedig egyenesen jobban állnak. A kutatás eredményeinek Erdélyben elég nagy sajtóvisszhangja volt, a Duna TV-ben is volt az eredményekről egy kis beszélgetés, különösen a jövedelmek csökkenése és az elégedettség közötti eltérések váltottak ki érdeklődést.

2007-ben került sor ennek a korszaknak az egyik legnagyobb kutatására, a „Kárpát Panel: a Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái” című szociológiai panelvizsgálatra, amelyet Papp Z. Attilával vezettünk. A kutatás feldolgozásához megpályáztam és megkaptam egy kétéves Bolyai János ösztöndíjat az MTA-tól (2008–2010 között).

A Kárpát Panel erdélyi kutatás első hullámát 2007-ben 900 fős reprezentatív erdélyi magyar mintán végeztük kérdőíves módszerrel. Ebben a fázisban párhuzamosan sor került a szlovákiai, a vajdasági és a kárpátaljai magyarságra kiterjedő, valamint egy magyarországi kontrollmintás kérdőíves vizsgálatra is. A második hullámra 2010-ben csak Erdélyben került sor (890 fő). A kérdőíves felmérés az erdélyi magyarok nemzeti identitását, Magyarországhoz és a többséghez való viszonyát, vallásosságát, a nemi egyenlőtlenségeket és munkaerő-piaci viszonyait, lakáskultúráját vizsgálta.

A mintavétel során 2010-ben megkérdezett 890 magyar anyanyelvű személy a tág értelemben vett Erdély 15 megyéjében élt (kimaradt Krassó-Szörény megye a magyarok alacsony létszáma miatt). A mintavétel módja a következő volt: a 2007. évi reprezentatív mintában szereplő populációból indultunk ki, kibővítve a jelzett esetszámig, az eredeti (2007. évi) mintavételi pótlisták szabad kvótás betartásával. Az eredeti 2007. évi minta a háztartások szintjén többlépcsős véletlen kiválasztással történt, a kérdezőbiztosok szabad kvótás módszerrel választották ki a háztartásokban a válaszadókat. [3]

A kutatás másik empirikus forrása egy fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat volt a nemzeti identitásminták társadalmi működéséről. Összesen 6 helyszínen végeztünk 10 fókuszcsoporthoz tartozó interjút 2009-ben, [4] ezek: Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Marosvásárhely, Mezőbánd, Kolozsvár, Nagyvárad. A fókuszcsoporthoz kialakításakor figyelembe vettük az iskolai végzettséget, a nemzet, az életkort és a településtípust. Egy-egy fókuszbeszélgetésen 8–9 fő vett részt, és átlagosan 2 órát tartott, magyar nyelven.

A kutatást Erdélyben a kolozsvári Max Weber Társadalomkutató Alapítvány és az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete (2007-ben) végezte, a Babeş–Bolyai

Tudományegyetem Szociológia Tanszékével együttműködésben, a Szülőföld Alap és az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogramja támogatásával.

A Panel-vizsgálat adataiból több tanulmány született, 2012-ben pedig sikerült összeállítani egy átfogóbb és mélyebb elemzéseket tartalmazó kötetet „Szociológiai mintázatok” címmel, melyet a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadója adott ki. Több angol nyelvű tanulmány is jelent meg, illetve van megjelenés alatt.

A kutatás fő eredményei a következőkben foglalhatók össze: az erdélyi magyar népesség esetében a kultúrnemzeti kötődés, valamint az állampolgársági kötődés kisebbségi helyzetben valamiféle kettősséget képez az identitásban, de ezek Erdélyben nem egymás mellé rendelhető identitások, hanem kiegészítik egymást. A magyarságtudatnak mint kultúrnemzeti identifikációnak a primátusa megkérdőjelezhetetlen, és ebben lényeges változások időben sem történnek, ám a külföldi magyar állampolgárságról szóló nemzeti diskurzusviták az állampolgárság relatív fontosságát növelték a népesség egy szignifikáns csoportja körében.

Az erdélyi magyarok a magyarországi magyaroktól és a románoktól is elkülönülő, szociálpszichológiai értelemben vett *ingroup*ként határozhatók meg. A csoportközi kategorizációk és sztereotipizációk is ezt a különállást erősítik meg. A magyarországi magyaroktól különálló *ingroup*ként való önmeghatározás az elmúlt évtizedben (2010-re) felerősödött, ha az 1997. évi Kárpát-kutatás eredményeihez viszonyítjuk a válaszokat. Ugyanakkor, a különböző politikai folyamatok (a romániai magyarság kormányzati szereplése, a kormány támogatása, a magyar kormány határon túli politikája) szocializációs hatásának következtében a romániai magyarság a románságot jobban elfogadja, mint 8 vagy 10 évvel korábban, csökkentek a társadalmi távolságok irányukban, még 2007 és 2010 perspektívájában is, a román–magyar viszonyt kisebb arányban érzékelik konfliktusosnak 2010-ben, mint korábban bármikor.

A magyarországi magyarokkal kapcsolatos előítéletek az 1990-es évek második feléhez képest azonban felerősödtek és a társadalmi távolságok is növekedtek 2007-ig, olyannyira, hogy a magyarországi magyarok és a románok átlagértékei a különböző indikátorokat illetően már nem különböznek szignifikánsan, ám némiképp megmaradt a magyarországi magyarság iránt érzett rokonszenv is, és 2010-re a viszonyulás nem romlott, sőt bizonyos vonatkozásokban inkább javult.

A románság nagyobb mértékű elfogadása, más válaszokkal összevetve rámutat arra, hogy az erdélyi magyarok nemzeti identitásának egyik sajátos dimenziója a *romániaiság*, amely a hazafogalom, az állampolgársághoz és a románokhoz való társadalmi viszonyrendszer együttes eredőjeként fogható fel. Az erdélyi magyarok identitásának ezen dimenziója érzelmi töltetét és relatív fontosságát tekintve elmarad a kultúrnemzeti természetű magyarságtudattól, ám azt árnyalja, jelentős mértékben regionális jellegűvé teszi.

Az erdélyi magyarság identitásában, nemzeti attitűdjeiben a legjelentősebb eltérések regionálisan figyelhetők meg. A magyarság arányában meglévő regionális eltérések és az ezzel összefüggő magyar kulturális, oktatási intézményrendszer megléte vagy hiánya, kiterjedtsége, valamint a románokkal való mindennapi interakció gyakorisága, a hivatalokban jellemző nyelvhasználat milyensége meghatározó: a székelyföldi és partiumi magyarok nagyobb arányban találják természetesnek magyar identitásukat, a szórványban pedig többen úgy élik meg ezt mint sajátos erőforrást, azzal együtt, hogy ritkán ugyan, de Észak-Erdélyben többen tapasztaltak etnikai diszkriminációt, mint a tömbmagyar vidékeken vagy Dél-

Erdélyben. A többváltozós logisztikus regressziós modell értelmezése alapján az etnikai diszkrimináció megvalósulásának esélyét növeli emellett az észak-erdélyi – főleg városi – lakóhely, és ez nem változik lényegesen több kontrollváltozó bevonása mellett sem. Magasabb a nemzetiségi diszkrimináció észlelésének esélye azok körében, akik a hivatali ügyintézés során inkább a magyar nyelvet használják, helyi szinten. Ám a magyar hivatali nyelvhasználat mögött nem a román nyelv ismeretének alacsony szintje áll, mert annak nincs hatása a diszkrimináció percepciójára, hanem inkább a románokkal szembeni negatív előítéletesség (ellenszenvesek). Ezért feltételezhető, hogy a szubjektív diszkrimináció észlelése mögött egyes esetekben valójában a kisebbségi neurózis áll (amelynek kialakulásában ugyancsak közrejátszott valamilyen diszkriminatív, egyéni vagy közösségi élmény a közeli vagy távoli múltban).

A románokkal szemben a többen élő magyarok körében átlagosan nagyobb a társadalmi távolságtartás, ott kisebb a mindennapi interakciók sűrűsége, mint a szórvány- vagy szigetmagyarság körében Észak-Erdélyben, és még inkább az erőteljes szórványhelyzet jellemezte Dél-Erdélyben és Bánságban. A magyar szórványrégiókban kisebb mértékben érzékelik konfliktusosnak a román–magyar viszonyt akár országszinten, akár települési szinten, mint a többségi magyarságon belül.

Közben alakult a magánéletem is, 2008-ban nősültem meg. A gyermekeim, két fiú, Dániel 2010-ben és Ervin 2013-ban születtek. Feleségem Gergely Erzsébet-Emese, marosvásárhelyi születésű. Magyar–finn szakot, majd másoddiplomásként szociológiát végzett. Jelenleg éppen doktorál, és az erdélyi magyar közoktatás szövegértési teljesítménymérésével foglalkozik.

Ami engem illet, továbbra is érdekel az erdélyi magyarság és a románok együttélése. Ez a kérdéskör is beletartozik az identitásba. Az erdélyi magyarság igényli azt, hogy mind identitásában, mind intézményrendszerében nagyfokú önállósága és különállósága legyen a román lakosságtól. Viszont az is egyértelmű, hogy az együttműködést a románok intézményrendszerével fenn kell tartani. Ez egy egyensúly, ami most elég jó. Arra azonban jobban oda kellene figyelni, hogy a fiataljaink nyelvileg jobban felkészüljenek arra, hogy román közegben kell érvényesülniük. A román és az angol szaknyelvi kommunikáció még fejlesztésre szorulna.

Előre nézve a jövőbe szeretném a kutatásaimat a nemzetközi tudományos szinten minél ismertebbé tenni. A Kárpát Panel során, néhány év szünet után újra elkezdtem az erdélyi magyarok identitásával foglalkozni. Ennek van most egy új aspektusa, az új nacionalizmus, amelynek képzetei, hatásai Erdélybe is átszivárognak. Szeretném ennek a kutatásnak az eredményeit önálló kötetben megírni. Azután szeretnék az erdélyi magyarok népesedéséről egy kutatást lebonyolítani és megírni, és a jövőre kitekintve prognózisok formájában is felrajzolni.

Az interjút készítette és szerkesztette: Bindorffer Györgyi

Jegyzetek

---

[1] Romániában az önálló szociológia- és pszichológiaképzés már 1973-ban megszűnt, az 1980-as években még a filozófiaképzés keretében mellékszakként működő társadalomtudományi szakosodást is tovább korlátozták, a helyek számát csökkentették, új oktatókat nem vettek fel, és a magyar nyelvű képzést megszüntették a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen.

[2] A mintavételi leírásról lásd: Kiss Tamás–Kapitány Balázs: Magyarok Erdélyben: a minta kialakítása és az adatfelvétel. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok a népesedési viszonyokban. Anyaországi és erdélyi magyarok az ezredfordulón*. NKI Kutatási Jelentések, 86. 2009.

[3] A 2007-es vizsgálat mintavételi eljárásnak részletesebb leírást lásd Papp Z. Attila–Veres Valér (szerk.): Kárpát Panel. Gyorsjelentés. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007. 5–7.

[4] A kutatás jogtulajdonosa a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, a terepmunkában részt vettek a Babeş–Bolyai Tudományegyetem diákjai. Az adatfelvétel és fókuszcsoporthoz a Szülőföld Alap támogatásával készültek.

VERES VALÉR

szociológus, egyetemi docens

Szociológus, PhD (2004), egyetemi docens a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munkásképző Karán. 2012 óta a kolozsvári egyetemen működő Magyar Szociológia és Szociális Munkás-képző Intézet vezetője, tagja a Magyar Szociológiai Társaságnak, a Román Szociológiai Társaságnak és az Európa Szociológiai Társaságnak, valamint az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságnak. 2007-ben az Magyar Szociológiai Társaság Erdei Ferenc díjjal tüntette ki. A Max Weber Társadalomkutatási Alapítvány elnöke, az RMDSZ Iskola Alapítványának elnöke.

Publikációs jegyzék

Könyvek, szerkesztett kötetek

Papp Z. Attila–Veres Valér (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján.* Kolozsvár: NKI-ISPMN, 2012. 288 o.

Népesség és népesedés. In: Benedek József (szerk.): *Románia. Tér, gazdaság, társadalom.* Kolozsvár: NKI–Kriterion, 2011. 127–168 o.

Papp Z. Attila–Veres Valér: *Kárpát Panel. Gyorsjelentés.* Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007. 308 o.

Demográfia és népességszociológia. Kolozsvár: Presa Universitara Clujeana (Egyetemi Kiadó), 2006. 196 o.

Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005. 190 o.

Gábor Kálmán–Veres Valér (szerk.): *A perifériából a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után.* Szeged: Belvedere Meridionale Kiadó, 2006.

Hablicsek László–Tóth Pál Péter–Veres Valér: *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.* Kutatási Jelentések 78. Budapest: KSH-NKI, 2005.

Mezei Elemér–Veres Valér: *Társadalomstatisztika.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár: Egyetemi Kiadó, 2001.

Magyari Tivadar–Veres Valér: *A Duna Televízió erdélyi nézettsége.* Budapest: Hungária TVKA, Budapest, 1998.

Veres Valér (szerk.): *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Kolozsvár–Budapest: Limes – Új Mandátum, 2000. [mint szerkesztő és társszerző; a kötetben publikált tanulmány: *Nemzeti és állampolgári identitás az erdélyi középiskolások körében*].

Liceeni ardeleni in tranzitie. Cluj-Kolozsvár: LIMES, 2000. [szerkesztő és társszerző]

Csata Zsombor–Magyari Tivadar–Veres Valér: *Magyar fiatalok a Partiumban és Belső-Erdélyben az ezredfordulón. Regionális gyorsjelentés.* Kolozsvár: Max Weber Szakkollégium, 2002.

RODOSZ Tanulmányok 2003/III. Társadalom és humántudományok. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion, 2004. [szerkesztő és társszerző]

RODOSZ Tanulmányok 2002/III. Társadalom és humántudományok. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion, 2003. [szerkesztő és társszerző]

RODOSZ Tanulmányok 2000/III. Társadalom és humántudományok. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion, 2001. [szerkesztő és társszerző]

Kötetekben megjelent tanulmányok

Identitatea minoritară ca oglindă a identității majoritare. Analiza comparată a identității minorităților maghiare din România, Serbia, Slovacia și Ucraina. [Kisebbségi identitás mint a többség identitás tükré.] In: Boari, V.–Gherghina, S.–Murea, R. (ed.): *Regăsirea identității naționale*. Iasi: Polirom, 2010. 130–171.

A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, a társadalmi közérzet és a problémaérzékelés rétegspecifikus eltérései. In: Kiss Tamás–Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár: ISPMN–Kriterion, 2011, 55–84.

Gábor Kálmán—Veres Valér: Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete. In: Kiss T. – Barna G. (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár: ISPMN – Kriterion, 2011, 37–53.

Situatia tineretului pe piata fortei de munca, problemele caracteristice si starea de spirit în spațiul social, pe categorii. [A fiatalok munkelő-piaci helyzete, a szociális tér speciális problémái.] In: Kiss T.–Barna G.–Kozak Gy. (ed.): *Tinerii maghiari din România. Dimensiuni comparative*. Cluj-Napoca: ISPMN–Kriterion, 2011. 63–96.

Transformarea socială si tineretul în Europa de Est. Situația tinerilor maghiari din România. [Társadalmi változások a kelet-európai fiatalok körében. A romániai magyarok helyzete.] In: Kiss T.–Barna G.–Kozak Gy. (ed.): *Tinerii maghiari din România. Dimensiuni comparative*. Cluj-Napoca: ISPMN–Kriterion, 2011. 39–56. [társszerző: Gábor Kálmán]

Gyermekvállalási szándékok, családnagyság. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Kutatási jelentések 86. Budapest: KSH-NKI, 2009. 71–86. [társszerző: Spéder Zsolt]

A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest: MTA – MTK EB, 2008. 35–60.

Percepții si opinii privind integrarea României în Uniunea Europeană. In: Miscoiu, S ed. coord.: *Percepții si atitudini ale studenților Universității "Babes-Bolyai" fatza de Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: EFES, 2007. 41–63. [társszerzők: Kiss Zita, Plugor Réka, Szabó Júlia]

Orientări valorice și atitudini privind familia, cuplul și creșterea copiilor. In: Mureșan, Cornelia (ed.): *Diferențe de gen și intergeneraționale în comportamentul reproductiv și de parteneriat familial*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2005.

Etnikai versus nemzeti identitás kisebbségi helyzetben – az erdélyi magyarok esete. In: Némedi Dénes–Szabari Vera (szerk.): *Kötő-jelek 2003*. Budapest: Az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve, 2004.

Adalékok Erdély 18. századi népessége etnikai összetételének kérdéséhez. In: *Magyarország történeti demográfiai évkönyve*. Budapest: KSH NKI, 2002.

Csata Zsombor–Magyari Tivadar–Veres Valér: *Magyar fiatalok a Partiumban és Belső-Erdélyben az ezredfordulón. Regionális gyorsjelentés.* Kolozsvár: Max Weber Szakkollégium, 2002.

Az életkor és a nemzeti identitás hatása a társadalmi kapcsolatháló alakulására Erdélyben. In: *Szociológiai tanulmányok az erdélyi fiatalokról.* Budapest: Akadémiai Kiadó–Scientia, 2001. 129–154.

The role of central and local public administration in the dynamics of inter-ethnic relations in Romania. A Potsdamban 2002. szeptember 4. és 7. között tartott, „The Annual European Group for Public Administration Conference” c. konferencia kötetében megjelent tanulmány.

Erdély és az ifjúsági korszakváltás 2000. In: Somai József (szerk.): *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben, 2000.* Kolozsvár: Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány, 2001.

A romániai magyarság népesedési viszonyai a '90-es években. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv.* Kolozsvár–Temesvár, 2000.

A belső vándorlás trendjei Romániában és hatásuk a magyarlakta megyékre. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv.* Kolozsvár–Temesvár, 2000.

Sólyom Andrea–Veres Valér: Társadalmi integráció a magyar fiatalok körében. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv.* Kolozsvár–Temesvár, 2001. 90–106.

Folyóiratokban megjelent tanulmányok

Transition to Adulthood and the Postponement of Childbearing: the Case of Transylvanian Hungarians from Romania. *Romanian Journal of Population Studies* vol IV. 2010. No. 1. 5–23.

Az erdélyi magyarok nemzetről szóló reprezentációi. *Erdélyi Társadalom*, 2010. No. 1–2. 47–58.

Az erdélyi magyarok természetes nemzeti identitásának fő vonásai a Kárpát Panel 2007 tükrében. *Erdélyi Társadalom*, 2008. No. 1–2. 67–91.

Társadalmi kapcsolatháló Erdélyben a nemzeti hovatartozás kontextusában. *Szociológiai Szemle*, 17. évf. 2007. No. 1–2. 47–70

Az erdélyi magyar tudományosság műhelyei. *Korunk*, XVIII. 2007. No.10. 15–19.

Az erdélyi kutatásfejlesztés mutatói (2003–2006) *Korunk*, XVIII. 2007. No.10. 104–109.

Veres Valér–Kiss Zita–Plugor Réka–Szabó Júlia: Jövőtervek – társadalmi származási kontextusban. *Új Ifjúsági Szemle*, V. 2007/ 2. 52–66.

Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Fél-sziget fesztivál résztvevői körében. *WEB14-15*, 2006/1-2. 35-46.

Social Stratification and Ethnicity in Transylvania. How Does Social Class Matter? *International Journal of Sociology*, vol. 36. no. 1. Spring 2006. 28-46.

Schimbări în structura ocupațională și de venituri. România, în context est-central european. *Sociologie Românească*, vol. III. 2005. No. 4.

Jövőtervek – társadalmi-származási kontextusban. *Új Ifjúsági Szemle*, 2005/1. 70-88.

Az erdélyi magyarok nemzeti identitása a társadalmi és etnikai struktúra összefüggésrendszerében. *Erdélyi Társadalom*, 2005/1. 71-96.

Identitate etnică vs. identitate națională în poziție minoritară. Cazul maghiarilor din Transilvania. *Altera*, 2005/26-27. 87-101.

A romániai magyarság termékenysége 1992-2002 között regionális összehasonlításban. *Erdélyi Társadalom*, 2004/1.

Foglalkoztatottság és foglalkozásszerkezet Romániában 2002-ben, *WEB*, 2004/1.

Salat Levente-Veres Valér: Central and Local Public Administration in the Dynamics of Inter-ethnic Relations in Romania. *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 2003/1.

Fertility Decline, Natural Increase and Ethnicity in Transylvania in the last Two Decades. *Würzburger Geographische Manuscripte*, Heft 63, 2003.

Erdély lakosságának természetes szaporodási folyamatai európai kontextusban az ezredfordulón. *Korunk*, 2003/1.

A romániai magyarság csökkenésének okai a XX. század utolsó negyedében. *Korunk*, 2002/2.

A romániai magyarok demográfiai viszonyai a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai tükrében. *Demográfia*, 2002/2-3. 319-337.

Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében. *Szociológiai Szemle*, 2000 /4.

Pénz vagy tudás? Az értelmiségi reprodukció sajátosságai. *Korunk*, Kolozsvár, 1998/6.

A Kovászna és Kolozs megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása. *REGIO - Kisebbségtudományi szemle*, 1997/3-4.

The Evolution of Internal Migrations in Romania. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria Sociologia-Politologia*, 1996/1-2.

Rövidebb írások

A romániai magyar ifjúság civil szerveződéseinek, mozgalmi életének fejlettségi szintje. Hírel. *Erdélyi Szemle*, Csíkszereda, 1995/5–6.

Viata organizationala a tineretului maghiar din Romania. *WEB*, 1995/1.

A romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra. *Korunk*, 1996/5.

BINDORFFER GYÖRGYI

A Társadalmi Együttélés szerkesztője,

PhD, tudományos munkatárs, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

Bindorffer.Gyorgyi@ajbh.hu

Polányi díjas (2002) kulturális antropológus, szociológus, kisebbségkutató; az ELTE Kulturális Antropológia Tanszék, valamint az ELTE Szociológiai Intézet megbízott oktatója (1996–2004); 2000–2009 között a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, 2007-től az Országgyűlési Biztos Hivatalának munkatársa. Könyvei: *Kettős identitás – etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban* (2001); *Wir Schwaben waren immer gute Ungarn* (2005), *Változatok a kettős identitásra* (2007); *Nemzetiség, politika, nemzetiségpolitika – Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon* (2011).